Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově

2021

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V JOSEFOVĚ

© Zdeněk Čermák, Jindřich Kolda , Matěj Kubina, Vladimíra Paterová, Jiří Slavík, Petr Slavík, Ladislav Svatoš, Táňa Šlézová, Klára Švábová, Pavel Tašek, Jan Tlučhoř, Adéla Věra Wagnerová, Adam Zezula, 2021

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, 2021

ISBN 978-80-88226-28-4

Obsah

Jindřich Kolda | K podobě hradu v Choustníkově Hradišti na počátku 18. století 6

Ladislav Svatoš | Vojenští vysloužilci nebo chudí poddaní? Klientela hospitálu v Kuksu 1744–1939 14

Pavel Tašek | Podoba městečka Žacléře za posledních jezuitských superiorů v 2. polovině 18. století 20

Adéla Věra Wagnerová a Jindřich Kolda | Barokní sloupy v Polici nad Metují a benediktinská procesí na počátku 18. století 28

Petr Slavík | Obnova památkového fondu na Dobrušsku 32

Petr Slavík | Putování Kladským pomezím a Orlickem 68

Jiří Slavík | Hrad Vizmburk – zjištění učiněná v průběhu stavebních prací v roce 2020 104

Z činnosti pracoviště

Kulturní památky prohlášené v roce 2019 119

Kulturní památky prohlášené v roce 2020 129

Akce obnovy 2019 139

Akce obnovy 2020 153

Vážení čtenáři,

jsem rád, že jste otevřeli další sborník Monumenta vivent. Najdete v něm opět řadu zajímavých témat, jimiž výběrově dokumentujeme učiněná poznání a aktuální dění v oboru památkové péče v Královéhradeckém kraji. Je třeba dodat, že naposledy v podobě, kterou poprvé dostal v roce 2012 a které jsme společně uvykli při vydání dalších pěti svazků. Celkem nyní uzavíráme edici osmi svazků Monumenta vivent. Od roku 2022 dosavadní regionální sborníky nahradí jednotně pojatý oborový časopis Národního památkového ústavu Památky. Východočeské číslo pro vás budou připravovat josefovské a pardubické pracoviště NPÚ. Zabývat se bude širším regionem východních Čech v rozsahu Královéhradeckého a Pardubického kraje.

Věřím, že vám opět přinášíme nové informace nebo alespoň jiné a správně ucelené podání věcí, které jsou vám tak či onak známy. Přijměte shovívavě formu sborníku. Jeho grafická podoba je vám důvěrně známa, avšak z důvodu nezbytného šetření finančními prostředky vydáváme sborník pouze v elektronické podobě. Při jeho otevírání vám tak nebude mezi prsty šustit papír, ale na druhou stranu si budete moci prohlížet obrázky v potřebné velikosti a sborník bude všem zájemcům volně dostupný. Přeji vám radost ze čtení historicky posledního ročníku sborníku Monumenta vivent.

Ing. Jiří Balský
ředitel

Nos infra Scripti deputati ab Illustrissimo et Reverend.mo Dno Dno Episcopo nro, p. gradlicium, ad lustrandam Arcem in Qua interea donec novum ædificium in Kukuss exstruatur; Venerabiles Virgines Moniales habitare debent; damus peractæ nræ Commissionis Sequentem Relationem, p.

Quod in dictæ Arcis introitu Statim post primam portam bene Custoditam Sint gradus Sursum ad Capellam, Quæ est triangularis; ex Qualibet parte cum una Fenestra bene provisa; et Satis munda, in Qua est Altare novum cum magna Imagine pulchra Conceptionis B. V. Mariæ p. in medio Altaris Tabernaculum Supra Crucifixus, et ex parte nova Qualuor Candelabra, ex una parte Confessionale ex Quo parva Fenestra obducta Ferreis Cratibus facta est ad Oratorium; et ex altera parte parva Fenestra pro Communicantibus;

Penes Capellam dantur gradus lapidei ad Parlatorium; in Quo bene porta est Custodita, Fenestræ 2æ una maior Fenestra ad Retiradam cum Cratibus ferreis, altera foras ad aream;

K podobě hradu v Choustníkově Hradišti na počátku 18. století

Jindřich Kolda
Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

← *Obr. 1. Titulní list vizitačního protokolu (1705).*

Obr. 2. foto Jiří Slavík, 2016.

Poslední dekády existence jednoho z nejstarších hradů v Podkrkonoší jsou obyčejně shrnovány podobnými slovy, jaká použil ve své encyklopedii Tomáš Durdík: *(…) po postavení nedalekého Kuksu se v roce 1705 dočkal úpravy na klášter celestinek, znovu upravovaný okolo roku 1720. Celestinky Choustníkovo Hradiště opustily v roce 1739 a hrad vzápětí dramaticky zpustl.*[1] Informaci zpravidla doplňuje popis pravděpodobné podoby konfrontovaný se současným stavem hradiště a doplněný konstatováním, že důkladnému poznání stavebního vývoje brání nedostatek informací a stav dochování objektu.[2] Prozatím nejkomplexněji se tento zběžný pohled pokusil překonat Pavel Jansa opírající se o výsledky archeologických průzkumů a ikonografické materiály v podobě map a dochovaných vyobrazení z 18. století.[3] Právě na základě vedut z okruhu předposledního majitele hradu, Františka Antonína Šporka (1662–1738), se podařilo přesvědčivě rekonstruovat vzhled hradu v posledních fázích jeho obývání.[4] Zatím však k jednotlivým částem zástavby nebylo možné doplnit spolehlivé informace o jejich užívání.

Vizitační protokol

Tuto mezeru může nyní zčásti vyplnit zatím neznámý slovní popis hradu z počátku 18. století. Je obsažen ve vizitačním protokolu, uloženém v Biskupském archivu v Hradci Králové[5]. Vyhotovili ho oficiálové královéhradecké biskupské konzistoře v květnu roku 1706,[6] chvíli před tím, než na hrad dorazily příslušnice řádu Zvěstování P. Marii neboli celestinek, vedené Šporkovou starší dcerou Marií Eleonorou (1687–1717).[7] Z pověření svého biskupa zde zkoumali, jak je hrad na přijetí řeholní komunity připraven:

Nos infra scripti deputati ab Illustrissimo et Reverend[issi]^{mo} d[omi]no d[omi]no Episcopo n[ost]ro etc. etc. Gradlicium ad lustrandam arcem, in qua – interea donec novum aedificium in Kukuss extruatur – Venerabiles Virgines Moniales habitare debent, damus peractae n[ost]rae commissionis sequentem relationem:

[1] Durdík, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Libri, Praha 2009, s. 215.

[2] Durdík, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 216.

[3] Jansa, P.: *Povrchový průzkum a sběr na hradě v Choustníkově Hradišti*. In: Castelologia bohemica, 2006, 10, s. 157–166.

[4] Jansa, P.: *Povrchový průzkum a sběr na hradě v Choustníkově Hradišti*, s. 159–162.

[5] Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Biskupský archiv, inv. č. 88, sign. IV o 1, kart. 3.

[6] Špork o ni zažádal svým listem z 25. 4. 1706 – viz tamtéž.

[7] K řádu a jeho představené např. Kolda, J.: *Celestinky v Choustníkově Hradišti - zapomenutá fundace hraběte F. A. Šporka*. In: Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově, 2013, s. 7–21; Kolda, J.: Eleonora Františka Šporková (1687–1717).

Quod in dictae arcis introitu statim post primam portam bene custoditam sint gradus sursum ad capellam, qua est triangularis, ex qualibet parte cum una fenestra bene provisa et satis munda, in qua est altare novum cum magna imagine pulchra Conceptionis B[eatae] V[irginis] Mariae etc.. in medio altaris tabernaculum supra crucifixus, et ex parte nova quatuor candelabra, ex una parte confessionale, ex quo parva fenestra obducta ferreis cratibus facta est ad oratorium et ex altera parte parva fenestra pro communicantibus.

Penes capellam dantur gradus lapidei ad parlatorium, in quo bene porta est custodita, fenestrae 2^{ae}, una maior fenestra ad retiradam cum cratibus ferreis, altera foras ad aream.

In introitu habitationis dantur duo munda cubicula, per quae itur ad oratorium seu chorum, in quo choro spatium amplum, in medio sunt quatuor longae sedes, et ex parte nova jenu-flexoria, candelabra ex lamina alba in parietibus affixa quatuor, imagines quatuor et ad portam vasculum stanneum pro aqua bedicta. Ex dicto oratorio est in medio una magna fenestra cratibus ferreis provisa ad capellam, et duae parvae ex parte una ad confessionale et altera pro communicatione. Ex parte pendet campanula, qua Ave Maria pulsabitur.

Sequitur unum magnum cubiculum, quod debet vocari laboratorium, in quo est pulchra altana occlusa, in medio mensa longa cum sedibus et ex parte repositorium seu almare magnum pro reponendis rebus necessariis.

Ex hoc magno cubiculo datur pergula fornicata ad cubiculum primum, in quo priorissa manere debet. In quo primo cubiculo mensula parata cum duab[us] sedib[us], supra quam novum mundum candelabrum cum emunctorio, ex parte oratorium cum crucifixo. Ex altera parte lectica stat et ad portam pendet pulchrum novum vasculum pro aqua benedicta. Ex hoc fornicato cubiculo datur munda camera etiam fornicata cum recessu commodissimo.

Post hoc primum cubiculum datur unus ambitus, ex quo accessus est ad alia cubicula et quidem statim ad secundum cubiculum, quod cubiculum etiam est taliter omnibus provisum sicut primum praeter cameram, recessum etiam habet.

Sequitur cubiculum tertium cum fornace et una fenestra, in quo etiam parata omnia sicut in primo cubiculo existunt. Hoc cubiculum habet etiam suum recessum.

Cubiculum quartum habet duas fenestras, in quo nova fornax et caetera omnia prout in aliis cubiculis praet[iis] recessum.

Cubiculum quintum cum una fenestra, fornace nova et reliquis, una cum recessu.

Sequitur magnum cubiculum pro dispositione monialium, in quo mensa cum sedibus et una magnum almare stat.

Řeholnice v raném novověku. In: Polehla, P. (ed.): 350 let královéhradecké diecéze. Červený Kostelec, 2015, s. 355–370.

[8] Srov. Durdík, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 216. Nákres a epičtější podání v Sedláček, A.: *Hradiště Heřmanův Choustník*. In: Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl pátý – Podkrkonoší. Praha 1887, s. 74–84.

Ascenditur per gradus ad superiorem contignationem, ubi est cubiculum sextum provisum ita cum omnib[us], sicut sunt inferiora, cum duab[us] fenestris et nova fornace.

Cubiculum septimum cum duabus fenestris etiam cum aequalibus necessariis provisum, penes est camera commodissima cum recessu.

In atrio inferiori fornicatum refectorium amplum et mundum cum duab [us] novis et longis mensis, ex parte una est unum pulchrum lavatorium et ex altera novum schonktissch, repositoriis reconditis intus necessariis, massis stanno et aliis, prout consignatio demonstrabit.

Ex refectorio datur commodissima camera fornicata, ubi stant duo almaria cum stanno et aliis rebus necessariis cum lebetibus pro culina, in dicta camera est reccesus.

Culina cum ferramentis necessariis bene provisa, munda et ampla.

Celaria penes se duo optima, item non procul a culina cisterna lapidea, ad quam ducitur aqua constanter.

Sequitur deinde porta, per quam possunt exire et intrare. Illa est optime provisa, in qua obductis ferreis cratibus fenestrella, ut citius videri possit, quis intrare velit.

Ad introitum arcis eregione capellae praeparatum est mundum cubiculum cum duab[us] fenestris, apud quas sunt crates ferreae. Ex hoc cubiculo datur camera fornicata cum parvo celario, eregione huius cubiculi iterum aliud cubiculum cum fornace pro mansione ianitoris.

Actum Gradlicii, die 4. Maii A[nno] D[omini] 1706

Wenceslaus Ferdinandus Strnad, consistorii assessor m[anu] p[ropria]
Wenceslaus Wadas m[anu] p[ropria]

Protokol je dochován v originále, psán na čtyřech sešitých papírových foliích a neobsahuje avizovanou přílohu o vybavení refektáře. Původně byl součástí složky *Actorum Sporckianorum*, pocházející z doby držení biskupského úřadu jeho v pořadí pátým představitelem Tobiášem Janem Beckerem (1649–1710).

Klášter na hradě

Vlastní hradišťský hrad bývá tradičně považován za trojdílnou zástavbu, která se skládala z předhradí odděleného příkopem a branou s padacím mostem od druhého dílu, tzv. předního hradu s hospodářským zázemím, odkud se další branou za příkopem vcházelo do tzv. zadního hradu s palácem zřejmě berfritového typu.[8] Z protokolu není zcela jasné, zdali byl pro potřeby řeholnic adaptován přední či zadní hrad. Logicky by se pro dislokaci kláštera s přísným režimem hodilo, aby byl soustředěn spíše vzadu, v někdejším paláci. Ten už v té době nebyl užíván pro

ubytování panstva, které při svých návštěvách východních Čech pobývalo nejpozději od roku 1699 výhradně v Kuksu,[9] v předním hradě navíc (až do roku 1724) sídlila místní vrchnostenská správa, jejímž potřebám jistě vyhovovalo i zázemí v podobě stájí a jiných hospodářských budov. Nicméně lokace, kterou vizitační protokol přináší, hovoří právě ve prospěch předního dílu – příkladem může být zmínka o „první bráně" (*primam portam*), pod níž, jak je známo z pozdějších pramenů, se nacházela cisterna,[10] situovaná nedaleko kuchyně konventu. Údaje z protokolu lze doplnit i o svědectví obrazových pramenů – na dobové vedutě Kuksu, o níž je jako o jediném vyobrazení zdejšího šporkovského panství doložen její vznik *in situ*,[11] lze za branou hradišťského hradu spatřit vršek věže, která může patřit zmiňované kapli, jíž areál někdejšího hradu začínal. Umístění konventu v předním hradu dává smysl i z toho důvodu, že pobyt řeholnic v Hradišti byl původně chápán jako

[9] Srov. Úřední protokol panství 1695–1725, částečně přeložený v Paul, V.: *Kukské lázně. Stavební perioda 1695–1725*. Jaroměř 1924, s. 5–15.

[10] *Bei diesen Schloße uterfall die Eingangsstiege in die Schloßthür befindet sich ein gewölbter Ort, worin ein steinerner Kasten befindlich, wohin das Mineralwasser, sogenannte golden Ader, ehemal geleitet war.* Odsud pocházejí i zprávy o hospodářském zázemí hradu. Státní oblastní archiv Zámrsk, fond Hospitál v Kuksu, kart. 8 (Beschreibung 1826).

Obr. 3. Podoba hradu v Choustníkově Hradišti k roku 1730

provizorium do doby, než pro ně bude vystavěn řádný *closter* v Kuksu.[12] S ohledem na rychlost, s jakou v okruhu F. A. Šporka vznikaly často rozsáhlé stavby,[13] se jistě s dlouhým pobytem v Hradišti nepočítalo.

Z popisu plyne, že budova konventu byla dvoupatrová, částečně podsklepená, s nezbytným zázemím v přízemí, společnými prostory a částí cel v prvním patře a ještě dvěma celami v patře druhém, vše částečně (a dobře) vybaveno. Cely řeholnic s prostými lůžky, krucifixem a vytápěním byly umístěny při ambitech o délce čtyř okenních polí. Ze spojovací

chodby při nádvorní straně byly přístupné dveřmi, okna pak mířila ven z areálu. Pro kontrolu vnitřního života konventu je příznačné, že *dormitoria* sester byla od společných prostor oddělena pokojem představené, přes níž bylo nutné vždy projít, pokud chtěla řeholnice do jiné části kláštera. Prostorový systém vnitřní kontroly byl tedy nastaven v souladu s přísností řádu[14] i pravidly, která obecně v ženských řeholních domech panovala.[15] Ze zásadních prostor vlastních snad každému (ženskému) konventu (nejen) raného novověku je nutno zmínit, v pořadí, v němž sem bylo možno dojít z převorčina pokoje:

Laboratorium čili pracovnu – jednalo se o prostor, v němž řeholnice trávily části svého dne určené pro společnou činnost, jenž musela zásadně probíhat v absolutním tichu.[16] V případě celestinek se jednalo tradičně o ruční práce, jako je vyšívání liturgických textilií či výroba drobných devocionálií.

Refektorium neboli refektář či jídelna – zde celá komunita třikrát denně (vyjma postních dní) jedla. Stolování neprobíhalo nikdy v tichosti, určená řeholnice předčítala ostatním nějakou povznášející duchovní četbu, třikrát do roka se četla řádová pravidla, aby bylo všem jasné, jak má existence komunity vypadat.

Oratorium neboli oratoř či kůr – prostor určený pro slavnostní shromáždění řádové komunity, kde se probírají nejzásadnější momenty každodenního života a provozu konventu, probíhají volby představených, ustanovování jednotlivých funkcionářek společenství (od sklepnic po podpřevorky), přijímání nových sester do řádu apod. Oratoř celestinek byla okny propojena s vedlejší *kaplí.* Z nich jsou důležitá dvě malá okénka, jimiž mohou sestry komunikovat s knězem přítomným v kapli – jedním z okének přijímají, u druhého pak vykonávají zpověď.[17] Pobožnosti či kázání v kapli sledují pouze z oratoře.

Parlatorium čili hovorna – místnost na styku mezi vnějším světem a klausurou, rozdělená stěnou se zamřížovaným okénkem na dva díly. Z vnějška sem přicházejí velmi řídké návštěvy (obecně povolené jen v případě příbuzných a jen třikrát ročně), zevnitř pak řeholnice se zakrytým obličejem, která pod dohledem starší pověřené sestry může absolvovat krátký a počestný hovor.

Domácí kaple – v tomto případě se jedná o někdejší hradní kapli a oltářem, v níž příslušní duchovní vykonávají všechny příslušné úkony od celebrování mší po kázání či duchovní cvičení. Na konci mší pak sestry z rukou duchovních přijímaly prostřednictvím výše uvedeného okénka. V kapli byli s duchovními přítomni maximálně světští obyvatelé hradu, když byla přístupna vlastním vchodem zvenčí.

Co naopak v tomto prostorovém organismu scházelo, bylo *pohřebiště* členek komunity, ať již v podobě krypty pod svatostánkem (nejčastější případ v období raného novověku), nebo hřbitova (to převážně od

[11] Soukromá sbírka, Seemans Tagebuch 1730, 26. 1. 1730 ad. Autorem veduty, uložené ve sbírkách NKP Hospital Kuks pod inv. č. KU 1228, je Daniel Třešňák (1685–1736).

[12] Jedná se o budovu dnešního hospitalu, kterou po roztržce F. A. Šporka s celestinkami dostali k užívání milosrdní bratři. Blíže v textech v pozn. 7.

[13] Např. stavba augustiniánského kláštera v Lysé nad Labem začala hloubením základů 26. 3. 1733, v listopadu byla již dovedena pod střechu a na Štědrý den již byly první prostory obyvatelné – Vojáček, J.: *Klášter Augustiniánů bosáků v Lysé nad Labem*. In: Sborník historického kroužku, roč. XXXII. Praha 1931, s. 138–140.

[14] Srov. např. heslo týkající se celestinek v Bonanni, P.: *Verzeichnuß der geistlichen Ordens-Personen in der streitenden Kirchen in nette Abbildungen und einer kurtzen Erzehlung verfasset*, II. Nürnberg 1724, s. 73.

[15] Viz např. Rosa, M.: *Řeholnice*. In: Villari, R. (ed.): Barokní člověk a jeho svět. Praha 2004, s. 191–229.

[16] Příslušné činnosti jsou k místnostem přiřazovány na základě vnitřních řádových předpisů jako Constitutionen Oder Satzungen Für die Geistlichen deß Ordens Der Allerheiligsten Verkündigung/ Welcher zu Genua angefangen hat/ in dem Jahr unsers Heyls 1604 ..., Prag 1709. Náplň je tak do značné míry ideální, skutečnost se mohla lišit.

[17] Stejné řešení nalezneme v kukském hospitálu v tamním kostele Nejsvětější Trojice. Dvě okénka za hlavním oltářem jsou pozůstatkem dob, kdy stavba vznikala jako řeholní dům celestinek (1707–1711).

19. století). To bylo způsobeno jistě onou předpokládanou dočasností pobytu na starém hradě; sestry, které zemřely v Hradišti, byly nejčastěji pochovávány v kryptě farního kostela Povýšení sv. Kříže dole v obci.[18]

Konvent byl přístupný pouze dvěma vchody – prvním přes parlatorium, druhým pak v blízkosti kuchyně a sklepení, který byl zřejmě zamýšlen především pro dodavatele potravin a dalších nezbytných potřeb pro chod komunity. Celá budova, s výjimkou kaple, tak byla chápána jako uzavřená *klausura*, jejíž nastavení bylo jedním z odvěkých úkolů církevních institucí a v praktické podobě se projevovalo (i v Hradišti) zejména systémem mříží, vyvýšených a malých oken, různých „kontrolních stanovišť" osazených uvnitř hlídačkami a venku hlídači.[19] Proto i zde, při kapli, vznikala v době návštěvy biskupských komisařů jakási *fortna*, která na hradě – obsazena světským hlídačem[20] – existovala až do přestěhování kláštera do Prahy roku 1739.

V této podobě existoval konvent zřejmě až do roku 1724, kdy z hradu v souvislosti s výstavbou nové správní budovy v Kuksu odchází vrchnostenský úřad v čele s hejtmanem panství. Prostory, které panští úředníci opustili, byly pravděpodobně adaptovány pro další potřeby kláštera, rozsah zásahu a podoba nejsou prozatím známy.[21]

[18] Srov. Gedenkbuch bei der Pfarre Gradlitz (1840–1929), uložená na Farním úřadě ve Dvoře Králové nad Labem.

[19] Rosa, M.: *Řeholnice*, s. 194–199.

[20] Víme o něm např. v souvislosti se Šporkovou informací, že se *der ... bey den closterfrauen geweste nachtwächter* utopil v létě 1720 z malomyslnosti (*auß kleinmüthigkeit*) v rybníku sebevrahů (kde již předtím skoncovalo se životem 20 lidí) nedaleko ermitáže sv. Brunona v lese nad Ferdinandovem (cca 2 km od Hradiště) – Národní archiv Praha, Sbírka rukopisů, inv. č. 479, sign. 62 A9, 5. 9. 1720.

[21] Přestavba byla zřejmě rozsáhlejšího charakteru, když za ní celestinky zaplatily fisku poměrně vysokou taxu 2040 zlatých – Národní archiv Praha, fond Archivy klášterů zrušených za Josefa II., inv. č. 2609, fasc. 1, kart. 38. Stavební řešení ženských konventů bylo zatím v našem prostředí šířeji uchopeno snad jen v Mezihoráková, K.: *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*. Praha 2016. Téma je velmi zajímavé, když prostorové dispozice těchto staveb obyčejně odráží myšlení autorů ženských řádových pravidel, jimiž jsou pro dobu do raného novověku takřka výhradně muži.

Vojenští vysloužilci nebo chudí poddaní? Klientela hospitálu v Kuksu 1744–1939

Ladislav Svatoš
České farmaceutické muzeum, středisko Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové

Ikonická stavba kukského hospitálu se dlouhodobě těší velkému zájmu veřejnosti i odborníků. Detailně je tak známa například stavební historie objektu. Fascinující osobnosti fundátora hraběte Františka Antonína Šporka (1662–1738) bylo věnováno několik monografií[1] a povědomí o lidumilovi a bohatém mecenáši je dodnes živou součástí východočeské historické paměti. Bohužel jsou stále opomíjeny téměř dvousetleté dějiny nadace na zaopatření stovky nemajetných mužů, která byla vlastním důvodem existence hospitálu. Jen málo jsou prozkoumány otázky hospitální administrace, role konventu milosrdných bratří, ekonomiky nadace či jejího každodenního fungování.[2] Příspěvkem k poznání nadační činnosti je tento text zaměřený na analýzu počtu a původu chovanců kukského ústavu.

V lokálním povědomí je hospitál ukotven jako domov pro vojenské vysloužilce, nicméně dobové dokumenty, které nastavily parametry jeho fungování, předkládají značně odlišnou realitu. František Antonín Špork hned v bodu 1 fundační listiny z roku 1711 vyjádřil vůli *… aby v řečeném špitálu počet jednoho sta chudých a nuzných mužů … mocí této mé věčné nadace … byl vydržován*. Text obsahuje přímo formulaci, že to mají být *… přede všemi zdejší poddaní, pak abdaňkovaní staří a choří vojíni, nebylo-li by však těch, [pak] takoví lidé z okolních a sousedních míst, kteří se však vesměs a všichni zachovalostí a počestným životem legitimovati mají…*[3] Je tu tedy specifikována kapacita zařízení na 100 chovanců (mužů). Ti mají být vybíráni předně ze zdejších poddaných, čímž se zjevně rozumí lidé z panství Choustníkovo Hradiště, dále pak z řad vysloužilých vojáků, u nichž je kritériem věk a zdravotní stav. Teprve v případě, že tyto dvě skupiny kapacitu nadace nenaplní, lze přijmout muže z okolí. Hospitální nadace byla tedy zamýšlena primárně jako sociální zařízení pro Šporkovy poddané. V této podobě záměr vešel do císařské konfirmace z roku 1739 a s tímto „programem" také ústav počátkem roku 1744 zahájil činnost.[4]

Již v roce 1751 však došlo k úpravě, když byla uzavřena dohoda mezi centrálním zemským úřadem (královskou reprezentací a komorou), speciálními institucemi v rámci zemské správy (fundační komisí a invalidní komisí) a zástupci Swéerts-Sporcků jako patronů a koinspektorů hradišťské nadace. Podstatu dohody obsahuje čtvrtý bod, kde se praví, že

[1] Vedle již naprosto klasických prací Benedikt, H.: *Franz Anton Graf von Sporck (1662–1738). Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen*. Wien 1923 a Preiss, P.: *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha-Litomyšl 2003, z nedávné doby např. Hrdina, I. A. – Kuchařová, H.: *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem v právně-historickém a teologickém kontextu*. Ostrava 2011 či Hrdina, I. A.: *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky? Právně historická analýza jednoho sporu hraběte Šporka s advokátem Neumannem*. Ostrava 2013. Z důvodu zavedeného používání se u samotného hraběte přidržujeme české transkripce jména, v dalších případech je však použita korektnější varianta Sporck respektive Swéerts-Sporck.

[2] Fungování hospitálu v prvních desetiletích je zčásti věnována studie Svatoš, L.: *Hospitalstiftung und Krankenhaus der Barmherzigen Brüder in Kukus 1696–1780*. In: Jelínek, P. (ed.): Germanische Provinz des Hospitalordens des Hl. Johannes von Gott bis 1780, Teil I. Cieszyn 2018, Is. 399–433.

[3] Nadační listina s císařskou konfirmací z roku 1739 v Národním archivu Praha, fond České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-2, kart. 213; český překlad Voborský, J.: *Miles christianus (Rytíř křesťanský)*. Vlast, 1912, roč. 28, s. 912–920, 998–1006, 1095–1099.

[4] Svatoš, L.: *Počátky hospitální nadace Františka Antonína Šporka v Kuksu*. Theatrum historiae, 2011, č. 9, s. 97–122.

za odvedení tří tisíc zlatých [ve prospěch pražské invalidovny] je zrušena někdejší povinnost této sporckovské nadace pečovat o invalidy, nadále na všechny časy zůstává sporckovská hradišťská nadace věnována především vlastním poddaným veškerých sporckovských rodových panství a při jejich nedostatku i jiným chudým potřebným lidem.[5] Tuto dohodu je nutné tedy chápat jako úpravu zaměření kukské (resp. hradišťské) nadace. Z původně deklarovaného účelu nadace byla vyňata péče o vojenské vysloužilce či invalidy (beztak okrajová) a kukský hospitál tak zůstal již jen sociálním ústavem pro poddané Swéerts-Sporcků a Sporcků. Změnu pravděpodobně iniciovala sama zemská správa, hledající po zestátnění péče o vojenské invalidy v roce 1750 a jejím soustředění do nedávno dokončené pražské invalidovny nové finanční zdroje. Bohatá nadace požívající výnosy celého panství Choustníkovo Hradiště byla tak jasným cílem snah o „odklonění" části jejího jmění.

Nyní se nabízí otázka, jak byla výše uvedená nařízení stran přijímaných klientů respektována v praxi. Při jejím zodpovězení je možné vyjít ze soupisu zemřelých špitálníků[6], který v roce 1891 vyhotovil hospitální kněz Adolf Dvořáček (1845–1899). Má podobu prostého kalendária, kde jsou ke každému dni učiněny záznamy o zemřelých chovancích. Uveden je rok úmrtí, jméno zemřelého a místo jeho původu. Důležité je, že ve vedení zápisů bylo pokračováno neznámou osobou až do faktického ukončení chodu nadace v roce 1939.[7] Krátce před svou smrtí ještě Dvořáček doplnil svazek dvěma rejstříky pro období od roku 1744 do 19. 3. 1899. První v abecedním řazení podle německých názvů rodných obcí uvádí počty zemřelých špitálníků, druhý v obdobném řazení odkazuje na číslo (pořadí) v jakési evidenci (Mannschaftsbuch). Právě ta byla bezpochyby hlavním pramenem při tvorbě tohoto přehledu, mimo to měl jistě přístup i do nadačního archivu, v němž se dodnes dochovala spisová agenda celé instituce.[8] Smyslem Dvořáčkovy práce bylo vytvořit pomůcku pro připomínku zemřelých špitálníků, jejichž jména byla ve výroční den úmrtí předčítána při polední modlitbě v hospitálním refektáři.[9]

Podle tohoto pramene za celou éru fungování nadace v letech 1744–1939 zemřelo v postavení špitálníka 1642 mužů.

V jednotlivých dekádách vypadal vývoj takto:

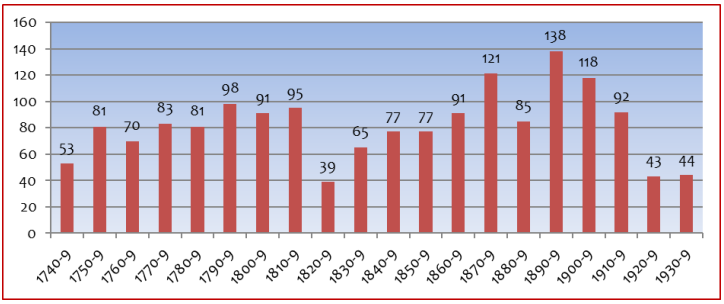

[5] Opis smlouvy uzavřené v Praze 22. 6. 1751 ve Státním oblastním archivu Zámrsk (od 1. 1. 2022 uloženo v Hradci Králové), fond Hospitál v Kuksu 1707–1945, kt. 15.

[6] Pro dnešní terminologií klienty či chovance nadace používají dobové prameny označení špitálník (n. Spitäler) nebo později v 19. století i nadačník (n. Pfründner).

[7] Uloženo ve Státním oblastním archivu Zámrsk, fond Hospital v Kuksu 1707–1945, inv. č. 34, kniha 34. Zápisy byly vedeny dvojmo, neboť v knihovně Hospitalu Kuks se pod signaturou ZK KU 8734 vyskytuje druhý takový soupis z roku 1892 (opět s doplňky), který ovšem pokrývá pouze období od 23. října do 31. prosince.

[8] Dnes jako fond Hospitál v Kuksu 1707–1945 ve Státním oblastním archivu Zámrsk.

[9] Viz titulní list citovaného pramene: *Verzeichniss der Sterbetage sämmtlicher im Hospitale zu Kukus verstorbenen Pfründner ab anno 1744, deren Namen täglich beim Mittagessen im Speisesaale der Pfründner von (einem Singknaben – škrtnuto) dem Vorbeter vorgelesen werden.*

Po analýze Dvořáčkova soupisu lze konstatovat, že většina špitálníků skutečně pocházela přímo z panství Choustníkovo Hradiště, přičemž tato tradice se uchovala i po zrušení patrimoniální správy v roce 1848.[10] Bylo jich dohromady 1261, tedy přesvědčivých 76,79 %. Nejvíce chovanců pocházelo z velkých vesnic Vlčkovice, Choustníkovo Hradiště a Kohoutov, po nichž měla značné zastoupení středně velká sídla jako Kocbeře, Kladruby a Kuks. Zdá se, že právě chudí ze sídelního místa nadace společně s obyvateli Slotova měli o něco větší šanci, že získají zaopatření v hospitálu.

V následujícím grafu jsou vesnice Horní a Dolní Vlčkovice evidovány společně, jelikož Dvořáčkův soupis ani jiné prameny z hospitálu přesně mezi oběma sídly nerozlišovaly. Naopak se tu navíc objevuje Výhled, zřejmě jakási samota mezi Kladrubami a Harcovem, která tudíž není totožná s Výhledem na sousedním panství Chvalkovice.

Zastoupení špitálníků z obcí panství Choustníkovo Hradiště:

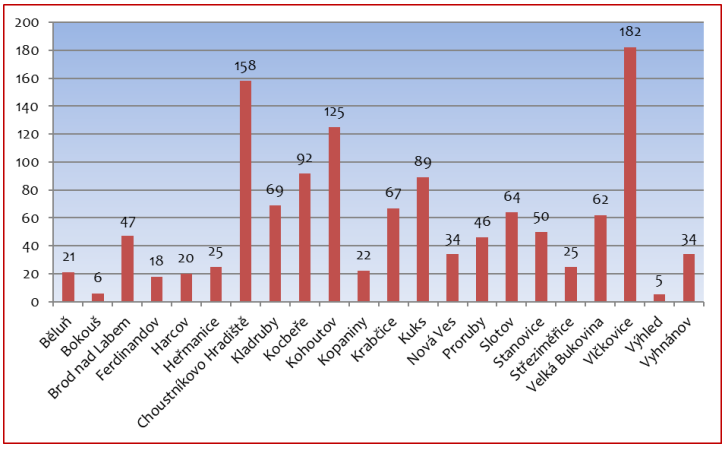

Druhou významnou skupinou byli chovanci přišlí z jiných rodových panství. Kukský hospital skutečně alespoň v počátcích měl funkci jakéhosi rodového zaopatřovacího ústavu. Platilo to pro obě rodové větve, tedy Swéerts-Sporcky i Sporcky.[11] Důležitou roli tu jistě sehrála funkce koinspektora nadace náležející správci swéerts-sporckovského fideikomisu, jemuž příslušelo právo dosazovat a jmenovat chovance nadace. Zdá se však, že počátkem 19. století dochází k jistému rozvolňování těchto vazeb. Nabízí se domněnka, že jejich oslabení nastalo po smrti Jana Kristiána Swéerts-Sporcka (1729–1802), jediného syna Anny Kateřiny a Františka Karla Swéerts-Sporckových, který se dožil dospělosti. U jeho syna Filipa Benita Swéerts-Sporcka (1756–1809), který byl na sklonku života vázán povinnostmi jako prezident apelačního soudu v Krakově, nemůžeme předpokládat významnější nasazení ve funkci koinspektora. Zcela vyloučeno je to pak u Jana Křtitele Swéerts-Sporcka

[10] Panství tvořilo v 2. polovině 18. století celkem 22 sídel: Choustníkovo Hradiště, Ferdinandov, Nová Ves (u Kocbeře), Kocbeře, Kohoutov, Kladruby, Harcov, Vyhnánov, Proruby, Horní Vlčkovice, Dolní Vlčkovice, Stanovice, Kuks, Slotov, Brod nad Labem, Heřmanice, Krabčice, Běluň (u Heřmanic), Střeziměřice, Velká Bukovina, Kopaniny a Bokouš – srov. Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen…*, XV. Theil. Königgrazer Kreis, Prag und Wien 1790, s. 78–92.

[11] Pocházejí od potomků zakladatele rodu, generála Jana Sporcka (asi 1595–1679). Starší syn František Antonín Špork, zakladatel kukského hospitálu, neměl mužského dědice, a proto adoptoval Františka Karla Swéerts von Reist (1688–1757), manžela své tehdy už jediné žijící dcery Anny Kateřiny (1689–1754), čímž vznikla rodová linie Swéerts-Sporck. Od mladšího syna generála Sporcka, Ferdinanda Leopolda (1665–1711), pochází linie Sporck.

(1788–1851), syna předchozího, který pro mentální nezpůsobilost skončil pod kuratelou. Data ukazují, že dožít do kukského hospitalu přicházeli poddaní z panství Lysá nad Labem, Konojedy (v severních Čechách), Nový Berštejn, Vidim a Lnáře, k nimž můžeme ještě připočítat špitálníky z panství Hořiněves a Heřmanův Městec, která patřila potomkům Ferdinanda Leopolda, bratra Františka Antonína Šporka. Ve zdech hospitálu zemřelo celkem 164 mužů z těchto panství, což činí 9,99 %, v součtu s panstvím Choustníkovo Hradiště tak dojdeme k závěru, že téměř 87 % chovanců pocházelo z lokalit pod správou Swéerts-Sporcků a Sporcků nebo alespoň s její tradicí.

Zbývajících 217 klientů nadace bylo původem z různých míst a individuální osudy, které je přivedly dožít do Kuksu, dnes není možno rozluštit. Jisté jsou však dvě věci. Předně opravdu drtivá většina chovanců byla původem z Čech, jen přibližně 1 % pocházelo z jiných zemí (Kladsko, Sasko, Bavorsko, Rakousy). Druhým faktem je, že teprve ve 2. polovině 19. století se nadace po zániku vrchnostenského správního systému více otevírá uchazečům z lokalit bez vazby na rod Sporcků a Swéerts-Sporcků. Znatelně roste počet chovanců z blízkých míst bývalých panství Žireč a Chvalkovice a rovněž dříve sporadicky zastoupených měst Dvora Králové nad Labem, Trutnova a Jaroměře. Bezpochyby tu zapůsobil fakt, že po odejmutí administrace nadace milosrdným bratřím roku 1824 a při jejím dalším vykonávání orgány zemské správy, na sebe tyto převzaly i výkon patronátních a koinspekčních práv. Noví uchazeči tak byli nadále schvalováni orgány české zemské správy, která zřejmě původní zaměření ústavu ne vždy respektovala.

Původ špitálníků (mimo panství Choustníkovo Hradiště):
(panství označená S náležela Sporckům, S-S Swéerts-Sporckům)

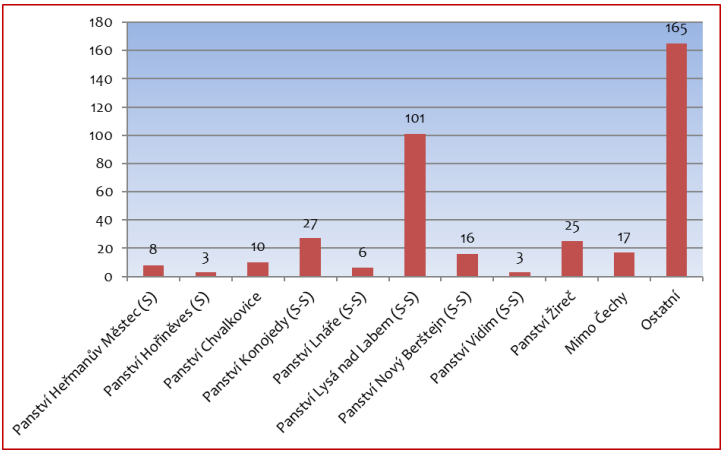

Z Dvořáčkova soupisu lze vyvodit zajímavé údaje také o věku špitálníků.

Nepřekvapí, že naprostá většina chovanců umírala ve vyšším věku. Nejmladšímu chovanci však bylo v době skonu pouhých 17 let a celkově jen 3,85 % zemřelo ve věku do 45 let. Odpovídá to známým skutečnostem ohledně přijímání chovanců do hospitálních zařízení, kdy kromě věku byla dalšími kritérii také tělesná postižení a chronické nemoci.[12] Údaje o věku jistě nebyly alespoň ve starším období příliš přesné. Naznačuje to rozložení chovanců ve věku 90 a více let v čase. Seznam jich uvádí 47, rekordmanem měl být jistý Mathias Želízko z Choustníkova Hradiště, který zemřel roku 1849 prý ve věku 111 let. Plných 39 z nich (čili 82,98 % v této skupině) ovšem skonalo před rokem 1850, jen jediný pak ve 20. století. Roli tu jistě sehrála i naplněnost nadace, která v 19. století již neobsazovala předepsaný počet míst[13], větší význam ale mělo asi jen přibližné povědomí chovanců o vlastním věku a sklon ho zveličovat.

Věk zemřelých špitálníků 1744–1939

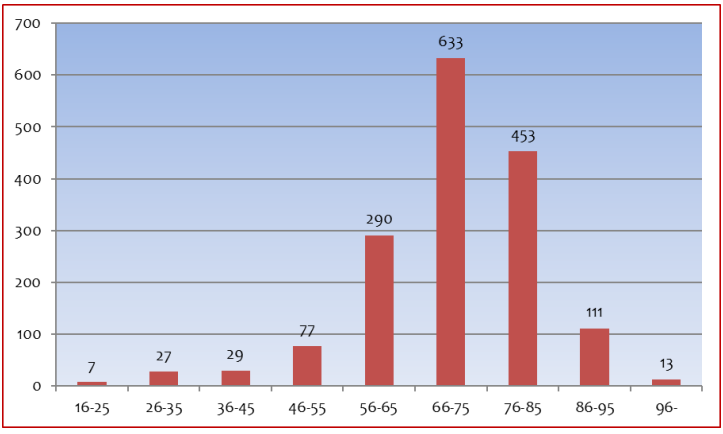

Závěrem můžeme shrnout, že hospitál v Kuksu byl od počátku zamýšlen jako sociální ústav primárně pro obyvatele panství Choustníkovo Hradiště a v druhém sledu pro ostatní panství rodu Swéerts-Sporcků a Sporcků. Zmínku o vojenských vysloužilcích v nadační listině z roku 1711 je nutné chápat spíše jako připomínku či uctění slavné vojenské kariéry zakladatele rodu. Formálně bylo toto okrajové zaměření nadace zcela odstraněno již dohodou se státními orgány v roce 1751. Analýzou pramene ze závěrečného období existence nadace bylo potvrzeno, že téměř 77 % chovanců pocházelo z hradišťského panství a dalších 10 % z ostatních rodových panství. Rozvolnění rodových vazeb lze sledovat zhruba od poloviny 19. století, kdy zaniká patrimoniální správa a současně byla již nadace pod správou civilních zemských orgánů.

[12] Srov. Watzka, C.: *Vom Hospital zum Krankenhaus. Zum Umgang mit psychisch und somatisch Kranken im frühneuzeitlichen Europa*. Köln-Weimar-Wien, 2005.

[13] Hospitální výkazy uvádějí v roce 1769 ještě 96 klientů, k roku 1820 ale již jen 52 a počet dále spíše klesal. Viz Státní oblastní archiv Zámrsk, fond Hospitál v Kuksu 1707–1945, kt. 2, 4.

Nieder-
pusch
Ober-
pusch
Poplužní dvůr "Alte Vorwerk"
120
Pivovar
Radnice
Hostinec U Medvěda
Pivovarský
rybník
Morový
sloup
Škola
Fara
Hostinec
Kostel
Zámek

Podoba městečka Žacléře za posledních jezuitských superiorů v 2. polovině 18. století[1]

Pavel Tašek
Katedra pomocných věd historických a archivnictví FF UHK

Žacléř byl centrem panství, které od 30. let 17. století patřilo spolu s žirečským dominiem do majetku jezuitského noviciátu u sv. Anny ve Vídni. Obě panství byla spravována z žirečské rezidence, v jejímž čele stál superior, podléhající rektorovi vídeňského noviciátu. Posledními žirečskými superiory byli P. Stephan Pepeu (1763–1773) a P. Wilhelm Helmreich (1773). Po zrušení řádu v roce 1773 obě panství připadla státu. Prozatím jim nebyla v historickém výzkumu věnována dostatečná pozornost. Platí to i obou zmíněných sídlech, jejichž jádra a dispozice pamatují ještě dobu řádové vlády.

Číslování domů

Podobu Žacléře v 2. polovině 18. století lze poměrně věrně rekonstruovat na základě nezměněné struktury domovního číslování. To bylo nařízeno patentem Marie Terezie na jaře 1770 a v žacléřských matrikách jsou čísla domů uváděna od května 1771. Přečíslování zde nikdy nebylo provedeno a původní řada čísel je tak na náměstí a přiléhajícím úseku hlavní ulice z větší části dochována dodnes.

Postup číslování je patrný z rekonstrukční mapy města. Začínalo se nejvýznamnější budovou, což v našem případě byl zámek stojící na kopci nad městem, který dostal číslo 1. Číslo 2 dostala fara, která též patřila k nejvýznamnějším budovám, a navíc se nacházela na okraji města a hodila se jako výchozí bod pro následující řadu čísel. Řada pokračovala hned vedle stojící školou číslo 3 a odtud postupovala dále po spodní (východní) straně trojúhelníkového náměstí, pak po téže straně hlavní silnice až po poslední dům čp. 45, kde přešla na druhou stranu silnice a vracela se zpět k náměstí. Pokračovala po jeho horní (západní) straně, pak u pivovaru čp. 88 zabočila nahoru a šla do kopce k domům u zámku až po čp. 104. Zde se opět obrátila, vrátila se zpět k náměstí a byla zakončena na jeho jižní straně hostincem čp. 119, který se nacházel nedaleko školy a fary, tedy na místě, kde řada začala. Kruh domů s čísly 2–119 tak byl uzavřen a poslední číslo 120 dostal poplužní dvůr „Alte Vorwerk" nacházející se východně od města, kde toto číslo dodnes nese jeden z domů novodobého sídliště Na Pilíři. V době číslování tedy samotné město čítalo 118 domů. Do roku 1790 se jejich počet zvýšil na 135, přičemž mezi novými čísly byl i raabizací rozdělený poplužní dvůr.[2]

[1] Článek je postaven na doplněné a upravené kapitole diplomové práce. Tašek, P.: *Poddanské městečko Žacléř v letech 1740–1780*. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivnictví. Hradec Králové 2020.

[2] Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, 15. Theil, Königgrätzer Kreis. Prag und Wien 1790, s. 110.

← *Obr. 1. Rekonstrukce podoby města Žacléře v roce 1771, kreslil autor.*

Rekonstrukce podoby v roce 1771

Díky dochování původních čísel popisných můžeme s využitím stabilního katastru z roku 1841, kdy ještě stála většina původních dřevěných domů, a zobrazení města na mapě prvního vojenského mapování pocházející přibližně z té doby, kdy bylo číslování provedeno, poměrně přesně určit rozsah osídlení v té době.

Náměstí se od dnešní podoby lišilo v několika ohledech. Neexistovala hlavní silnice směrem na Babí procházející vedle domu čp. 116, tj. na místě domu čp. 115. Jižní řada domů čp. 109–119 tedy byla v této době nepřerušená. Dále ještě nestála budova dnešního městského úřadu čp. 181. Na jejím místě stál pivovarský rybník, který odděloval trojúhelníkovou část náměstí od jeho východní části, stoupající k zámku, jak je na mapě dobře patrné. Další odlišností byly domy stojící uprostřed náměstí. Konkrétně je doložen jeden obytný dům a vedle stojící podkovárna. Obytný dům už po požáru v roce 1761 nebyl obnoven, aby nezabíral na náměstí místo, podkovárna tu ještě nějakou dobu stála. Je jí téměř jistě malá budova bez čísla popisného, zakreslená ještě ve stabilním katastru.

Podle domovního číslování můžeme také sledovat, kterými směry postupovalo osidlování v následujících letech. Nepřekvapí, že většina nových domů s vyššími čísly se nacházela podél hlavní silnice směrem na sever od náměstí. Výjimkou jsou domy na místě zrušeného a rozparcelovaného poplužního dvora a také několik domů postavených v mezerách v původní řadě.

Stav z počátku 70. let 18. století představuje Žacléř po jednom z ničivých požárů, které v podobných místech s vysokým podílem dřevěné zástavby obyčejně spolurozhodovaly o proměnách veřejného prostoru. Dne 27. března 1761, dopoledne mezi 10. a 11. hodinou, vzplál oheň v domě pekaře Josepha Schmidta. Ten bydlel v domě s budoucím čp. 86 na horní straně náměstí, poblíž vrchnostenského pivovaru. Požár se odtud šířil po horní straně náměstí a dále po hlavní ulici až k domu obchodníka Johanna Frantze Beyera, bydlícího v budoucím čp. 40, a odtud zpět po dolní straně ulice a náměstí až k dolnímu domu purkmistra Johanna Christopha Fiedlera, tedy k čp. 7, kde byl „s Boží pomocí" a podporou dvou velkých hasičských stříkaček z Libavy zastaven. Během tří až čtyř hodin lehlo popelem celkem 74 domů.[3] Přestože počet zděných domů postupně vzrůstal, tvořily téměř tři čtvrtiny popisných čísel zasažených tímto požárem ještě v době vytváření stabilního katastru (1841) dřevěné domy.

Veduta Johanna Venuta

Jako pramen k podobě města se nabízí také veduta Johanna Venuta (1746–1833) z roku 1814, která je zřejmě nejstarším dochovaným

[3] Státní okresní archiv Trutnov (dále jen SOkA TU), fond Archiv města Žacléře (dále jen AMŽ), inv. č. 21, kn. 15, Městský a soudní protokol 1738–1864, s. 801–802. Wenzel, E.: *Die Slesischen Kriege in ihren Auswirkungen auf das Schatzlarer Herrschaft*. Östböhmische Heimat, 1931, Jahrgang 6, s. 259. Prätorius, K.; Weber, H.: *Schatzlar. Eine sudetendeutsche Stadt im böhmischen Riesengebirge und die Bezirksgemeinden*. Marburg/Lahn 1993, s. 463.

Škody se vyšplhaly na obrovskou sumu 34 000 zlatých. Na náhradu škod přispěla císařovna částkou 756 zlatých. Zajímavé je, že k hašení přispěly stříkačky z Libavy, tedy z území tehdejšího pruského nepřítele (v letech 1756–1763 probíhala sedmiletá válka).

↑ *Obr. 2. Veduta Johanna Venuta z roku 1814.*

vyobrazením města. Její časový odstup od doby, kdy proběhlo číslování, se nejvíce projevuje ve výrazné budově nového pivovaru s červenou střechou v pravém dolním rohu veduty – ta pochází až z počátku 19. století. Veduta je cenným pramenem vypovídajícím o celkovém rázu osídlení, kde např. výrazně převažují roubené domy. Když ji však srovnáme s prvním vojenským mapováním a stabilním katastrem, vidíme, že některé partie zřejmě neodpovídají skutečnosti. Např. na jižní straně náměstí v místě domů č. 109–119 se místo jedné řady nacházejí dvě. Pro rekonstrukci zástavby tedy vedutu můžeme použít jen omezeně. Mnohé budovy jsou tu zachyceny již ve své „pojezuitské" podobě po požáru z roku 1782, kdy hořelo celkem 15 budov, včetně kostela, fary a školy (jednalo se

↓ *Obr. 3. Podoba žacléřského náměstí na počátku 20. století.*

o část města, která nebyla zasažena roku 1761). Po požáru byla upravena mj. kostelní věž, která získala i nový zvon.[4] Fara musela být postavena roku 1793 nová, v klasicistním slohu, přičemž tento letopočet nese nad dveřmi dodnes.

Poměrně věrně, i když poněkud zvětšeně, je na vedutě zobrazen zděný dům čp. 85 na horní straně náměstí, který svým vysokým bílým zdobným štítem vyčnívá mezi okolními dřevěnými domy. Dům postavil roku 1765 radní Johann Friedrich Kleinwächter na spáleništi zakoupeném po zmíněném požáru v roce 1761. Na rozdíl od okolních domů stojí tento dodnes v téměř nezměněné podobě.[5]

Protože popisovaná a současná doba je od sebe poměrně dost vzdálená, je vhodné podívat se na stav městské zástavby někde na půli cesty. K tomu dobře poslouží fotografie náměstí z počátku 20. století, která zachycuje náměstí ještě před některými výraznými přestavbami a demolicemi proběhlými v 1. polovině 20. století, jako bylo např. zvýšení domu čp. 116 o jedno patro nebo zbourání původních budov hostinců čp. 8 a 119 a radnice čp. 10 a jejich nahrazení novými.

Zámek

Na kopci u města se nachází renesanční, později barokně upravený zámek, postavený Kryštofem z Gendorfu na místě středověkého hradu, který se poprvé připomíná roku 1334. Později byl zámek ještě barokně a jinak upravován, ale základní tvar paláce pochází právě z Gendorfovy doby. V jádru se nacházejí pozůstatky gotického zdiva.

Urbář žacléřského panství z roku 1647 zámek popisuje jako stojící na vysoké skále, velkolepý a silný, z kamene, tři podlaží vysoký, který byl roku 1555 přestavěn Kryštofem z Gendordu, ale roku 1635 a znovu roku 1645 úplně zničený a spálený švédským vojskem. Kvůli jeho špatnému stavu byl sídlem správy panství dům ve městě nazývaný „Ambthaus", ve kterém kromě vrchnostenských úředníků zpočátku zasedala také žacléřská městská rada. V roce 1750 byl zámek přestavěn, roku 1757 byl obléhán a poškozen pruským vojskem, v roce 1759 vyhořel po zásahu bleskem, roku 1770 byl opět opraven a sídlila v něm správa panství a roku 1778 byl opět poškozen pruským vojskem. Roku 1790 pak byl zámek obyvatelný sotva z půlky.[6] Svým umístěním však stále byl dominantou města.

Z doby obléhání v roce 1757 se dochoval plán zámku, který zachycuje jeho tehdejší podobu a je významným pramenem k poznání jeho stavebního vývoje.[7]

Kostel a morový sloup

Farním kostelem je barokní kostel Nejsvětější Trojice nacházející se jihovýchodně od náměstí. Byl postaven z kamene roku 1732 na místě

[4] SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 21, kn. 15, Městský a soudní protokol 1738–1864, s. 814.

[5] SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 11, kn. 5, Gruntovní kniha 1666–1790, f. 13.

[6] Buroň, M.; Peřina I.; Zahradník, P.: *K podobě hradu a Zámku v Žacléři.* Průzkumy památek XXIII, č. 2, 2016, s. 67–76. Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze království Českého, 5. díl, Podkrkonoší.* Praha 1887, s. 166. Bernau, F.: *Schloss Schatzlar*. In: Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren. Prag 1903, s. 366–424. SOA Zámrsk, f. Velkostatek Žireč, inv. č. 1384, kn. 1042, Urbář statku Žireč 1647, s. 1. Málek, V.; Schreier, V.: *Žacléřsko na historických pohlednicích*. Žacléř 2006, s. 111–113. Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, 15. Theil, s. 111.

[7] Zahradník, P.: *Žacléřský zámek na neznámém plánu z roku 1757*. Krkonoše – Jizerské hory, 2017, roč. 50, č. 9, s. 8–11.

původního kostela, jehož pozůstatky obsahuje. Autorem oltáře a sochařské výzdoby, mezi níž vyniká zdobený portál, je východočeský sochař Jiří František Pacák (1670–1742), který pro žirečsko-žacléřské jezuity pracoval i na jiných zakázkách. Na chóru se nachází kamenné erby Schaffgotschů a Cetrycŭ, které sem byly přeneseny ze starého kostela.[8] Vedle kostela se nachází fara čp. 2.

Jezuité se též zasloužili o stavbu morového sloupu na náměstí. Sloup byl postaven z podnětu jezuitského superiora roku 1725 nebo 1735 za částku 1194 zlatých a je rovněž dílem sochaře Pacáka. Ústřední postavou je Panna Marie Immaculata, dále je zde sv. Dominik, sv. Bernard, sv. Jeroným a sv. Ignác z Loyoly, zakladatel jezuitského řádu.[9]

Radnice

Sídlo žacléřské radnice se několikrát měnilo. Do roku 1732 jím byl dům s budoucím číslem 116 na jižní straně náměstí, postavený k tomuto účelu v roce 1670 na pozemku koupeném od vrchnosti. V roce 1732 ho od žacléřského magistrátu odkoupil za 350 zlatých radní Johann Christoph Fiedler starší.[10] Důvod prodeje radnice do soukromých rukou je neznámý. Od té doby až do roku 1774 radnice nejspíše neměla pevné sídlo. Dá se předpokládat, že městská rada zasedala v domě purkmistra. Tím v této době byl Daniel Gaberla (1725–1738), Anton Franz Bock (1740–1742), Johann Joseph Tschöpp (1743–1747) a Johann Christoph Fiedler ml. (1747–1778).

Roku 1774 zemřel Joseph Miller z Bečkova, který vlastnil dům čp. 10 na spodní straně žacléřského náměstí. Dne 5. března 1774 navrhl vrchnostenský úřad magistrátu koupi tohoto domu pro účel radnice. Správce panství Anton Böhm v témže dokumentu navrhuje pronajmout spodní světnice domu jako šenk. Dle gruntovní knihy pro prodej velkých domů byl dům s k němu náležející půdou koupen „magistrátem městečka Žacléře a celým měšťanstvem“ od vdovy a dědiců Josepha Millera 12. dubna téhož roku za 1100 zlatých, přičemž byl splácen až do roku 1791. Tato budova byla roku 1897 zbořena a na jejím místě roku 1912 postavena budova okresního soudu, v níž dnes sídlí městské muzeum a pošta.[11]

Hostince

Na náměstí se nacházely dva hostince, a to v domech čp. 8 a 119. Oba ležely v jihovýchodní části náměstí, nepříliš daleko od sebe. V prvním hostinci čp. 8, nacházejícím se vedle domu dlouholetého purkmistra Fiedlera (čp. 7), byl od roku 1738 hostinským Johann Christoph Flegel, který živnost převzal po zemřelém Johannu Christophu Illnerovi sňatkem s vdovou, jejíž čtyři děti přijal za vlastní. Sám zemřel roku 1753 a za dva roky odkoupil hostinec Franz Illner (†1779), nejstarší syn Johanna Christopha Illnera. Po jeho smrti byl hostinským Franz Wittwer (†1791).[12]

[8] Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, 15. Theil, s. 111. Pipek, J.: *Pověstný řezbář Pacák, žirečtí jezuité a Pelzelova sbírka životopisů věhlasných učenců a umělců.* In: Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 2003–2004. Trutnov 2006, s. 137–138.

[9] Slouka, J.: *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*. Praha 2010, s. 218. Pipek, J.: *Pověstný řezbář Pacák, žirečtí jezuité a Pelzelova sbírka životopisů věhlasných učenců a umělců*, s. 135.

[10] SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 11, kn. 5, Gruntovní kniha 1666–1790, f. 4. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 21, kn. 15, Městský a soudní protokol 1738–1864, s. 308–309.

[11] SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 21, kn. 15, Městský a soudní protokol 1738–1864, s. 71–72. Fišera, Z.: *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska, II. díl*. Praha 2010, s. 434. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 53. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 15, kn. 9, Gruntovní kniha 1746–1791, f. 47. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 11, kn. 5, Gruntovní kniha 1666–1790, f. 47.

[12] SOA Zámrsk, FÚ Žacléř, matrika OZ 1751–1784, s. 164. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 11, kn. 5, Gruntovní kniha 1666–1790, f. 49. SOA Zámrsk, FÚ Žacléř, sig. 185-2, matrika NOZ 1784–1851, s. 368.

Hostinec fungující až do 20. století (od roku 1911 v nové budově) byl v pozdější době známý jako hostinec U Medvěda (Zum Bär). Zajímavé je, že u jeho hostinských je povolání téměř ve všech pramenech z 18. století zapsáno jako Bärwirth, které tak můžeme s využitím znalosti o pozdějším názvu podniku přeložit jako „hostinský U Medvěda." Je tedy možné, že hostinec se takto jmenoval už v polovině 18. století a s tímto jménem přežil slezské války, napoleonské války, revoluci, prusko-rakouskou válku, první světovou válku, konec monarchie i druhou světovou válku. Poválečný německý odsun už však nepřežil.[13]

Druhým žacléřským hostincem byl dům čp. 119 v jižním rohu náměstí nedaleko kostela. Zde byl od roku 1731 hostinským Johann Gaberla (†1757), po jehož smrti jej řídila po něm zbylá vdova. Zhruba od roku 1760 byl hostinským Carl Schneider (†1779).[14] U něho roku 1766 obědval císař Josef II. s doprovodem na své inspekční cestě po Čechách.[15] Minimálně od roku 1772 pak hostinec vedl Franz Schneider (†1780), uvedený v soupisu pohledávek zdejšího obchodníka s vínem.[16] I tento hostinec vydržel až do 20. století, kdy byl znám jako hostinec U Koruny. V 18. století však tento název ještě doložen není.

Pivovar

Než byl postaven nový pivovar vedle poplužního dvora, tedy v místě dnešního sídliště Na Pilíři, vařilo se pivo ve vrchnostenském pivovaru čp. 88 na horní straně náměstí. Pivovar v Žacléři fungoval již dlouho před příchodem jezuitů.[17] Vařilo se tu pšeničné pivo a protože se tu pšenici nedařilo, musela se dovážet z Žirče. Vedle pivovaru se nacházel pivovarský rybník, na jehož místě dnes stojí městský úřad čp. 181. V matrikách a dalších pramenech se objevuje několik lidí, kteří v pivovaru pracovali. Všichni bydleli v domech poblíž pivovaru, konkrétně v čp. 85, 89 a 90, a dva z nich dva, Matthias Pohl (†1756) a Franz Pohl (†1776), byli zároveň městskými radními.[18]

Škola

V domě čp. 3, tedy hned vedle fary, sídlila žacléřská škola. Fungovala tu až do roku 1865, kdy byla přemístěna do nově postavené budovy čp. 181 v horní části náměstí, v níž dnes sídlí městský úřad.[19] Škola je v dominikální části tereziánského katastru z roku 1757 zmíněna jako náležející farnosti. Učitel byl však placen z městských peněz, přičemž plat byl zároveň za jeho školní službu a za činnost městského písaře, kterou učitel v této době vždy vykonával. Za rok 1773 dostal podle městského účetnictví 19 zlatých a 8 krejcarů.[20]

[13] SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 329. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 21, kn. 15, Městský a soudní protokol 1738–1864, s. 8. Málek, V.; Schreier, V.: *Žacléřsko na historických pohlednicích*, s. 134.

[14] SOA Zámrsk, FÚ Žacléř, matrika OZ 1751–1784, s. 36. SOA Zámrsk, FÚ Žacléř, matrika OZ 1751–1784, s. 108.

[15] SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 21, kn. 15, Městský a soudní protokol 1738–1864, s. 808–809. SOkA TU, f. AOK, inv. č. 2, kn. 2, Pamětní kniha 1922–1937, s. 11. SOkA TU, fond Archiv města Trutnova, inv. č. p18, kn. 15, Kronika města Trutnova, Žacléře a okolních vesnic, s. 131. Prätorius, K.; Weber, H.: *Schatzlar. Eine sudetendeutsche Stadt im böhmischen Riesengebirge und die Bezirksgemeinden, s. 463.*

[16] SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 329.

[17] Doložen je např. k roku 1607. Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 133, fol. K.18–K.19. Bernau, F.: *Schloss Schatzlar*, s. 396.

[18] SOA Zámrsk, FÚ Žacléř, matrika OZ 1751–1784.

[19] Málek, V.; Schreier, V.: *Žacléřsko na historických pohlednicích*, s. 127.

[20] Chalupa, A. (edd.) a kol.: *Tereziánský katastr český, sv. 3, Dominikál*. Praha 1970, s. 190. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 345. SOkA TU, f. AMŽ, inv. č. 223.

ŽELEZÁŘSTVÍ
SOUKUP
SELENDRŮV SLOUP

Barokní sloupy v Polici nad Metují a benediktinská procesí na počátku 18. století

Adéla Věra Wagnerová a Jindřich Kolda
Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta UHK

K zvláštnostem sakrálního prostoru města Police nad Metují patří existence několika kamenných sloupů. Nejstarší z nich jako oslava českého katolicismu vznikl roku 1617 z vůle břevnovsko-broumovského opata Wolfganga Selendera z Prošovic (v úřadu 1602–1619) a je nyní umístěn na prostranství před zdejším klášterním kostelem.[1] Roku 1707 byl vztyčen na náměstí – údajně na místě, kde stál původně Selenderův sloup – objekt zasvěcený Panně Marii, který pochází z dílny Jana Brokoffa (1652–1718) a byl fundován opatem Otmarem Zinkem (v úřadu 1664–1738).[2] Tuto dvojici pak roku 1716 doplnily čtyři další tzv. Markovy sloupy, které jsou nyní obecně pokládány za hraniční sloupy polického benediktinského panství.[3]

[1] https://pamatkovykatalog.cz/klaster-benediktinsky-2316909, cit. 23. 3. 2021

[2] https://pamatkovykatalog.cz/sloup-se-sochou-p-marie-2151231, cit. 23. 3. 2021

← *Obr. 1. Selenderův sloup před polickým klášterním kostelem (1617), foto Táňa Šlézová, 2016.*
↑ *Obr. 2. Sloup se sochou P. Marie na polickém náměstí (1707), foto Jiří Slavík, 2016.*
→ *Obr. 3. Jeden ze čtveřice identických sloupů sv. Marka (asi 1716) ve Velké Ledhuji, foto Miloš Buroň, 2015.*

Zatímco folklórní chápání Selenderova sloupu jako opatova díku Polickým za jeho záchranu před protestantským vzbouřením v Broumově již bylo vyvráceno (už jen proto, že k povstání došlo až rok po vztyčení sloupu),[4] uvedené Markovy sloupy na svou patřičnou interpretaci ještě čekají. Ta dosavadní je spíše chybná. Jistě se nebude jednat o hraniční sloupy. Důvodů je více – chybí zde například jeden z obvyklých atributů takových milníků, jímž je exponování znaku/nápisu/symbolu sousední domény. Tím hlavním je ovšem prostý fakt, že tudy nikdy hranice polického panství nevedla – už ve 13. století je nejbližší sousedství tímto směrem (panství Náchod) zaznamenáno až souběžně s tokem Židovky,[5] cca 4 km jižně od dnešního okraje Police. Tato hranice pak zůstala stabilní až do zániku patrimoniální správy v polovině 19. století.[6]

O skutečné funkci uvedených sloupů vypovídá vzácně dochovaný pramen, tzv. *Diarium polického kláštera* z let 1704–1710, uložené ve fondu *Benediktini – klášter Břevnov* v Národním archivu.[7] Jeho autoři sem zaznamenávali každodenní události týkající se kláštera, jeho komunity, města Police nad Metují a jeho okolí. Latinské zápisky vedlo postupně pět členů polického konventu, mezi nimiž byl na základě paleografického rozboru jako velmi pravděpodobný písař identifikován superior Prokop Jaschke.[8] Z Diaria pocházejí zprávy o vzniku mariánského sloupu na náměstí, které jako první shrnul Václav Vladivoj Tomek a které přejímají i jeho následovníci.[9] Tomek také na základě Diaria upozornil na existenci dřevěných sloupů, které jsou lokalizovány na stejných místech jako ony domněle hraniční.[10] Diarium poměrně jasně definuje jejich funkci, jak je uvedeno např. v zápisu 25. dubna 1704:

Průvod byl ovšem veden z klášterního kostela k onomu sloupu, u kterého je nedaleko dřevěné oficíny neboli pivovaru první zastavení. Druhé zastavení měl u dřevěného sloupu, který obešel po cestě, která [vede] do Broumova. Třetí u mlýna ve vsi Ledhuje, jenž je nedaleko od místa, kde stojí kříž s Ukřižovaným ze dřeva. U všech zastavení věřící slavili zpěvem antifon. Obřad vedl místní superior. Už v rohu náměstí se začíná písní Te deum laudamus,

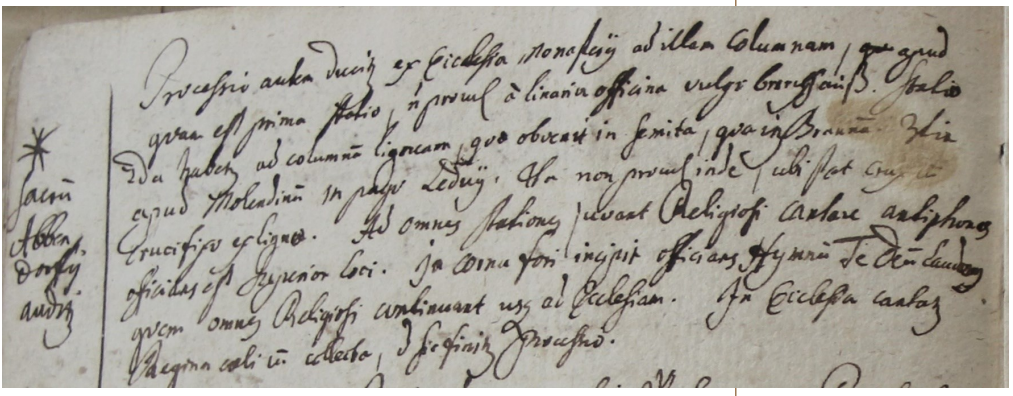

Obr. 4. Záznam z Diaria polického kláštera o procesí 25. 4. 1704 (fol. 3v).

[3] První ze sloupů se nachází Na Zákopanici u cesty z Police do Bezděkova nad Metují, viz https://pamatkovykatalog.cz/sloup-hranicni-sv-marka-2143863, cit. 23. 3. 2021; druhý sloup v Jiráskově ulici, čp. 196, viz https://pamatkovykatalog.cz/sloup-hranicni-sv-marka-2170007, cit. 23. 3. 2021; třetí sloup se taktéž nachází v Jiráskově ulici čp. 218, viz https://pamatkovykatalog.cz/sloup-hranicni-sv-marka-2142252, cit. 23. 3. 2021; poslední, čtvrtý sloup leží tzv. U cikánky ve Velké Ledhuji, nad Policí směrem na Ostaš, viz https://pamatkovykatalog.cz/sloup-hranicni-sv-marka-2147971, cit. 23. 3. 2021.

[4] Sloup vznikl roku 1617, což dokazuje tento letopočet vytesaný přímo na sloupu. Podrobnější datace není známa, viz např. Pichl M.: *Police nad Metují. Dějiny města a regionu v běhu let. Díl 1. Léta 993–1918.* Police nad Metují 2015, s. 215.

[5] Tomek, V. V.: *Älteste Nachrichten über die Herrschaften Braunau und Politz.* Prag 1857, s. 30.

v jejímž zpěvu všichni věřící pokračují až ke kostelu. V kostele zpívána Regina coeli s kolektou, a zde průvod končí.[11]

Sloupy tedy sloužily jako procesní stanice během průvodů, které se běžně konaly v závěru svátečních bohoslužeb, sloužených benediktiny v klášterním kostele. Bohoslužbu nemusel nutně sloužit člen konventu polického, mohl být přítomen i člen broumovského kláštera či sám opat. Výše popsané procesí se konalo na den sv. Marka a bylo v této trase pravidelně opakováno. Evangelista, který je mimo jiného patronem dobrého počasí či úrody, se tedy v obci těšil úctě – minimálně na jednom ze sloupů je pak doložena přítomnost jeho nedochovaného vyobrazení.[12] Je jisté, že tato paměť někdejší poutě přežila a souboru sloupů dala jméno. Trasa procesí přes náměstí zpět do klášterního kostela napovídá, že průvod musel nutně kráčet rovněž okolo zbylých dvou sloupů – mariánského a Selenderova. Prosté projití celé trasy trvá asi 20 minut, v barokním pojetí se všemi nezbytnými zastaveními se jednalo jistě o záležitost v řádu hodin. Diarium přináší zprávy minimálně o zapojení prvně jmenované památky do dalších liturgických poutí: končívala tu např. procesí z Machova,[13] který již náležel do vedlejšího náchodského panství.

„Poutní ruch" v Polici počátku 18. století nebyl ostatně vůbec malý. Město vzhledem ke své poloze nabízelo mnohé cíle. Jeden z nejčastějších směrů polických procesí mířil na horu Ostaš, v textu Diaria obvykle zmiňovanou jako *Wostasch*, s tehdy ještě dřevěnou kaplí svatého Kříže.[14] Ze zápisů z let 1704, 1708 a 1710 víme, že se průvody konaly na Bílou neděli, roku 1708 se šlo na Ostaš 15. dubna, následně pak 3. května a v neděli 13. května. Kaple na Ostaši tak byla důležitou součástí sakrálního prostoru Police s užitím v období hlavních křesťanských svátků. Svou roli tu jistě hrál terén – cesta vzhůru na Ostaš mohla imitovat Kristův výstup na Golgotu, ač v tomto případě nebyla doprovozena výjevy v podobě kaplí či jiných hmotných zastavení. Pramen se několikrát zmiňuje o nedalekém Machově, kde občas benediktinští kněží sloužili mši – například 11. listopadu 1709 to byl páter Thomas. Poutě se na začátku 18. století konaly pravidelně také do kladské Varty (*Warta*), a to například čtvrtou neděli po Velikonocích 2. května, pátou neděli po Velikonocích 9. května, a v úterý 11. května 1706. V Diariu bohužel popisy některých dnů chybí, a tak je možné, že procesí na tato (a jiná?) místa byly častější.

Výzkum podobných souvislostí ohledně vzniku a existence drobných církevních památek může ještě (nejen pro dobu raného novověku) prozradit mnohé o dochovaných i nedochovaných dílech, a to nejen v tak architektonicky a historicky bohatých krajinách, jako jsou obce barokní krajiny Policka a Broumovska.

[6] Popis polického panství v 19. století Sommer, J. G.: *Das Königreich Böhmen IV – Königgrätzer Kreis.* Praha 1836, s. 184–189.

[7] Diarium je zde uloženo v kartonu 49, ve kterém najdeme například i archiválie k polickému klášteru či polické konventní knihovně.

[8] Wagnerová, A. V.: *Diarium kláštera Police nad Metují 1704–1710. Sonda do obsahu významného pramene.* Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Hradec Králové 2020, 74 stran, s. 24–27.

[9] Tomek, V. V.: *Příběhy kláštera a města Police nad Metují.* Praha 1881; již zmíněný například Pichl, M.: *Police nad Metují*, s. 215; či Brandejs, S.: *Kniha o Polici nad Metují a Policku.* Praha 1940.

[10] Tomek, V. V.: *Příběhy kláštera a města Police nad Metují*, s. 181–182.

[11] Národní archiv Praha, fond Benediktini – klášter Břevnov, karton 49: Diarium monasteri Policensis, fol. 3v.

[12] https://pamatkovykatalog.cz/sloup-hranicni-sv-marka-2142252, cit. 23. 3. 2021. Vzhledem k jejich počtu (čtveřice) sloupy s velkou pravděpodobností neexponovaly pouze Marka, ale i zbylé evangelisty. Z tohoto hlediska je možná i název celého souboru zavádějící, když navíc křesťanská ikonografie motiv sloupu/sloupů s Markem vůbec nespojuje.

[13] O těch se taktéž dozvídáme z polického Diaria hned několikrát, např. na foliu 3r.

[14] Později byla nahrazena kaplí kamennou – https://www.pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-krize-1265971, cit. 23. 3. 2021.

Obnova památkového fondu na Dobrušsku

Petr Slavík
Městský úřad Dobruška

Čtenářům sborníku Monumenta vivent nabízíme exkurzi do světa památek, které nás obklopují každý den. Protože kromě přírodních útvarů je to právě architektura, která má významný podíl na tváři krajiny, ve které žijeme. S kulturními památkami, zapsanými v Ústředním seznamu kulturních památek ČR, ale i s těmi, které jimi nejsou, ale mají své kulturně-historické či architektonické hodnoty, je spojena ve velké míře jejich obnova. Za to, že se dochovaly do současných dnů jako svědkové minulých staletí, vděčíme nejen jejich dávným stavitelům, donátorům z řad šlechtických rodů a církve, mecenášům, ale dnes i vlastníkům, kteří mají vůči svým nemovitostem práva i povinnosti a kteří nesou odpovědnost za technický stav těchto budov. Po finanční stránce jim pomáhá stát (Ministerstvo kultury ČR), Královéhradecký kraj či obce, ve věci památkové péče pak Městský úřad Dobruška, odbor rozvoje města a Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově. Některé nemovité památky, např. sochy, kříže či kalvárie ale takové štěstí neměly. Podařilo se jim sice přestát nejrůznější válečné pohromy, odolávaly po staletí vlivům povětrnosti, díky údržbě zajišťované místními obyvateli přečkaly dlouhá desetiletí před rokem 1989, ale v posledních letech se nedokázaly ubránit vandalismu. V živé paměti je stále nepříliš vzdálené období, kdy se na území Orlických hor staly tyto památky terčem poškozování a krádeží ve velkém a kdy bylo nutné reagovat na vzniklé škody jejich obnovou. Mnohé následky těchto činů – chybějící sošky či ozdobné prvky – se ale řeší dodnes. V neutěšeném technickém stavu bylo před rokem 1989 mnoho církevních staveb. Kostely v Orlických horách trpěly poškozenými fasádami, nedostatečnou údržbou a výrazným podfinancováním. Stejně na tom byly i některé zámecké areály, fary, zemědělské dvorce apod. Např. márnice v Olešnici v Orlických horách neměla vůbec střešní krytinu a teprve v 90. letech byla památka opravena. Chrámy neměly potřebná zázemí, o ochraně jejich movitých předmětů a mobiliáře pomocí elektronických zabezpečovacích systémů nemluvě. Rok 1989 přinesl opravdu výrazné změny jak politické, tak kulturní. Od 90. let měly farnosti konečně možnost, kromě nastalých nových povinností, věnovat se tolik potřebným opravám. Se záměrem jim pomáhali vikariátní technici, pracovníci památkové péče tehdejšího Okresního úřadu v Rychnově nad Kněžnou a Státního památkového ústavu v Pardubicích. V současnosti se tomu děje stejnou měrou, alespoň je to přání památkové péče. Předložené opravené kulturní památky jsou výsledkem jednání a zájmu jejich vlastníků, kteří si uvědomují hodnoty

svých staveb, a zástupců památkové péče. Kromě Městského úřadu Dobruška to je zejména díky dlouholeté zkušenosti Ing. Radomíra Raise, dnes již bývalého územního garanta této oblasti a dalších specialistů – †PhDr. Pavla Imricha jako specialisty na restaurování, po kterém agendu převzal Mgr. Pavel Mach a poté MgA. Bc. Táňa Šlézová. I na Dobrušsku, které se od roku 2003 svým způsobem geograficky ztotožňuje s vymezeným územím Dobrušky jako obce typu III s rozšířenou působností, se nachází několik ojedinělých památek. Nepředkládáme zde soupis všech kulturních památek na tomto území, včetně kompletního soupisu oprav, protože obsah jednotlivých složek k daným budovám, které jsou v archivech či úřadech, by jistě vydal na několikadílné publikace. Je to spíše náhled na vytipované objekty s popisem provedených oprav, které jsou svým způsobem ojedinělé, vynikají nejen stavebně, ale i významem kulturně-historickým, politickým, v minulosti i s mezinárodním dosahem.

Kostel sv. Bartoloměje v Bystrém (rč. 36342/6-2233)

Ve středu obce Bystré se nachází kostel, který je dominantou obce. Jeho vznik je spojován s rodem Colloredů, majiteli opočenského panství, kteří byli donátoři stavby. Dne 9. května 1716 byla v Opočně sepsána smlouva s chrudimským stavitelem Quadronim na stavbu nového kostela, který měl nahradit zašlou svatyni Na Kostelišti. Stavba začala hned v roce 1716 a byla skončena v roce 1720. Kostel měl původně vysokou věž s cibulovitou bání. Po požáru v roce 1750 prošel chrám rozsáhlou přestavbou. Hranolovitá západní věž byla v letech 1833–1840 snížena a klasicistně upravena. V 18. století byl kostelní interiér vyzdoben pestrobarevnými freskami dobrušského malíře Fikra, které byly při nejrůznějších dalších úpravách zakryty novými přemalbami. Znovuobjeveny byly až po náročném restaurátorském zásahu ve druhé polovině minulého století.

Pokud není uvedeno jinak, foto autor.

V roce 1998 byl kostel odvodněn. Ve stejném roce byly provedeny opravy a nátěry fasád včetně věže, v roce 2002 potom byla nově natřena plechová střešní krytina a opakovaně znovu v roce 2009. V roce 2018 byl z podnětu vlastníka – římskokatolické farnosti Bystré v Orlických horách – obnoven konzervační nátěr plechových pozinkovaných částí střechy kostela, na věži a saktusníku. Ve druhé etapě byly provedeny nátěry i na zbývajících plochách střechy kostela.

Kostel sv. Mikuláše v Dobřanech (rč. 33794/6-2274)

Barokní kostel sv. Mikuláše se nachází uprostřed obce, na návsi, kde tvoří výraznou dominantu obce. Chrám byl postaven v roce 1738 na místě dřevěného kostela, který pocházel pravděpodobně ze 14. století.

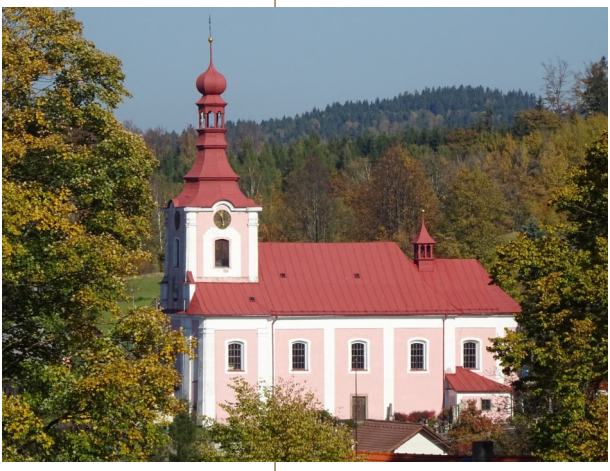

Dobřanský kostel sv. Mikuláše je reprezentativní ukázkou orlickohorského baroka a svým umístěním, společně se hřbitovem, roubenou farou, starými lípami a chalupami, tvoří hodnotný celek. V roce 1995 byla povolena celková oprava fasády včetně věže, která byla provedena v následujícím roce. V roce 2002 byla povolena oprava nátěru plechové střešní krytiny. V roce 2015 bylo vlastníkem, římskokatolickou farností Bystré v Orlických horách, zajištěno zahájení první etapy obnovení konzervačních nátěrů celé střechy a všech klempířských konstrukcí. V roce 2015 bylo na základě povolení z roku 2009 provedeno jejich mechanické očištění, odrezení a provedení podkladního nátěru na báni věže, lucerně a sanktusníku. Poškozené klempířské konstrukce byly opraveny, dožilé vyměněny za materiálové a tvarové kopie. V roce 2017 bylo stejnou technologií s pomocí státního příspěvku pokračováno ve druhé etapě oprav střešní krytiny, a to v části střechy nad lodí kostela, presbytářem a sakristií a na objektu márnice.

Kostel sv. Maří Magdaleny v Deštném v Orlických horách
(rč. 23493/6-2248)

Areál kostela se hřbitovem se nachází v centru obce u hlavní komunikace. Původně dřevěný gotický kostel byl založen před rokem 1362 jako farní. Horalé se zde zabývali hlavně těžbou dřeva, prací na pilách, pálením popela na výrobu potaše pro sklářství, dřevěného uhlí v milířích, prací ve mlýnech a sklářských hutích. Sklárna zde byla založena před rokem 1595 a byla jedinou, kde se vyrábělo luxusní barokní sklo a tzv. kolovratský křišťál. Mistrovské kousky byly ozdobou sídel po celé Evropě a kromě jiných osobností zde působil také věhlasný malíř skla a porcelánu Ignác Preissler, osobní malíř

hrabat z Kolovratů. Nový kostel byl postaven v barokním slohu v letech 1720–1726. Na zdejší vysokou úroveň řemesel navazuje i výstavba nového svatostánku, jehož návrhem pověřil majitel rychnovského panství František Karla II. Libštejnský z Kolowrat proslulého barokního architekta Jana Blažeje Santini-Aichela. Je nepravděpodobné, že by autor u zrodu stavby nestál. V literatuře se objevuje i jméno G. B. Alliprandiho, který ve východních Čechách zanechal výraznou stopu – jeho typické situování nakoso umístěných hranolovitých věží s plechovými helmicemi v půdorysu lodi by tomu nasvědčovalo.

V roce 2001 byla povolena stavba kolumbária v areálu kostela. Na opravu fasády kostela, márnice a opravy ohradní zdi kostela, (provedla firma Bittner s.r.o.), jejíž kolaudace proběhla v roce 1996, navázala v roce 2002 oprava sanktusní věžičky. V roce 2010 byly provedeny nátěry plechové střešní krytiny a šindelové krytiny sanktusníku. V presbytáři kostela se nachází památkově chráněný varhanní pozitiv, který byl přemístěn z kaple Panny Marie Deštenské Na Dříši. Jsou to mechanické varhánky Franze Fingera z Kunčiny Vsi z roku 1878. V roce 2018 bylo římskokatolickou farností Deštné v Orlických horách zajištěno restaurování této památky, které provedl restaurátor MgA. Dalibor Michek ze Studének na Vysočině. Varhany na kůru jsou dvoumanuálovým mechanickým nástrojem, který postavil v roce 1763 František Katzer.

Masarykova chata na Šerlichu, čp. 322 v Deštném v Orlických horách (rč. 18241/6-5014)

Turistická chata na Šerlichu postavená podle plánů Bohuslava Fukse v letech 1924–1925 se nachází na hřebeni Orlických hor v nadmořské výšce 1019 m s výhledem do Polabí a na druhé straně přes náhorní planinu k Bystřickým horám.

Novodobější komín zhotovený z betonových dílů byl kvůli své výšce kotvený. Vykazoval špatný technický stav, tak byl v roce 2009 snížen a neestetické kotvení bylo odstraněno. V roce 2011 byly dokončeny venkovní nátěry klempířských prvků, dále nátěry plechové

střechy v odstínu zelené a svislé stěny, tvořené hliníkovými šablonami, byly barevně dotvořeny do podoby připomínající původní šindelové obložení. Na fasádě byly provedeny obnovy nátěrů klempířských prvků. Stávající oplechování střešní krytiny překrylo původní krytinu ze štípaného dřevěného šindele. Na severní straně chaty byla v roce 2012 do patrové části osazena orientační tabule s nápisem *Masarykova chata*. V interiéru přízemí byla obnovena sociální zařízení. O chatu se stará současný vlastník Klub českých turistů, odbor Hradec Králové.

Křížová cesta v Deštném v Orlických horách

Původně polní křížová cesta z roku 1870 od sochaře I. Hartmana z dnešní Olešnice v Orlických horách je součástí poutního místa kaple Panny Marie Deštenské v blízkosti turistické chaty Panorama. Mariánské poutní místo se nachází v lokalitě zvané *Na Dříši*. Po roce 1945, kdy došlo k odsunu zdejších německých horalů, upadlo poutní místo v zapomnění a kaple z roku 1809, vystavěná z příspěvků poutníků a obyvatel převážně německé národnosti, chátrala. K oživení celého místa došlo až po roce 1989. Díky finančnímu příspěvku z Německa byla v letech 1994–1995 kaple přestavěna na zděnou s napodobeninou dřevěného vnějšího obložení. Soubor kapliček ve 2. polovině 20. století chátral a v lesním porostu jednotlivá zastavení připomínala mnohdy torza. V roce 2003 byl vypracován projekt záchrany poutní cesty. Díky iniciativě obce Deštné v Orlických horách zastoupené starostkou Alenou Křížovou, ředitele deštenského Muzea řemesel a zimních sportů dr. Bohumíra Dragouna a společnosti Via Aurea zastoupené Irenou Dohnálkovou-Francovou, došlo k záchraně poškozené křížové cesty. V roce 2004 byly jednotlivé části kapliček transportovány pomocí tažných koní a bylo provedeno jejich základní očištění. V roce 2005 byly jednotlivé kamenné prvky uloženy v areálu Muzea řemesel a zimních sportů v Deštném v Orlických horách. Později byla všechna zastavení osazena na nová vhodně vybraná místa v obci, opět v lokalitě Na Dříši. Poslední 14. zastavení zůstalo umístěno u výše uvedené kaple Panny Marie. Práce spočívaly ve vybudování výkopů, vybetonování základů, v osazení kamenných kapliček a zhotovení a osazení desek s výjevy křížové cesty. V současné době jsou kapličky umístěny podél přístupové komunikace od obce k chatě Panorama a ke kapli, jsou ve stabilizovaném technickém stavu. O křížovou cestu se stará vlastník, kterým je obec Deštné v Orlických horách.

Vodní mlýn čp. 254 v Deštném v Orlických horách – Jedlové
(rč. 18998/6-2251)

Mlýn U Skály se nachází v Deštném v Orlických horách, na katastru Jedlové, v Antoniině údolí na levém břehu říčky Bělé. Roubený objekt s vyřezávaným štítem pochází z roku 1854. Mlýn, později mechanická tkalcovna rodiny Radetzkých patří v posledních několika letech Ing. Přemyslu Taterovi a Lucii Taterové, kteří udržují původní řemeslné ztvárnění a materiálovou stálost s historickou výpovědí objektu jako celku. Před rokem 2010 byla střešní krytina ve velmi špatném stavu a do střechy zatékalo. V letech 2010–2011 došlo k celkové výměně dožilé střešní krytiny z asfaltové lepenky za novou z dřevěného štípaného šindele. Kvůli klimatickým podmínkám je ale nutné ji udržovat pravidelnými nátěry. V roce 2017 byly prováděny nátěry roubení a bedněného štítu na objektu ve směru k říčce Bělá. V srpnu 2018 byl proveden opětovný dvojitý nátěr šindelové střešní krytiny Karbolineem v odstínu jantaru, byla opravena a vyměněna některá okna a v roce 2019 bylo natřeno roubení v západní části domu. Nedávno došlo k opravě i nátěru průčelního štítu ve směru k silnici.

Kostel sv. Matouše v Deštném v Orlických horách – Jedlové
(rč. 12777/6-5736)

Současný barokní chrám, který má typicky horský charakter, byl postaven za majitelů rychnovského panství Libštejnských z Kolowrat v letech 1737–1741 Janem Heisem ze Studnice, Ferdinandem Müllerem a Donatem Morrazzim z Chrudimi. Osud kostelu příliš nepřál. Konfiskace chrámového stříbra a požár 18. 5. 1833 učinily své. Do dvou let byl ale chrám obnoven, 22. 11. 1835. Kostel byl udržován v dobrém stavu, zejména v době, kdy panství vlastnil rytíř Slivka ze Slivic ve 30. letech 19. století, dále za 1. republiky i ve válečných letech 20. století. Zvony, které se ale nedochovaly, byly vysvěceny 23. 9. 1923. Po roce 1945, po vyhnání německy hovořícího obyvatelstva, se o kostel i o přilehlý hřbitov nikdo nestaral a areál začal chátrat.

Od roku 1958 byl kostel uzavřen. I přes uzavření docházelo k vloupání a další devastaci. Interiér včetně mobiliáře byl v období 40 let komunistické vlády zcela zničen. V 80. letech 20. století byla nemovitost v takovém stavu, že byla určena k demolici. V roce 1993 se propadl krov střechy, který s sebou vzal i strop. V srpnu téhož roku byla zpracována projektová dokumentace záchrany hlavních stavebních částí. V roce 1995 byly poškozené konstrukce obnoveny a chrám se stal kulturní památkou. Postupně byla instalována nová okna, vstupní dveře. Fasáda byla obnovena jen v místech věže. Prvotní jednání nad novodobými obnovami započala v roce 2006. Systematické opravy probíhaly ve větším rozsahu opět od roku 2014 na základě jednání investora a zúčastněných stran. V roce 2014 byly povoleny a hned i provedeny práce na obnově dřevěného schodiště vedoucího z přízemí na zpěváckou kruchtu, dále osazení bezpečnostního zábradlí podél schodiště na kruchtu, osazení bezpečnostního zábradlí ve třech výklencích zpěvácké kruchty, osazení tří provizorních okenic do zvonového patra věže kostela a další. V roce 2016 bylo postaveno jedno schodišťové rameno z kruchty na půdu a položen nový dřevěný strop nad zpěváckou kruchtou. V roce 2017 byl pak zhotoven nový strop ve zvonovém patře a dřevěné schodiště včetně nových žaluziových oken ve zvonové části věže. Patro kruchty i zvonové patro slouží pro širokou veřejnost jako vyhlídka do okolního kraje. V roce 2018 byly opraveny klenby na kruchtě, zpevněno kovové táhlo, opraveny, stabilizovány a konzervovány omítky v této části věže. V roce 2019 byly podle projektové dokumentace stabilizovány a sanovány vnitřní omítky lodi i presbytáře. V následujícím roce pokračovaly opravy podlah presbytáře a lodi. Objekt je plně využíván místním sdružením Diecézního centra života mládeže Vesmír pod vedením P. Tomáše Hoffmanna, který je zároveň administrátorem zdejší farnosti.

Kostel sv. Kateřiny v České Meziříčí (rč. 28029/6-2244)

Barokní kostel sv. Kateřiny, obklopený starým hřbitovem, se nachází uprostřed obce při silnici. Chrám byl postaven v letech 1748–1752 na místě staršího zbořeného kostela zmiňovaného ve 14. století jako farní podle plánů královéhradeckého architekta a stavitele Františka Kermera. Jednolodní kostel s půlkruhovým presbytářem, sakristií na severní straně, s kaplí na jižní straně presbytáře a s hranolovitou věží, která je ukončena cibulovitou bání s lucernou, je slohově čistá sakrální stavba z doby vrcholného baroka. Střecha je opatřena sanktusníkem.

Střešní krytina z pálené tašky je nově obnovená. Nad presbytářem je střecha plechová. Vybavení kostela je barokní, původní z doby založení.

Po opravách fasád z konce 20. století byly v roce 2018 římskokatolickou farností v Českém Meziříčí, pod vedením P. Václava Loukoty obnoveny nátěry na věži kostela – na lucerně, báni a sanktusníku včetně předchozího celkového odrezení a odstranění nečistot.

Hrnčířův mlýn čp. 94 v Českém Meziříčí (rč. 106366)

Objekt bývalého mlýna se nachází na Zlatém potoce po levé straně silnice asi 350 m východně od kostela směrem na Opočno. Mlýnský náhon byl zčásti zasypán a sveden pro potřeby cukrovaru k řepným

Foto Vlastimil Šimek.

odkalištím. Mlýn představuje zděnou patrovou stavbu obdélného půdorysu s podélnou orientací ke komunikaci. Je zastřešen sedlovou střechou s taškovou pálenou krytinou. Přízemí je vyzděno z opuky. Patro je cihelné, místy smíšené. Mlýnská budova má tradiční trojdílné půdorysné uspořádání. Mlýnskou severozápadní část objektu tvoří mlýnice, tedy prostor, v němž je osazeno mlýnské složení.

Fasáda je jednoduchá, s hladkou vápennou omítkou bez výrazného tektonického členění. Na mlýnské části je při koruně zachován zubořez.

Prvně je mlýn v písemných pramenech připomínán k roku 1598 v urbáři opočenského panství. Mlýn je uváděn jako panský, nájemcem byl mlynář Pavel Šnorař. Další zmínka je v urbáři z roku 1655. V roce 1714 byl mlynářem Filip Matyáš. Po něm následoval František Matyáš, za něhož byl mlýn v roce 1740 obnoven. V letech 1744–1788 by nájemcem Václav Choceňský. Po něm Václav Král a od roku 1806 Jan Maršán. V roce 1812 nastupuje František Šefelín, který v roce 1848 mlýn od vrchnosti za 8 000 zlatých koupil. Roku 1862 mlýn koupil Jan Hrnčíř ze Lhoty u Nahořan za 22 000 zlatých. Po Janu Hrnčířovi mlýn v letech 1893–1939 vlastnil a provozoval Karel Hrnčíř a po něm jako poslední Oldřich Hrnčíř. Za Hrnčířů došlo ke zlomovému momentu v technologickém vývoji mlýna. V roce 1872 bylo

osazeno umělecké neboli americké složení, které nahradilo starší, méně dokonalé složení obyčejné, zvané též české. Roku 1893 byla pořízena mlecí válcová stolice. V roce 1903 byla místo vodních kol na spodní vodu instalována vodní Francisova turbína. Roku 1906 bylo pořízeno dynamo na osvětlení mlýna a okolních domů. Ve mlýně se mlelo až do 50. let 20. století.

Jedná o autenticky dochovanou, velmi hodnotnou vodohospodářskou stavbu z poloviny 18. století. Je zde dochováno téměř kompletní technologické vybavení uměleckého složení z konce 19. a počátku 20. století, tzn. vyrábělo se již průmyslově a byla umožněna důkladnější příprava zrna před mletím a lepší třídění meliva. Starší typ technologie, tzv. české složení,

které zde bylo nepochybně osazeno dříve, dokládá mlýnská hranice se zdobnou profilací. Mlýn má také vysokou urbanistickou a architektonickou hodnotu podpořenou klasicistním vstupním pískovcovým portálem s vyznačeným letopočtem a bedněnou pavlačí se sluncovým motivem z přelomu 19. a 20. století. Je významným dokladem stavebněhistorického vývoje obce a technologického vývoje mlynářství.

Rod Hrnčířů byl posledním mlynářským rodem, který mlýn vlastnil. Od jejich potomků nedávno majitelé cukrovaru mlýn i s pozemky odkoupili kvůli zřízení nové příjezdové cesty do cukrovaru. Ještě před nedávnem byl objekt ve vlastnictví cukrovaru a byl určen k odstranění. Mlýn byl prohlášen za nemovitou kulturní památku a díky iniciativě Mgr. Vlastimila Šimka a Společnosti ochránců památek ve východních Čechách objekt zůstal zachován a v současnosti je připravován koncept jeho stavební obnovy. V roce 2020 byla uskutečněna první etapa záchrany mlýna, která spočívala v opravě a stabilizaci východního štítu, při které byla vyměněna dožilá okna.

Kostel sv. Petra a Pavla v Dobrém (rč. 23376/6-2254)

Jednolodní barokní kostel sv. Petra a Pavla ve středu obce byl postaven v letech 1739–1741. Jeho předchůdcem byl kostel dřevěný. Počátky této církevní stavby bychom pravděpodobně mohli hledat již v dobách předhusitských, někdy ve 14. století. Tehdy působil v místech dnešní obce Klášter nad Dědinou cisterciácký klášter Svaté Pole. Cisterciáci

patřili k církevním řádům, které se výrazně podíleli na kolonizaci neosídlených území.

V roce 2004 byly v kostele za přispění Královéhradeckého kraje restaurovány varhany. Na základě restaurátorského návrhu, který zpracoval diecézní organolog a varhaník Mgr. Václav Uhlíř, provedl obnovu varhanní skříně i píšťalového fondu restaurátor Ivan Červenka z Jakubovic u Lanškrouna, který restauroval mj. i varhany v kostele sv. Václava v Dobrušce, jež představují přední ukázku kralické varhanářské školy. V roce 2010 bylo děkanstvím v Dobrušce zajištěno s pomocí dotačního programu ministerstva kultury obnovení nátěru plechové báně věže a sanktusníku.

Nedaleko od kostela stojí socha sv. Jana Nepomuckého, která byla opravena v roce 2008 restaurátory Ondřejem Noskem a Romanem Richtermocem z Hořic.

Renesanční radnice čp. 1 v Dobrušce (rč. 46252/6-2270)

Budova radnice čp. 1, která byla v minulosti stavebně upravována v důsledku požárů, se stala předmětem velkých oprav na konci 80. let 20. století. Další velkou obnovou radnice prošla v roce 2006. Konkrétně se jednalo o opravu opláštění věže mimo arkádového ochozu. Kromě plochy fasád byly opraveny i nárožní bosáže, které byly opatřeny novým nátěrem. V roce 2007, v druhé etapě, byly celkově obnoveny fasády radničního paláce včetně nových nátěrů. Opravou prošla i nejvíce poškozená část – venkovní schodišťová zeď. Odstraněn byl kamenný sokl ohraničující zeď a došlo tak k návratu historické podoby budovy. Na základě chemických rozborů byly silně poškozené části fasády opraveny, rozpadlý cihelný sloupek, který uzavírá schodiště byl nově vyzděn kamennými pískovcovými bloky a ozdobený kamennou koulí. Nově byly osazeny také pískovcové koruny na zábradlí, zhotovené jako kopie původních dožilých. Radnici i přes různé drobnější barokní úpravy a změny zastřešení můžeme pokládat za ojedinělou památku, umístěnou uprostřed rynku.

Kostel sv. Václava v Dobrušce (rč. 16845/6-2262)

Barokní kostel sv. Václava nacházející se v Kostelní ulici, vznikl přestavbou v letech 1709–1724, která je dílem stavitele italského původu Mikuláše Rossi. Požár roku 1806 poškodil nejen kostel, ale i zvonici,

která přišla o svoji pozlacenou báň. Kostel byl také obnovený, ale přišel o svoji bohatou výzdobu, neboť k obnově bylo použito klasicistních prvků. V polovině 90. let 20. století byla fasáda opatřena novým monochromním nátěrem v okrové barvě. V roce 2004 byl proveden celkový nátěr plechové střešní krytiny na lodi kostela. V roce 2012 byla zhotovena kopie dřevěné, plechem pobité lucerny na zvonici. Zároveň byla provedena lokální oprava krovu a zvonové stolice. V roce 2014 byl obnoven nátěr střešní krytiny lodi kostela včetně oplechovaného sanktusníku a opravena fasáda a natřen západní štít lodi kostela v okrové barvě se zvýrazněním všech vystupujících článků v bílé lomené barvě. Podkladem pro tuto barevnou kombinaci byly staré pohlednice města, na nichž je chrám zobrazen, malba z počátku 20. století z majetku dobrušské farnosti a panorama Dobrušky na obrazu Františka Kupky. Ve stejném roce byla provedena i celková oprava fasády přilehlé zvonice v bílé monochromní úpravě. Středová a vrcholová římsa byla očištěna a vyspravena jádrem a štukovou vrstvou v odstínu imitace pískovcového kamene. Všechny profilace a vystupující římsy byly zachovány. Nepůvodní nárožní červené pseudobosáže z poloviny 90. let 20. století byly odstraněny. V roce 2016 pak byly dokončeny v další etapě opravy a nátěr fasády na zbývajících částech kostela, včetně sakristií. V témže roce byly provedeny opravy a nátěr všech dveří do kostela.

Kostel sv. Ducha v Dobrušce (rč. 14106/6-2264)

Na návrší, ve směru k horám, se nad městem nachází hřbitovní kostel sv. Ducha. Spolu se zvonicí tvoří jedinečný komplex, dokumentující vyspělost místních stavitelů a řemeslníků 16. století. Úpravy kostela byly provedeny v roce 1761, další pak v letech 1896 a 1957. Poslední úprava přiblížila kostel renesanční podobě.

Nátěry dřevěné šindelové střešní krytiny na lodi kostela a zvonici včetně klempířských prvků byly provedeny na podzim roku 2003. V roce 2015 byl s pomocí státního finančního příspěvku obnoven nátěr šindelových

střešních krytin lodi i zvonice, natřena plechová lucerna na cibulovité báni i sanktusová věžička.

Vila U Rýdlů čp. 187 v Dobrušce (rč. 12281/6-5571)

Volně stojící dům se zahradou se nachází v blízkosti rodného domku F. L. Věka v Novoměstské ulici. Jak je doloženo na nápisu vstupního portálu inspirovaného moravským žudrem, byla v roce 1919 dokončena přestavba domu podle projektu významného architekta české moderny Jana Kotěry. V roce 2007 a 2008 vypracovali Ing. Ludmila Fléglová z Dobrušky a Petr Dušek z Týniště nad Orlicí projektovou dokumentaci na obnovu vily, jejíž první etapa byla uskutečněna v roce 2010. Stavební práce provedla firma Štěpánek, s. r. o., z Opočna. Zahrnovaly výměnu klempířských prvků, opravu krovu a pokládku nové pálené střešní krytiny z bobrovek. Součástí obnovy bylo provedení kopií tří původních, stylově pojatých komínů, které byly v 70. letech 20. století necitlivě odstraněny. Další etapa v roce 2011 zahrnovala opravu opláštění, výměnu poškozených oken za přesné kopie, opravy soklů, dřevěných plůtků a nátěry fasád. Práce provedla firma Asinta, s. r. o., stavební společnost z Dobrušky. Poslední fáze venkovních oprav na budově se uskutečnila v roce 2012, kdy byly restaurovány malby a nápisy na okřídlí střechy, vstupním

portálu a kladí v zadním traktu budovy. Restaurování provedla pod vedením RNDr. Mileny Nečáskové firma Brandl, s. r. o., z Prahy. Rok 2014 patřil znovuvybudování původního cihelného oplocení kolem zahrady včetně výstavby kopie pergoly a v roce 2015 se projekčně připravily návrhy na nové vytápění budovy. Archivní výkresová dokumentace Jana Kotěry z roku 1918 byla plně využita k obnově zmíněných konstrukcí a vila po své obnově výrazně obohatila nejen okolní prostředí, ale v exteriéru znovu získala svoji podobu z doby těsně po roce 1919.

Bývalá synagoga čp. 646 v Dobrušce (rč. 12280/6-5570)

V Dobrušce v historickém jádru na Šubertově náměstí dodnes stojí patrová budova bývalé synagogy čp. 646. Novogotická fasáda z roku 1867 v sobě ukrývá templ z 20. let 18. století.

Během první etapy obnovy budovy v roce 2010 byly odstraněny nepůvodní podlahy tvořené zčásti keramickou dlažbou a prkny. Omítky poškozené vlhkostí byly sanovány. S pomocí historických fotografií byl obnovován vzhled objektu z doby kolem roku 1900. Fasáda znovu získala architektonické články odstraněné v minulosti. Průzkumem byly odkryty zachovalé dekorativní prvky. V roce 2020 byl nátěr fasády obnoven.

Nepůvodní okna byla demontována a nahrazena kopiemi původních, historicky doložených s barevnými vitrážemi. Jako podklad k nové projektové dokumentaci Ing. Ludmily Fléglové a Petra Duška byla využita i projektová dokumentace z doby po požáru budovy roku 1866. Do sálu modlitebny byla položena pískovcová dlažba, bylo zavedeno topení, byly zviditelněny archeologické nálezy v podlaze a interiéry vymalovány doloženými odstíny a vzory. Po obnově je objekt využíván městským muzeem pro kulturní a vzdělávací akce, nabízí divákům a účinkujícím nevšední zážitek z barokního prostoru.

Měšťanský dům čp. 14 v Dobrušce (rč. 12279/6-5569)

Dům čp. 14 byl postaven v 16. století jako stará radnice v renesančním slohu. Dům přečkal velký požár roku 1806, ale při dalším v roce 1866 byl poškozen a po roce 1880 upraven novorenesančně. V roce 1999 byla k objektu připojena přístavba, která narušila pohled do dvora. V letech 2005 a 2006 došlo k obnově střešní krytiny a opláštění, což zlepšilo vnímání domu jako celku a zhodnotilo tak prostor historického jádra města Dobrušky, které je městskou památkovou zónou. Po úpravách dvorní části, při kterých byly odstraněny kolny a nahrazeny novými, byla opravena zadní strana fasády včetně dřevěné pavlače a v roce 2014 byly opraveny i ohradní zdi. V roce 2015 byla obnovena barokní brána v ohradní zdi zadního traktu domu. V roce 2018 byly zcela opraveny omítky v podloubí včetně obnovy nátěrů kleneb, pilíře ztuženy a sanovány. Do podloubí byla položena nová historizující dlažba.

Rodný domek F. L. Věka čp. 185 v Dobrušce (rč. 45722/6-2271)

Volně stojící dům se šindelovou střechou a s dřevěnou pavlačí v centru města je dokladem lidové architektury 2. poloviny 18. století. Opravy fasád na všech plochách v odstínu bílé zalomené byly ukončeny v roce 2013. V roce 2014 byl firmou Odehnal a syn z Proseče u Skutče proveden kompletní nátěr šindelové střechy ze 70. let 20. století a její lokální opravy včetně okřídlí. Při opravě byly použity štípané šindele uložené na půdě

z poslední opravy v roce 2007. Konstrukce střechy byla napadena dřevokazným hmyzem a aby se zabránilo dalšímu šíření, byla ošetřena i proti dřevokazným houbám a hmyzu. V roce 2017 byl proveden mykologický průzkum krovu. Dřevokazný hmyz tam byl lokalizován stále jako aktivní. Záměrem je podle zpracované projektové dokumentace celková oprava krovu, jeho ošetření proti dřevokaznému hmyzu a houbám a kompletní pokládka nové štípané šindelové krytiny.

V další etapě byla obnovena již technicky dožilá WC v přízemí. V roce 2018 byla opravena pavlač u jižní fasády domku, která již byla v havarijním stavu.

Socha F. L. Věka v Dobrušce

Dobrušské náměstí F. L. Věka je kromě radnice a jejího sochařského protějšku v podobě mariánského sloupu od roku 1962 ozdobeno sochou národního buditele F. L. Věka. Umělecké dílo vytvořil sochař Josef Adámek. Pískovcová socha byla kompletně restaurována včetně podstavce v roce 2006 sochaři Ondřejem Noskem a Romanem Richtermocem z Hořic. Dílo bylo očištěno od krusty a nečistot, provedeny byly celkové zábaly sochy a dílo postupně restaurováno. Na závěr byla provedena hydrofobizace kamene.

Socha Panny Marie Svatohorské v Dobrušce
(rč. 37426/6-4356)

Svatá Hora u Příbrami je spojena se zázračnou soškou Panny Marie a je místem, které má nejen pro příchozí poutníky celonárodní význam. Socha Panny Marie na Holoubkově kopci ve směru k Opočnu je dílem doby, která představuje jeden z vrcholů mariánského kultu v Čechách. Monumentální plastika sochy s anděly a balustrádou je typickou ukázkou sochařské tvorby vrcholného baroka. Vznikla pod patronací opočenských Colloredo-Mansfeldů, přesněji pak z donace vrchnostenského kontribučního písaře a opočenského měšťana Františka Bernbachta, v dílně Jiřího Františka Pacáka v roce 1741. Čas je věčným ničitelem pískovcových soch, a tak bylo i toto dílo opravováno. V roce 1939 ji restauroval sochař Karel Gabriel. Moderní doba pak „přispěla“ se svými exhalacemi a hlavně vandaly, kteří připravili sochu o celou balustrádu, jež ji obklopovala, a tak muselo být celé dílo v roce 2011 restaurováno Ondřejem Noskem z Hořic a Ivanem

Tláškem z Libniče. Samotná kulturní památka byla již od roku 2003 ve špatném technickém stavu. V tomto roce došlo k poškození a odcizení částí kamenné balustrády, které tvořily ohrazení kolem sochy. Zbývající prvky byly městským památkářem podrobně zdokumentovány a zaměřeny a přivolaným restaurátorem zajištěny dochované fragmenty. Socha byla obnovena nákladem města s pomocí dotačního titulu ministerstva kultury. Tato socha byla na území ORP Dobruška poslední akcí, ke které vypracoval písemné vyjádření před odchodem do penze PhDr. Pavel Imrich, bývalý vedoucí referátu kultury okresního úřadu v Rychnově nad Kněžnou a památkář Národního památkového ústavu v Pardubicích a v Josefově.

Socha sv. Jana Nepomuckého v Dobrušce (rč. 24389/6-2269)

Barokní pískovcová socha v mírně podživotní velikosti je datována rokem 1712, jedná se tedy o nejstarší zpodobnění tohoto světce v Dobrušce. Dobrušská socha bývá pokládána za jednu z nejstarších v okolí, ale nutno podotknout, že v nedalekém Novém Městě nad Metují se na hradebním ochozu nad řekou nachází socha téhož světce, která je datována již rokem 1709. To ale dobrušskému dílu neubírá nic na kvalitě a jedinečnosti. Podílí na charakteristickém urbanistickém uspořádání historického jádra a společně s rodným domkem F. L. Věka tvoří hodnotný architektonický celek. Je jasné, že sv. Jan Nepomucký byl ve velké oblibě již dlouho před svým svatořečením v roce 1729 v římské bazilice sv. Jana Lateránského. V současné době je originál prezentován v městském lapidáriu a na původním místě je osazen na historickém podstavci novodobý výdusek z přelomu tisíciletí.

V roce 2013 sochaři Ondřej Nosek z Hořic a Ivan Tlášek z Libniče pískovec očistili od mechů, lišejníků a dalších nečistot. Socha byla doplněna a vyspraveny spáry. Kámen byl celkově konsolidován a vytmelen. Socha včetně soklu byla citlivě hydrofobizována.

Opravy kaplí

V roce 2017 byla městem Dobruška zajištěna celková oprava krovu a střešní krytiny kaple Nanebevzetí Panny Marie z roku 1845 v centru obce Domašín.

Kaple Panny Marie v Křovicích byla postavena v roce 1808 a její současná podoba je výsledkem přestavby v roce 1893. V roce 2009 byla kaplička opravena městem Dobruška.

↑ *Kaple Nanebevzetí Panny Marie v Domašíně.*

↑ *Kaple Panny Marie v Křovicích.*

← *Kaple sv. Jana Nepomuckého v Archlebových sadech.*

↓ *Kaple Panny Marie v Opočenské ulici.*

Dnešní podoba kaple sv. Jana Nepomuckého v Archlebových sadech je novorenesanční z roku 1888. V roce 2010 byla provedena celková oprava fasády a nátěrů, obnova pískovcových prvků, oplechování lemů střechy z měděného plechu, oprava dveří a výmalba klenutého vnitřního prostoru. V roce 2016 byly vyspraveny dílčí části poškozené fasády a proveden její celkový opětovný nátěr v odstínech okrové a bílé. Fasáda kaple se po její obnově v roce 2010 stala, zejména její spodní partie, terčem vandalismu a po ošetření dřevin v parku bylo nutné nátěr znovu opravit a oživit.

Kaple Panny Marie z 19. století u penzionu Adriana čp. 91 v Opočenské ulici byla celkově opravena v roce 2006 majitelem sousedního objektu Peterem Tomaščínem.

Roubená fara čp. 1 v Dobřanech (rč. 35084/6-2275)

Objekt bývalé fary je roubenou barokní budovou z roku 1776 v centru obce nedaleko barokního kostela sv. Mikuláše. Na faře působil P. Josef Liboslav Ziegler, vlastenecky smýšlející kněz a pedagog. S Zieglerem se např. přátelil i Milota Zdirad Polák, písmák, pedagog a autor cestopisu *Cesta do Itálie*, sepsaného na základě svých zážitků jako pobočníka podmaršálka Kollera z pobytu v Neapoli roku 1815. V jednom ze svých dopisů Zieglerovi píše: *Pozdravujte ode mne F. Vl. Heka!* Zieglera navštívil v Dobřanech v roce 1814 kněz, filolog a historik Josef Dobrovský, který v tamějším kostele odsloužil mši. Na počátku 19. století se Dobřany staly jakýmsi regionálním centrem národních buditelů a obrozenectví českého severovýchodu.

Dřevěná konstrukce stěn fary byla založena na mohutné podezdívce, na západní, jižní a severní straně je zdivo tvořeno roubenou konstrukcí.

Východní strana je zděná z cihel s pískovcovým okenním ostěním. Původní roubení, které má vazbu rohů bez zhlaví na klasickou oboustrannou rybinu je ale na jižní a západní straně překryto prkny. Sedlová střecha s volskými oky a polovalbou je krytá dřevěným šindelem. Půdorys je členěný několika roubenými a bedněnými přístavky s pultovými stříškami. Šestitabulková špaletová okna jsou lemována dřevěnými šambránami, ve štítu vyřezávanými. Západní část tvoří mohutný ozdobný prkenný štít, který je tvořen kombinací svisle i klasovitě kladených prken s přelišťováním. Zajímavou ukázkou architektury hospodářských objektů je zastřešený sklípek v severní části a zděná stodola z řádkového zdiva s pálenou krytinou.

Ve štítech jsou svislé provětrávací průduchy a vjezdy jsou zakončeny segmentovým obloukem.

Objekt fary nebyl dlouho obýván, ale od roku 2004 je v soukromém vlastnictví a snahou jeho majitele RNDr. Daniela Jezbery je průběžná údržba a uvedení domu do obyvatelného stavu. Od roku 2004 byly povolené opravy dvou dřevěných dveří a jejich dřevěných zárubní, které slouží ke vstupu do domu ze dvora (zadní vchod do hlavní chodby a sousední vchod do tzv. kaplanky). V příslušném povolení práce zahrnovaly opravu a nátěr šindelové střešní krytiny, opravy oken, roubení včetně spár, opravy dlažby na zápsí, dřevěného schodiště na půdu, opravu stodoly a dřevěného plaňkového oplocení. V roce 2013 byly povoleny opravy dveří do kaplanky, renovace dveří do hlavní chodby a provedení vnějších nátěrů roubených částí.

Objekt bývalé školy čp. 36 v Kounově (rč. 17155/6-2312)

Roubený objekt staré školy z roku 1821 s kamenným jádrem patří mezi velmi hodnotné příklady lidové architektury Orlických hor. Po povodni v roce 1998 byly dřívějšími vlastníky opraveny poškozené konstrukce, zejména v exteriéru. Renovována byla okna. V roce 2012 byla opravena s pomocí státní dotace šindelová střecha. Byly vyměněny poškozené latě, krokve a trámy krovu včetně pozednice. Zcela nová šindelová štípaná krytina byla položena ve dvojitém krytí. Provedena byla obnova volského oka na jižní straně, nátěr štítů a střešní krytiny v odstínu tmavě hnědé matové.

V roce 2018 byl novým vlastníkem s podporou státní dotace opět obnoven nátěr šindelové střešní krytiny včetně nátěru štítů. V roce 2020 současní vlastníci opravili roubení s použitím spárovací vymazávky podle starého, památkářsky osvědčeného, receptu.

Kostel sv. Máří Magdalény v Olešnici v Orlických horách (rč. 34414/6-2349)

Areál kostela sv. Máří Magdalény stojí na svahu severozápadně od náměstí. V roce 1977 byla provedena celková výmalba lodi kostela. V roce 1993 úředníci okresního úřadu v Rychnově nad Kněžnou upozornili na špatný stav márnice, které chyběla střešní krytina, zdivo vykazovalo trhliny a obnažené torzo krovu bylo povětrnostními vlivy silně poškozeno. Technickými problémy trpěla i ohradní zeď tvořená kameny místních druhů. Koruny zdiva byly uvolněné, zdivo se rozestupovalo. V roce 1997 byly povoleny opravy márnice – oprava krovu, fasád

a dveří. Práce byly skutečně provedeny v roce 1998.

V roce 1999 byla povolena oprava a nátěr plechové střešní krytiny na kostele a v roce 2001 pak výměna oken do sakristie.

Obec Olešnice v Orlických horách, zastoupená starostkou Mgr. Evou Skalickou v roce 2008 opravila kryté schodiště z náměstí ke kostelu. Opravena byla schodišťová zeď se štítem zděné brány včetně klempířských prvků a nově byla pokryta střecha dřevěným štípaným šindelem. Poté byla s příspěvkem Královéhradeckého kraje opravena ohradní zeď kolem kostela.

Římskokatolická farnost Bystré v Orlických horách, zastoupená P. Ludvíkem Pfeiferem, nechala v roce 2012 opravit krov a střešní krytinu na lodi a presbytáři kostela. Zastřešení věže na svoji opravu teprve čeká.

V roce 2017 byla farností pod vedením P. Jana Barborky a obcí se starostou Olešnice v Orlických horách Jiřím Cejnarem iniciována oprava bočního vstupu do jižní části lodi – zhotoveny byly nové vstupní dvoukřídlé dveře, nová předsíň, přeloženy byly schodišťové stupně a opraveny boční schodišťové zdi. Práce provedli Vladimír Silný z Bolehoště, truhlář Petr Derner ze Sedloňova a kamenosochař Ing. Josef Holanec z Opočna.

Lovecký zámeček čp. 1 v Olešnici v Orlických horách (rč. 17102/6-2348)

Obec vznikla při soumarské stezce do Kladska pravděpodobně ve 13. století. Na konci 15. století byla díky dolování železné rudy povýšena na městečko. Těžba ale brzy skončila a význam místa upadal. Až do poloviny 17. století to byla ryze česká obec, ale později převládlo německy hovořící obyvatelstvo.

Dvoukřídlý jednopatrový objekt zámečku se nachází v jihozápadním rohu olešnického náměstí. V 17. století byl postaven jako lovecký zámeček majiteli opočenského panství – Trčky z Lípy. Za poslední staletí doznal mnohých proměn, ale jádro a některé prostory jsou stále zachované. Za původní část je považován interiér v přízemí, který je zaklenutý na jediný střední

pískovcový sloup s hlavicí. Místnost je ukázkou pozdně renesančního stavitelství. Původní objekt byl v letech 1707–1709 rozšířen a zvýšen o jedno patro. V roce 1861 při požáru obce dům vyhořel, znovu byl obnoven, ale již bez dřevěné věže a hodin. Později přestal být využíván a v roce 1945 sloužil i jako skladiště odpadu.

Roku 1962 byla zahájena jeho první rekonstrukce, která trvala až do poloviny 70. let. Nevhodnými stavebními zásahy objekt částečně ztratil svůj původní historický charakter.

V roce 2003 zahájila obec pod vedením starostky Mgr. Evy Skalické postupnou obnovu zámečku. Oprava poškozených částí krovů, střešní krytiny a fasád vrátila objektu alespoň částečně jeho ztracenou tvář a působivost.

Kostel sv. Zikmunda v Králově Lhotě (rč. 45450/6-2313)

Kostela Sv. Zikmunda patří mezi nejstarší v této oblasti. Jednolodní chrám z opukového zdiva s výraznou polobedněnou (či polozdněnou) hranolovitou kostelní věží v její západní části stojí ve svahu Lhoteckého kopce. Loď kostela, márnice i věž je zastřešena šindelovou krytinou.

Původně gotický kostel je prvně připomínán již k roku 1344. Připomínkou středověkého okenního otvoru je ve východním štítě pravoúhle zakončeného presbytáře patrný obrys původního gotického okna s lomeným obloukem. Stejná stopa je k vidění i na jižní straně presbytáře. Při požáru kostela v roce 1641 se zřítily klenby v presbytáři. K obnově bylo přistoupeno až po 38 letech. V roce 1759 byl opět poškozen a současná podoba vychází z oprav uskutečněných kolem roku 1771. Okenní otvory jsou barokní, lunetové. Na jižní straně lodi se nachází vstupní barokní předsíň a obdélná sakristie s mansardovou střechou s věžičkou v podobě kohouta. Presbytář, sakristie a loď jsou plochostropé. Triumfální oblouk je hrotitý, kruchta je umístěna na dvou dřevěných sloupech. Vchod na jižní straně, krytý předsíní, je mírně hrotitý. Varhany na kruchtě jsou jednomanuálové s mechanickou trakturou z poloviny 18. století. Dovezeny byly z opočenského kláštera v roce 1877. Věž kostela nesloužila jen k zavěšení zvonů, ale také jako pozorovatelna, bezpečný úkryt obyvatel vesnice a místo obrany. Vysoká věž kostela má tři podlaží a je členěna horizontálně římsami. Opatřena je v prvním a druhém patře úzkými střílnovými okny, v nejvyšším patře zděné části jsou na všech čtyřech stranách velká hrotitá okna s kamenným ostěním. Plocha fasády věže je hladká, nároží je zvýrazněno kamennými kvádry nepravidelného tvaru.

Horní část věže tvoří bedněný ochoz, který je zároveň zvonovým patrem. Krov střechy je dvojitý stanový. Vížku střechy tvoří makovice a dvouramenný kříž. Předsazená část zvonového patra je charakteristická pro obranné zvonice při česko-moravské hranici a sloužila jako opevňovací konstrukční systém, tzv. podsebití otevřených průzorů, jinak krytých fošnami, mezi korunou zdiva věže a dřevěnými trámy. I zde, na věži kostela sv. Zikmunda, jsou trámy podepřeny bohatě profilovanými krakorci. Z takového krytu bylo možno poměrně bezpečně pozorovat útočníky a vést obranu vrháním šipek, kulí či jiných předmětů na nepřítele. Ve zvonovém patře věže je zbudovaná dubová zvonová stolice pro dva zvony s kyvem kolmo k ose kostela. Stolice je vzpěradlové konstrukce s dvojími šikmými vzpěrami ve vazbách a dvojími vnějšími bočními vzpěrami. Ve stolici se nachází zvon z roku 1644. Má zvučný oktávový tón mimořádně těžkého žebra, se zvýšenou kvintou na úroveň sexty. Další dva zvony z roku 1644 podlehly válečnému rekvírování.

Oprava kostela z poslední doby byla provedena v roce 2007 a týkala se pravidelné údržby šindelové střešní krytiny na lodi kostela a na věži včetně výměny poškozených šindelů a očištění od stávajících nečistot a mechů a provedení dvou nátěrů v původní tmavě hnědé barvě. Práce zadala římskokatolická farnost České Meziříčí pod tehdejším vedením P. Stanislava Jílka. V současnosti se znovu pracuje na obnově nátěrů střešní krytiny.

V roce 2017 byl z podnětu a za donace Václava Macka, kostelníka zdejšího chrámu sv. Zikmunda, osazen do zvonového patra věže nový zvon o váze 110 kg, a to do nové samostatné zvonové stolice. Vyroben a zavěšen byl již i druhý větší zvon o váze 320 kg, který kostelu věnoval opět V. Macek a který zvukově doplňuje dva stávající zvony. Oba zvony odlil Michal Votruba z Myslkovic na Táborsku.

Zámek čp. 1 v Opočně (rč. 37808/6-2351)

Opočno se nachází na mírném návrší, které postupně přechází v údolí Zlatého potoka. Založeno bylo ve 14. století na planině severozápadně od dnešního zámku. Hradní areál byl v roce 1421 pobořen husitskými sirotčími vojsky. Až teprve počátkem 16. století byla stavba upravena rodem Trčků z Lípy. Současnou podobu zámku, který je národní kulturní památkou, dala renesanční přestavba Viléma Trčky v letech 1560–1569. Po požáru, který postihl zámek na konci 17. století, byly za nových pobělohorských majitelů Colloredů sneseny renesanční štíty a věž nad průčelím, vystavěna zámecká kaple sv. Anny patrně podle návrhu

G. B. Alliprandiho, upravena stará bašta středověkého hradu a štíty zámku zbarokizovány. Až do 19. století nebylo jediné významné události, která by se ho nějak nedotýkala. Snad poslední, jež však svým dosahem zasáhla celou tehdejší Evropu, bylo setkání zástupců protinapoleonské koalice na opočenském zámku v roce 1813.

Dosud byly uskutečněny opravy a údržby nejrůznějších stavebních částí nejen zámku samotného, ale i okolních budov, objektů v zámeckém parku, opěrných a ohradních zdí apod. Restaurována byla některá malířská díla ze zámecké obrazárny (např. obraz Madony od florentinského renesančního malíře Andrey del Sarto) či dalších movitých památek – zbraní, hodin či grafických listů Giovanni Battisti Piranesiho.

Mnohé opravy areál zámku ještě čekají. Objekt je v majetku státu, ale restituční spory architektonicky, kulturně i politicky významné památce vpravdě nepomáhají.

Kostel Nejsvětější Trojice v Opočně (rč. 27347/6-2353)

Děkanský chrám Nejsvětější Trojice na Trčkově náměstí je součástí zámeckého areálu. V letech dokončované přestavby původního hradu na reprezentativní zámecké sídlo nechal Vilém Trčka z Lípy roku 1567 postavit novou zámeckou kapli sv. Ondřeje s rodovou hrobkou. Tato kaple byla kratší o dva páry sloupů než má stávající kostel a byla opatřena vysokými gotickými okny. Současný chrám Nejsvětější Trojice byl vytvořen jako trojlodní s půlkruhově uzavřeným presbytářem, který byl původně polygonální. Fasády jsou členěny vertikálními pásy, okna jsou obdélníková s půlkruhovým zakončením. Presbytář je zaklenutý valeně s výsečemi, triumfální oblouk je půlkruhový. Trojlodí je rozdělené pěti páry sloupů s volutovými hlavicemi, zaklenuté křížovou žebrovou klenbou. Při jižní straně chrámu se nachází hrobka Trčků z Lípy. Současná vnitřní podoba chrámu pochází z doby přestavby původní zámecké kaple. Do dokončeného chrámu byla později vestavěna renesanční tříramenná galerie. Na hudební kruchtu v západní části hlavní lodi navazují ve stejné výšce v bočních lodích dvě empory (tribuny) s pískovcovými sloupy a hlavicemi jónského řádu. Ochozy

tohoto architektonického ztvárnění a použitého slohu jsou v prostředí na sever od Alp neobvyklým a výjimečným prvkem a zdejší práce vykazuje velmi zručně zvládnuté řemeslo.

V roce 1716 nechal Jeroným Colloredo kostel barokně přestavět. Stavbu vedl architekt italského původu Giovanni Battista Alliprandi. Vybudován byl presbytář, vyzděn štít na západní straně, nově vytvořena okenní ostění a vystavěny dvojice nakoso ke štítu umístěných hranolovitých věží. Jeroným Colloredo dal také postavit hlavní oltář z veronského mramoru. Na kruchtě kostela se nacházejí varhany. Z původního pravděpodobně jednomanuálového mechanického nástroje, postaveného po rozšíření kostela v roce 1723, se dodnes zachovala pouze zdobená varhanní skříň a část píšťalového fondu. V průběhu let došlo k několika přestavbám – v roce 1760 ji provedl Karel Welzel, roku 1820 Wilhelm Lehmann a roku 1901 Josef Kobrle.

Na přelomu tisíciletí byly opraveny fasády a střešní krytina z bobrovek, poté i klempířské prvky. Došlo i k odrezení hodinových ciferníků. V roce 2006 byly restaurovány píšťaly a hrací stůl varhan.

Kostel Panny Marie v Opočně (rč. 20906/6-2355)

Na místě původního farního dřevěného kostela na starém hřbitově stojí kostel Panny Marie z počátku 17. století, přestavěný v roce 1810.

V roce 1992 byl na kostele obnoven nátěr dvojité šindelové střešní krytiny. O dva roky později byly osazeny nové okenice ke sklepním okénkům, konzervovány mříže, provedeny nové rozvody elektřiny a položena nová pískovcová dlažba. Celková obnova kostela pokračovala i v roce následujícím opravou fasád, kovových mříží do sakristie a restaurováním pískovcového portálu. Následovaly opravy ohradní zdi, ozdobných mříží a nové nátěry střechy kostela i márnice.

V roce 2012 byly opraveny římsy a obnovena střešní šindelová krytina. Nedávno pak byla provedena oprava kovových dveří, natřeny dřevěné prvky, zhotovena nová zpevněná plocha před kostelem a vyrobena nová vstupní dvoukřídlá brána.

V roce 2006 byly v místech původního oltáře postaveny nové varhany od Víta Mišoně z Mladých Buků.

Márnice (kostnice) u kostela Panny Marie v Opočně (rč. 20906/6-2355)

Vrcholně barokní kostnice při kostele Nanebevzetí Panny Marie byla vystavěna na místě starší kostnice v létě roku 1756. V roce 1783 byla v jižním koutě vybavena dřevěnou oltářní menzou a rok nato postamenty se sochami a iluzivním oltářním nástavcem. Až do poloviny 20. století se zachovala v intaktní podobě s pozdně barokními fasádami, členěnými okenními šambránami s uchy a výraznou hlavní římsou nesoucí mansardový krov, poté však přestala být využívána a udržována a došlo i k částečné devastaci. Někdy před rokem 1988 proběhla částečná obnova, při níž bylo zdivo zajištěno betonovým věncem, na nový krov byl položen šindel a byly opraveny venkovní omítky, část oken byla zazděna, zbylé otvory byly ponechány bez výplňových konstrukcí.

V roce 2019 byla uskutečněna první etapa opravy na základě projektové dokumentace Ing. arch. Jana Čiháčka z Pardubic. Práce zahrnovaly sepnutí objektu v úrovni korunní římsy helikální výztuží, ošetření krovu proti dřevokaznému hmyzu a pokládku nové střešní krytiny ze štípaného modřínového šindele. Vybourány byly zazděné okenní otvory, opraveny fasády, schodišťové stupně a sokly. Fasáda byla provedena v novém dvoubarevném odstínu krémové a lila. Do okenních otvorů byly osazeny dřevěné žaluziové okenice tmavě zelené barvy, které zhotovil truhlář Vladimír Pavlíček z Domašína. Okenice mediteránního typu jsou pro některé kulturní památky v Opočně typickým znakem. Vyskytují se nejen na několika měšťanských domech, ale i na zámeckém letohrádku. Celou stavební akci opravy márnice (dříve kostnice) zajistila firma Štěpánek, spol. s r.o. z Opočna.

V roce 2020 byly týmž dodavatelem provedeny opravy cihelné podlahy a vnitřních omítek včetně obnovy iluzivní malby, která byla restaurátorsky konzervována ak. malířem Romanem Ševčíkem z Přelouče.

Socha sv. Antonína Paduánského v Opočně (rč. 19478/6-2360)

Pískovcové sousoší sv. Antonína Paduánského nedaleko hřbitova nechal roku 1750 zhotovit Anton Franz Hertzig von Herzfeld, správce na opočenském

panství. Dílo bylo restaurováno v roce 1998 akad. sochaři Jiřím Švecem a Josefem Duškem z Prahy. Tehdy byly některé kuželky nahrazeny kopiemi a pozlacena svatozář. V roce 2000 byl jeden andílek z podstavy odcizen, druhý poškozen. Ten byl ještě téhož roku restaurován a ponechán v depozitu.

Kompletní restaurátorské práce včetně doplnění chybějícího andílka provedli v roce 2018 restaurátoři Hynek Bláha z Vysokého Újezdu a Petr Dufek z Prahy.

Kapucínský klášter v Opočně (rč. 32171/6-2354)

Kapucínský klášter s kostelem Narození Páně nechal v letech 1676–1678 vystavět Ludvík Colloredo z Waldsee podle projektu italského architekta Bernarda Minelliho.

Technický stav dřevěné věžičky s šindelovým obkladem nad presbytářem klášterního kostela byl před rokem 2014 nevyhovující s poškozením šindelového opláštění a laťování. Nátěr věžičky a výměna dožilých šindelů byla povolena v roce 2007 a na opravu střechy v havarijním stavu, výměnu poškozených latí, lokální opravu zakrytých částí dřevěných prvků trámů a konzervační nátěr šindelové krytiny bylo vydáno povolení v roce 2014. O tři roky později byla opravena fasáda kostela Narození Páně do Kupkova náměstí, a to včetně prejzových pálených tašek na římse kostela, nového oplechování, nových nátěrů oken a dveří. Výmalba ve štítě byla odborně restaurována. Stavební práce provedla firma Štěpánek, spol. s r. o. z Opočna, restaurování malby akad. malíř Jiří Živný a MgA. Jiří Lauterkranc z Prahy. V roce 2018 pak proběhla navazující oprava fasády přilehlé kaple Panny Marie včetně restaurování kamenného vstupního portálu a reliéfu s námětem Krista na hoře Olivetské.

Silniční kamenný most přes Zlatý potok na Švamberku v Opočně (rč. 13966/6-4746)

Stávající kamenný most z 2. třetiny 19. století byl poškozen při povodních v roce 1998. V roce 2016 bylo zdivo přespárováno, doplněny vypadané části opuky, opravena spodní část pilířů spojená nepůvodními betonovými patkami a nálitky, ale i nárožní hrany pilířů a doplněn vyplavený materiál. Cílem obnovy bylo zastavení destrukce mostu, na němž se objevovaly nebezpečné trhliny. Svojí podobou dotváří a zhodnocuje podzámčí. Mostek spolu se sochou sv. Jana Nepomuckého, kostelíkem Panny Marie s márnicí, zámkem a bývalými terasovitými vinicemi tvoří v pohledové vazbě od kamenné štětové cesty plnohodnotný soubor na pozadí neporušeného panoramatu zdejší části města na obou březích Zlatého potoka.

Měšťanský dům čp. 55 v Opočně (rč. 47224/6-4737)

Roubený objekt v Charouzově ulici v blízkosti kostelíka Panny Marie si i po provedených opravách zachoval autentickou podobu venkovského domu. Zajímavě je řešený krov s velmi členěnou tesařskou soustavou. Komín je obložen kamennými deskami s vyrytým letopočtem *1808*. Dům je jednou z nejkompaktněji a nejautentičtěji dochovanou památkou v Opočně i v širším okolí, ať už z pohledu použitých materiálů, historických konstrukcí nebo architektonických prvků. Podle průzkumů provedených archeologem Muzea a Galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou Dr. Bohumírem Dragounem, byly zjištěny fragmenty středověké keramiky ze 13. století v sekundární poloze a další nálezy ze 16. století. V krovu byly identifikovány druhotně použité prvky pravděpodobně gotického stáří. Objekt tak představuje ukázku bohatého naleziště movitého archeologického dědictví, které podává obraz o způsobu života tehdejších obyvatel Opočna.

Od roku 2008 byly majitelem Pavlem Střihavkou provedeny opravy a stabilizující práce na krovu, střešní krytině, roubení, podlahách, černé kuchyni a na

historických hliněných omítkách upevněných na dřevěných kolíčcích. V hlavních místnostech byla instalována expozice movitého archeologického dědictví, která je v objektu stále uložena a zpřístupněna. Byly instalovány i historické keramické vypínače a stylově osvětlen sklep klenutý z opukových kamenů. O objekt se dnes stará město Opočno, které je jeho vlastníkem.

Sochy na Trčkově náměstí v Opočně (rč. 35813/6-2357, 34135/6-2358)

Autorem pískovcového sousoší sv. Floriána s anděly z roku 1731 je Jiří František Pacák. Předchozí známé restaurátorské zásahy jsou datovány do 80. let 20. století. V roce 1998 prováděla restaurování firma RAR, spol. s r.o., a táž firma dílo znovu obnovila v roce 2011 po celkové revitalizaci Trčkova náměstí s rozsáhlým archeologickým průzkumem v roce 2010.

Ve stejném roce restaurovala tatáž firma sousoší sv. Jana Nepomuckého s alegorií Pomluvy, dílo J. F. Pacáka z roku 1729, které stojí opodál.

Opravy kaplí a kalvárie v Čánce

Kaple Nanebevzetí Panny Marie v centru obce byla celkově obnovena podle projektové dokumentace Ing. arch. Oldřicha Bittnera v roce 2016 městem Opočno. Kaple Panny Marie na hřbitově byla opravena roku 2018.

V roce 2017 bylo celkově restaurováno sousoší kalvárie v Čánce z roku 1879 Hynkem Bláhou z Vysokého Újezdu.

Zámek Skalka čp. 63 v Podbřezí (rč. 22411/6-2381)

Na opukovém ostrohu nad Zlatým potokem se nachází zámek Skalka. První písemný záznam o Skalce je připomínán k roku 1360. V místech dnešního zámku stála gotická tvrz, renesančně přestavěná koncem 16. století. Zámek vlastnili nejprve páni z Ostrova, kteří se později začali psát podle svého sídla – ze Skalky. V 17. století rod vymřel po meči a jeho poslední zástupkyně po přeslici, paní Kateřina, se provdala za Jana Jiřího Mladotu ze Solopysk.

V letech 1736–1739 bylo tehdy již nevyhovující renesanční sídlo nahrazeno současnou reprezentativní barokní rezidencí, pravděpodobně podle plánů architekta Giovanni Battisty Alliprandiho. Posledním pánem zámku a celého panství byl Vojtěch, který je roku 1800 prodal majitelům opočenského zámku, Colloredo-Mansfeldům. Těm pak zámek sloužil již jen jako sídlo hospodářské správy. V roce 1922 koupil zámek se statkem Alois Holub a od něho v roce 1925 manželé Eduard a Emilie Martincovi. Nakonec pak majetek po roce 1948 zabral stát a potomkům Martincových byl vrácen až v roce 1990. V roce 1998 koupili zámek a přilehlé hospodářské objekty Pěva Holancová a Libor Knap, kteří sem umístili sídlo své firmy. Zámek samotný i všechny s ním související hospodářské stavby rekonstruovány, takže jsou dnes ozdobou nejen obce Podbřezí, ale i celého Podorlicka a mohou sloužit jako příklad velmi kvalitní péče o památkově chráněné objekty.

Menší stavební úpravy zámku byly prováděny v letech 1959–1963. Z roku 1960 pochází střešní krytina z řezaného šindele, která nahradila nevhodné a poškozené eternitové šablony. První větší opravy střechy byly provedeny v roce 1985. Do objektu silně zatékalo, zejména v úžlabích, kde byly pro malý spád střechy a stálou vlhkost šindele již rozpadlé. V té době byly vyměněny, ovšem ne příliš odborně, prorezivělé žlaby za nové měděné.

Po restituci byly provedeny rozsáhlé úpravy nejen zámku samotného – instalace topení, osvětlení, odpady, okapy, fasády ad. – ale i opravy ohradních zdí, altánu, teras. V roce 2001 byly opraveny fasády včetně architektonických článků, pískovcových portálů a erbů. Zároveň bylo nutné dřevěné části střechy nad nově opravenou fasádou důkladně impregnovat. V roce 2004 byly opraveny i podpěrné venkovní schodišťové zdi a odvodněna plocha před východní částí zámku.

V roce 2003 byla povolena výměna střešní krytiny na Machovcově myslivně. O dva roky později byla opravena fasáda, okna, balkon i dveře a nákladně opraveny dožilé opukové ohradní zdi v blízkosti myslivny.

V roce 2008 byly dokončeny opravy ohradních zdí a opraven plot mezi zámeckým parkem a hospodářskou částí.

V roce 2009 byla na zámecké budově povolena oprava vnitřních okenních křídel a výměna venkovních a v roce 2010 byla opravena a natřena šindelová střecha.

Socha Nejsvětější Trojice v Podbřezí
(rč. 47116/6-2382)

Pilíř se sousoším Nejsvětější Trojice při komunikaci nad zámkem nechal postavit v roce 1755 majitel skaleckého panství Jan Mladota. Roku 2018 sousoší restaurovali Hynek Bláha z Vysokého Újezdu a akad. sochař Petr Dufek z Prahy. Práce zahrnovaly očištění a omytí pilíře, soklu i sochy, zpevnění a stabilizaci kamene.

Socha Panny Marie v Podbřezí
(rč. 28034/6-2383)

Socha Panny Marie na jižním okraji obce, u křižovatky s hlavní silnicí, je dílem neznámého autora z roku 1755. Bylo zhotoveno z jemnozrnného pískovce světle okrové barvy s narezlými železitými skvrnami. Poslední restaurování sochy i s trojicí andílků provedli v roce 1999 Josef Dušek a Jiří Švec. Při krádeži andílků z podstavce v roce 2001 došlo k poškození korunní římsy.

Socha sv. Antonína v Podbřezí (rč. 46873/6-2386)

Pozdně barokní socha sv. Antonína Paduánského z druhé poloviny 18. století zhotovená ze světlého pískovce je umístěna na okraji návsi za hostincem. Stojící postava sv. Antonína s dítětem v náručí je oděna ve splývavý mnišský šat. Realisticky je propracována zejména drapérie. Vpředu zdobí dílo dva reliéfy – nahoře na podnoži pod sochou reliéf sv. Antonína, dole na podstavci sdružený rodový znak Mladotů ze Solopysk a Moravců.

V posledních letech byla obnovena roce 1998 akad. sochaři Jiřím Švecem a Josefem Duškem z Prahy a nově v roce 2008 sochaři Ondřejem Noskem a Romanem Richtermocem z Hořic.

Židovský hřbitov v Podbřezí (rč. 28696/6-2384)

Hřbitov se nachází v lese pod silnicí z Podbřezí směrem k Dobrému, poblíž Zlatého potoka. Hřbitov je obehnán opukovou zdí, jež byla v minulosti několikrát silně poškozena rozvodněným tokem. Velké byly zejména povodně v 80. letech 19. století a velká voda bleskové povodně v roce 1998. Následně byla zeď vždy opravena. Při opravě hřbitova v roce 1911 došlo k odstranění polorozpadlé márnice, která sloužila jako vstupní objekt. Roku 1925 byla opravena přístupová cesta a do areálu se od té doby vstupuje ozdobnou kovovou brankou.

Hřbitov spravuje společnost Matana z pověření Židovské obce v Praze. V letech 2014–2016 byly ve třech etapách s pomocí státních dotací jednotlivé náhrobky restaurovány. Práce zahrnovaly opravu, stabilizaci a konzervaci kamene podle návrhu restaurátora Milana Šturma z Prahy a jeho firmy Spící kámen, s. r. o.

Kostel sv. Prokopa v Přepychách (rč. 42046/6-2402)

Původně gotický kostelík je prvně připomínán k létům 1352 a 1361. V roce 1574 ho nechal renesančně upravit Vilém Trčka z Lípy. V roce 1841 byla zbořena věž a nahrazena novou. Na začátku 20. století byla věž zastřešena stanovou střechou, která byla později nahrazena cibulovitou bání. Dnes již nevyužívaný hřbitov je obehnán kamennou ohradní zdí.

Na kruchtě kostela se nacházejí dvoumanuálové varhany s mechanickou trakturou, které v roce 1872 postavil Amand Hanisch. Předchozí jednomauálové varhany byly přestěhovány do klášterního kostela Narození Páně v Opočně. Interiér kostela sv. Prokopa je vybaven rokokovou výzdobou. Uspořádání a celkový projev přepyšského kostela je dokladem postupného přijímání vlašského stylu a zlidovění renesančních motivů.

V roce 1993 byly opraveny fasády na kostele i věžích s finančním příspěvkem okresního úřadu v Rychnově nad Kněžnou. Znovu byly opraveny po povodni v roce 1998, o rok později byl kostel i nasvícen.

V roce 2001 byla opravována ohradní zeď.

V roce 2014 se po opravě hodinových ciferníků na věži opravila a natřela šindelová střecha a byl opraven i krov.

Restaurovány byly varhany a v roce 2018 i zvony. Pro přepyšský kostel zhotovil Petr Rudolf Manoušek ze Zbraslavi u Prahy nový zvon sv. Jiří o váze 700 kg.

Kostel Všech svatých v Sedloňově (rč. 24515/6-2421)

První písemná zmínka v *Registru důchodů panství opočenského* připomíná sedloňovský kostel Všech Svatých k roku 1452. Dřevěný kostel byl v letech 1709–1711 nahrazen barokní stavbou od stavitele Kašpara Klinkerta z Kladské Bystřice. Západnímu průčelí dominuje vysoká hranolovitá věž zakončená cibulovitou bání. Chrám, který je obklopen hřbitovem, má dominantní postavení nejen v obci, ale tvoří výraznou kulisu i okolním Orlickým horám. Areál kostela dotváří i roubená fara s mansardovou střechou z roku 1749.

Kostel prošel roku 1905 rozsáhlou rekonstrukcí, ale v 80. letech již byla fasáda objektu ve velmi špatném stavu. V roce 1993 byla povolena oprava fasády lodě i věže a obnova kamenných prvků. V květnu 1994 bylo hotové průčelí a věž ve dvoubarevném provedení – plochy ve starorůžovém odstínu a architektonické články v lomené bílé. V roce 2002 byly povoleny opravy a nátěry plechové střešní krytiny.

Navzdory kompletně provedené opravě fasády kostela v 90. letech 20. století vykazuje i v současnosti silné poškození, nátěry se odlupují v důsledku nevhodně aplikovaných nátěrových hmot. Střechu a žlaby deformovalo v místech velké zatížení sněhem v zimních měsících.

V roce 2009 byly obnoveny konzervační nátěry plechových pozinkovaných částí (klempířské prvky a krytina) na střeše kostela. V roce 2011 byl zdokumentován stav stropního podhledu. Znovu detailně byl dokumentován v roce 2015 kvůli nevyhovujícímu technickému stavu spolu s prohlídkou krovu. Bylo zhotoveno podpůrné vnitřní lešení a zahájeny projektové práce. Projektová dokumentace obsahuje mj. i průzkumy, které prokázaly, že odhalená zhlaví trámů podél jižní strany byla napadena dřevokaznou houbou celulozovorního typu a dřevokazným hmyzem. Se státní dotací došlo v roce 2017 k zahájení záchranných prací. K stavebně technickému zajištění krovu, stropu a jeho podhledu je nezbytné v nich pokračovat.

V roce 2015 obec opravila fasády dvou vstupních bran vedoucích na hřbitov.

Rolnická usedlost čp. 36 ve Sněžném (rč. 26353/6-2430)

Areál rolnické usedlosti čp. 36 ve Sněžném se nachází při místní silnici ve směru k turistické chatě Horalka. Usedlost je trvalou součástí historického vývoje vesnické architektury.

Obytná část typické horské usedlosti se sedlovou střechou, dvorem, zachovanou ohradní zdí a hospodářskými objekty je roubená a částečně zděná. Jednoosý štít obytného objektu s okenními prostupy je tvořen svisle kladenými tmavými prkny s bílými lištami. Tato tradiční barevná kombinace je často využívána na horách i v podhůří. Do dvora směřuje pavlač s bedněným zábradlím. Na obytnou část navazuje stodola.

K památkovým hodnotám patří zachovalé roubené interiéry v mezipatře a venkovní roubení, dochovaná vnitřní dispozice, vnější i vnitřní výzdoba. Vlastník objektu Jindřich Boš průběžně provádí údržbu celého areálu usedlosti.

Putování Kladským pomezím a Orlickem

Petr Slavík
Městský úřad Dobruška

Kdosi by mohl říci, že čas je jako vítr, který cítíme ve tváři, mezi prsty a odnáší s sebou s každou vteřinou právě uplynulé. I když jsou ony dávné události kdesi v nekonečnu, stále některé předměty či díla vytvořená lidskou rukou onu starou dobu připomínají. Od vzniku nejstarších předmětů, přes umění postavit dům či chrám až k vytváření moderních uměleckých děl na téma staré tisíce let, se stavební postupy a směry měnily. Architektonické slohy se střídaly, jednotlivé stavby či celé areály byly buď bourány, nebo překrývány novými vrstvami podle stylu, který právě odpovídal myšlení lidí v dané době a místě. U některých staveb se zachovala jejich podoba přímo z doby vzniku nebo byla jen velmi omezeně stavebně přetvářena. Často se tak událo z důvodů finančních nebo jen proto, že objekt zůstal opuštěn. Naše začínající putování po zajímavých místech v oblasti Orlických hor a jejich podhůří patří k místům, kde se i takové objekty zachovaly.

Krajina Orlických hor, Podorlické pahorkatiny i začínajících polabských rovin patří k zajímavým koutům země. Jemně zvlněné tvary hřebenů hor vytvářejí už na první pohled dobře zapomenutelné panorama. Skupina vrcholů počínající Ostružníkem, dále Vrchmezím, Malou a Velkou Deštnou, Korunou, Tetřevcem, pokračuje Anenským vrchem a za dobré viditelnosti dále Suchým vrchem a Bukovou horou. Posledně jmenované vrchy se nacházely již na historické hranici s Moravou. Nejvyšší a nejrozlehlejší je tzv. Deštenská hornatina s nejvyšším vrcholem celých hor Velkou Deštnou (1115 m n. m.). Na ni navazuje nejmenší část, tzv. Mladkovská vrchovina s nejvyšším vrcholem Adam (765 m n. m.) a pásmo ukončuje Bukovohorská hornatina s vrcholy Suchý vrch (995 m n. m.) a Buková hora (958 m n. m.). Aby bylo panorama ještě obohaceno, přidejme ještě na Náchodsku umístěné stolové hory Bor (852 m n. m.) a Hejšovinu (919 m n. m.). Pásmo hor, jehož podhůří začíná u Náchoda, má svůj konec ve vrcholu u vodního roku Moravská Sázava. Čas vyhladil ostré štíty Orlických hor do vyrovnaných a mírných obloučků. Údolí řek a potoků v podhůří jsou plná nezvykle tvarovaných skalních útvarů a vyhloubených míst a střídají se s rozlehlými planinami vrcholků hor. Hluboké lesy na mírných pahorcích jsou protkané mnoha bystřinami. V podhorských městečkách a vesnicích se často setkáváme s naší národní minulostí. Z tohoto kraje vzešly významné osobnosti, např. historiograf František Martin Pelcl, národní buditelé Josef Liboslav Ziegler, František Vladislav Hek, v Jiráskově románu přejmenovaný na F. L. Věka, spisovatelé Božena Němcová, Alois Jirásek, Karel Čapek, Karel Jaromír Erben

a Egon Hostovský, malíři Josef Čapek, František Kupka, Josef Šíma, Vladimír Rocman, Karel Meisner, Josef Vondráček, Jiří Škopek (rodák z Velimi u Kolína, ale dlouhodobě žil v Jaroměři) s dcerou Markétou, keramičkou, sochaři Otakar Španiel, Vladimír Preclík a Petr Novák, teatrolog prof. František Černý, pedagog a spisovatel Jaroslav Žák, Josef Škvorecký a literární vědec Václav Černý, rodák z Jizbice u Náchoda a dále i fotografové Jiří Havel, Horst Bauer, Václav Novák, Vratislav Šustil, Zdeněk Horáček či Oldřich Jenka nejst. Ti všichni a mnozí další obohatili a obohacují českou kulturu o díla, která se stala již klasickými.

Mnohá uvedená místa jsou turisticky známá, ale zařazeny jsou i některé neméně zajímavé svým umístěním a začleněním do okolní krajiny. Výlet je také trochu za poznáním lidové architektury a toho, že v celé oblasti nalezneme obdobně užívané konstrukční postupy. Styl zemědělských stavení – stodol, celodřevěných či cihelných s dřevěnými výplněmi –, který se objevuje v oblasti hor i přilehlých severní oblastí na Náchodsku, i typ oplocení u venkovských chalup je totožný, kamenné pískovcové hranolovité sloupky, které tvoří nosný prvek ke dvěma vodorovným kůlům, na které byly přitloukány štíhlé, lehce zašpičatělé, planky tenkých profilů, nalezneme v široké oblasti od Broumovska, přes Červenokostelecko, Hronovsko, Náchodsko, Českoskalicko až po oblast Orlických hor. Je to stejně typický prvek jako styl roubení chalup na oboustrannou rybinu a podoba štítů těchto stavení se svislým pobitím hnědě, zeleně i červeně natřených prken s bílým přelištováním spár. Je to tentýž styl umístění domů do strání, jaký vídáme např. v Dolní Radechové či ve Slatině nad Úpou, Nouzíně v Českém koutku, ale také v Šedivinách či Říčkách v Orlických horách. Osvědčený a totožný styl kamenných soklů, pískovcových portálů dveří, krytých pískovcovým či opukovým zášpím domů, domů částečně roubených i zděných, v jejichž hladce omítnutých a vápnem opatřených masivních zdech nalezneme kamenné orámování oken do chlévů pro ustájení domácího zvířectva či prostorů k uskladnění zemědělských produktů. Ve výše položených oblastech v horách se uplatňoval i styl pobití štítu chalup dřevěným šindelem jako ochrana proti nepřízni počasí, což můžeme spatřit např. v Bartošovicích v Orlických horách či v Neratově. A zároveň je to také stejný typ obydlí a tentýž lid, který se vyskytuje i jako kulisa v románech Boženy Němcové a Aloise Jiráska, v operách Bedřicha Smetany, na obrazech Adolfa Kašpara, Karla Čutty, Mikoláše Alše i Karla Liebschera.

Přijměte proto pozvání na putování po zajímavých místech v Orlických horách, v jejich podhůří s malým nahlédnutím do Polabí a tzv. Českého koutku v Kladsku. Nahlédneme nejen na stavby lidové architektury, ale i kostely, kapličky a poutní místa.

Až čas ukáže, zda se nám podaří zachovat autentičnost budov nebo zajistit i drobným památkám jejich nenarušené okolí. Čas je jako vítr,

který cosi odnesl, ale zároveň s sebou přináší něco nového a naději pro budoucnost.

Historické jádro Dobrušky

Historie obce s původním názvem Leštno, sahající do 14. století, řadí Dobrušku mezi stará města. Obec prošla dlouhým stavebním vývojem, od gotické výstavby, přes renesanci, baroko, klasicismus a slohy 19. století, až k výstavbě současné. Hřbitovní kostel sv. Ducha nad městem je jednou z nejkrásnějších staveb v celém Podorlicku, a to nejen svými stavebními kvalitami, ale zejména zasazením do krajiny.

Barokní kostel sv. Václava je součástí historického jádra a byl postaven na místě gotického chrámu. Výsledky průzkumu suterénu, provedeného v roce 2015, podávají obraz o podobě středověké svatyně.

Renesanční budova radnice s arkádovým ochozem z 16. století je také výraznou krajinotvornou dominantou. Mnoho měšťanských domů ve středu města, které bylo vyhlášené v roce 2003 za městskou památkovou zónu, mělo až do počátku 20. století dochován systém průchozích podloubí, který z náměstí pokračoval do Kostelní ulice. Podloubí některých domů se do dnešní doby zachovala jako plně průchozí nebo krytá výkladci. Na poměrně malém prostoru v centru města je soustředěna většina podnikatelských aktivit s obchody a kavárnami. Je to místo určené k bydlení, k práci i zábavě. Dobruška je tedy dokladem, že památkově chráněná centra nemusí být vždy tak trochu neživými skanzeny pro návštěvníky a sloužit jen turistickému ruchu. To je velká deviza tohoto města. Každé náměstí v českých městech bylo ojedinělým prostorem pro život obyvatel a plocha náměstí, jako prestižní místo, sloužila nejen pro bydlení, ale i jako místo tržní a shromažďovací – poutala na sebe zájem kupců a snahu prodejců zajistit si na rynku vlastní dům, svou výrobnu i prodej zboží.

Všechny fotografie z archivu autora.

Schönstattská kaplička v mariánském poutním místě v Rokoli

Mariánské poutní místo Rokole se nachází nedaleko Bohdašína. V mnoha publikacích byl již představen celý soubor památek včetně kostela, lorety, křížové cesty a dalších pamětihodností. Naším cílem bude stráň nad rokolskou zázračnou studánkou. V ten výjimečný den, 19. 7. 1997, byla posvěcena první svatyně v Čechách, postavená jako kopie mariánské poutní kapličky v německém Schönstattě. Na pamětní desce rokolské stavby je uvedeno, že základní kámen požehnal papež

Jan Pavel II. na Velehradě 22. 4. 1990 a provázel první československou pouť do Schönstattu ve dnech 4. – 12. 8. 1990. Je to celkově již 143. schönstattská kaplička na světě a nese poslání Betléma. V roce 1997 bylo možné i bez pomoci hvězdářských pomůcek sledovat kometu Hale-Bopp. I rokolská schönstattská kaple se dostala tak trochu do spojitosti s touto kometou tím, že kaple i se zářící kometou nad její střechou vyšla na pohlednici.

Schönstattské hnutí vzniklo v roce 1914 v Schönstattu, čtvrti města Vallendar nedaleko Koblence v německé spolkové zemi Porýní-Falc. Zakladatel hnutí, P. Josef Kentenich v malé kapličce spolu se svými žáky bohoslovci uzavřel úmluvu lásky s Pannou Marií ve smyslu *Nic bez tebe, nic bez nás*. Brzy se k první skupince přidaly další a dílo se postupně začalo šířit i za německé hranice. Dnes působí hnutí v padesáti zemích světa a z malé svatyňky se stalo vyhledávané poutní místo. Rokole se stala českým centrem tohoto učení 11. 8. 1939. Mnoho lidí už darovalo Panně Marii svoji osobní úmluvu lásky a nabídlo jí svoji práci, oběti a modlitby. Odevzdávají zde především sami sebe a Panna Maria rozdává milosti a své srdce potřebným – chudým, nemohoucím, slabým a nemocným.

Nedaleko rokolské kapličky byl postaven zděný provinční dům, ve kterém jsou ubytovány Sestry Mariiny. Kromě duchovní obnovy, exercicií,

setkávání rodin a kněží i bohoslužeb konaných zástupcem římskokatolické farnosti Slavoňov, je to především místo klidu a modlitby. Poutníky, kteří přicházejí nebo přijíždějí ve směru od Bohdašína, vítá po levé straně dřevěný kříž zdobený květinami a obrázkem Panny Marie.

Kaple Panny Marie v Tisu

Kaplička Panny Marie, malá samostatně stojící modlitebna se nachází v části obce Janova. Jednolodní kapli se čtveřicí obloukových oken zdobí v průčelním štítu plasticky zhotovená kartuš s nápisem *L. P. 1871*, což je datum vzniku stavby. Na zděném sanktusníku je zavěšený zvonek.

Kaple Panny Marie spolu s blízkými roubenými stavbami a krucifixem vytváří soubor staveb, který byl běžným obrazem českých vesnic ještě v 1. polovině 20. století.

Stará cesta z Janova do Olešnice v Orlických horách

Cestování po dnešních silnicích bývá, s řadou výjimek, poměrně pohodlná záležitost. Nikdy se člověk nedopravoval tak snadno a komfortně jako dnes. Ve středověku, ale i v novověku nebyla přeprava kupeckých nákladů i pasažérů bez nástrah. Cesty byly prašné, za dešťů blátivé a často vedly přes lesní hvozdy. V některých částech Orlických hor se dochovaly staré cesty lemované staletými alejemi, ale i téměř zapomenuté lesní, dnes již pro běžnou přepravu nepoužívané, stezky. Jedna ze starých cest do Olešnice v Orlických horách, až do roku 1945 nazývané Gießhübel, se nachází v Janově, v místní části Tis, zvané Oudolská a vede lesem kolem kamenného sousoší kalvárie z roku 1831 dál k evangelickému hřbitovu a navazuje na dnešní silnici. Na několika místech staré cesty se dochoval zpevňující štětový povrch z místního kamene. Celé místo vyzařuje klid a cesta prokáže dobrou službu i dnes.

Partie v Nedvězí

Náves v místní části Kounova je tvořena převážně původními dochovanými venkovskými domky, dřevěnou zvoničkou obnovenou v letech 2010–2013 a kamenným křížem. Místo je to klidné, odlehlé, posazené na vysokém kopci nad Kounovem. Už při sjezdu mezi tyto usedlosti od Dobřan můžeme pozorovat starou

dřevěnou stodolu, u ní vysoký strom a roubené chalupy. Na podzim je již příroda vyrovnaná, zklidněná, poskytuje své plody a pomalu je připravená na zimu. Nedvězí je místem, které si zachovalo z velké části původní zástavbu a atmosféru horské vesnice, kterou bychom mohli vnímat ještě v 70. letech 20. století. A zde je to téměř dokonalá iluze návratu v čase.

Kostelík sv. Josefa v Šedivinách

Nad rozeklanými stráněmi pozůstatků hradu Hluky se v Šedivinách nachází na rozlehlé planině kostelík sv. Josefa s krásnými výhledy do kraje i na Krkonoše. Od Prázovy boudy v Rovenských Šedivinách je vzdálen necelé 2 km. Kostelík je společně s několika chalupami nejvýše položenou stavbou. Samotné Šediviny mají plně dochovanou původní zástavbu s tradičními střešními krytinami, připomínající dobu 50. a 60. let 20. století. Šediviny jsou částí obce, která začíná v údolí u bývalého mlýna s kaplí, pokračuje několika loukami, které místní lidé využívají jako pastviny pro ovce a zástavba pokračuje po strmém svahu lemovaném litinovým křížem až k větrnému temeni návrší s kostelem, které by v podzimním i zimním období sneslo i ono románové pojmenování *bouřlivé výšiny* či možná známější *na větrné hůrce* podle Emily Brontëové.

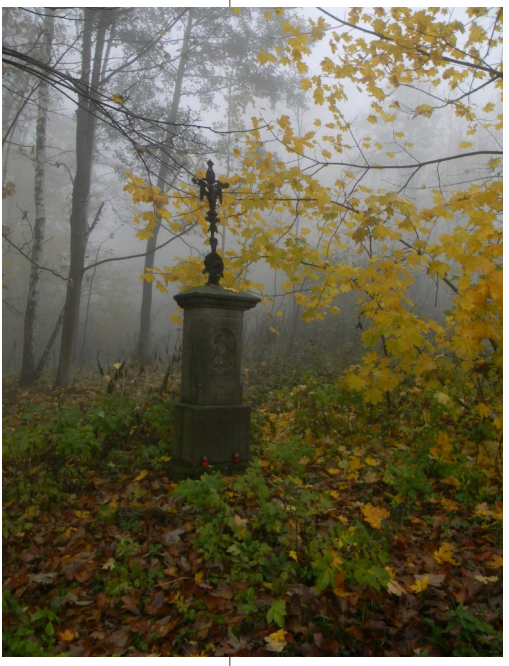

V roce 1870 byla na návrší, na křižovatce cest postavena nejprve kaple, později, v roce 1907, jak dokládá nápis na pamětní desce byl postaven kostel se secesními prvky. I to je jedinečný příklad architektury, který v širokém okolí nemá obdoby. Z dostupných pramenů a dochovaného účtu vyplývá, že kostel projektoval architekt Rudolf Němec pro Johanna Effenbergera, sedláka ze Šedivin, který byl pravděpodobně donátorem stavby. Zachovaly se také nákresy, které ale nebyly zcela dodrženy.

Kostel sv. Matouše v Jedlové v Orlických horách

Kostel sv. Matouše na větrném návrší byla postavena za majitelů panství Libštejnských z Kolowrat v letech 1737–1741 Janem Heisem ze Studnice, Ferdinandem Müllerem a Donatem Morrazzim z Chrudimi. Kostel vznikl pod patronací bosých karmelitánů od Panny Marie Vítězné z Malé Strany, ale osud svatostánku příliš nepřál. Konfiskace chrámového stříbra a požár 18. 5. 1833 učinily své. Do dvou let ale byl chrám obnoven. Kostel byl udržován v dobrém stavu, zejména v době vlastnictví panství rytířem Slivkou ze Slivic ve 30. letech 19. století, za 1. republiky i ve válečných letech 20. století. Odsun německého obyvatelstva v roce 1945 způsobil zpřetrhání staletých vazeb a v totalitní době po roce 1948 byl kostel odsouzen téměř k zániku. Údržba se již neprováděla a ani příslušné úřady nepovažovaly objekt za památný odkaz předchozích generací. Jisté zlepšení přinesl až rok 1989. Celkově je svatyně vnímána jako zastřešené torzo a jakési memento komunistického režimu, který byl nepřátelský vůči jakémukoliv projevu úcty a pokory k památkám a vůbec náboženskému vnímání světa. Tento nezájem a přehlížení se zákonitě projevil na stavu zejména vesnických sakrálních objektů, které byly na okraji zájmu. V naší mysli se může zrodit i otázka, proč má být tento chrám stále tím, který je nositelem útrap minulých desetiletí, proč má být v jistém smyslu obětí a proč má toto břemeno nést. Je nesmírně důležité, aby i současné

mladé generace nezapomněly, že byly doby, které nepřály kultuře ani umění a osud památek byl lhostejný. I v budoucnu, po provedených dalších opravách a stabilizaci konstrukcí, by proto kostel v Jedlové neměl ztratit svoji těžko popsatelnou atmosféru, která vyzařuje z jeho zašedlých zdí, z jeho prostého vybavení a jakési zdánlivé opuštěnosti, byť je plně využíván místním Diecézním centrem života mládeže Vesmír. I nadále ať tento kostel symbolizuje svou podobou onu těžkou minulost, kterou přežil.

Polní cesta za obcí Hlinné a socha Panny Marie u Osečnice

Hlinné je součástí obce Dobré. Nachází se v krajině na rozhraní podhorských strání a horských kopců. Kromě roubených staveb lidové architektury je v obci i kaple a dvě kalvárie z přelomu 18. a 19. století. Z obce vede proti proudu Osečnického potoka polní cesta k obytným domům na samotě a dál směrem k Osečnici.

Na křižovatce polních a lesních cest, které směřují k Osečnici a Dobrému, v blízkosti lesa nad jedním z přítoků Lomského potoka stojí socha Panny Marie z roku 1873 s hadem stočeným pod jejíma nohama na vysokém sloupu. Kamenný překlad nad studánkou s léčivou vodou, která vyvěrá přímo pod nohama Panny Marie, je zdoben nápisy a letopočtem vzniku sochařského díla.

Kříž u Hraštic

Nedaleko obce Svinná ve směru do Hraštice se nachází na vyvýšeném místě, odkud je krásný výhled do kraje i na Krkonoše, na cestě lemované jabloněmi kamenný kříž. Právě tato kombinace drobné sakrální památky s dalekým výhledem do kraje je zde velmi působivá. Zdejší kříž může dobře posloužit jako jedna z ukázek, jak obyvatelé dokázali okrášlit okolí svých bydlišť a zároveň v těchto dílech spatřovali nejen možnost vyslovit úctu Bohu nebo poděkování za milosrdenství, ale také vytvořit soubor jakýchsi ochranných bodů kolem obce.

Farská zahrada v Bílém Újezdu

Bílý Újezd se připomíná již ve 12. století při spojovací zemské cestě od Kladsko-polské stezky k Trstenické stezce. Obec vznikla za pánů z Hrošky jako menší odloučený dvorec. V centru obce se nachází velmi starý kostel Proměnění Páně, původně raně gotický z 2. poloviny 13. století. Trochu vyšším a mladším sousedem s jehlancovitou střechou je zvonice polozděného typu z 16. století. Farní zahrada ukrývá jeden velmi cenný pohled, nenarušený okolní zástavbou – pohled na budovu fary umístěnou v zahradě s jabloněmi a třešní. Pohled uzavírá a celkově umocňuje bílý kostel se zvonicí za kamennou ohradní zdí hřbitova, která vytváří ze zahrady jakýsi vnitřní svět.

Chalupy čp. 32 v Králově Lhotě, čp. 33 v Dobrém a Hrnčířův mlýn čp. 94 v Českém Meziříčí

Na mnoha místech v horských vesnicích i v zástavbách nížin se zachovaly ukázky děl roubených chalup v nevšední podobě. Jednou z takových je i chalupa čp. 32 v Králově Lhotě s drobným hospodářským stavením – špýchárkem. Dům se nachází poblíž autobusové zastávky. Stačí ale přejít silnici a z chodníku se před vámi objeví scenerie – zhmotněný výjev téměř z 19. či z 1. poloviny 20. století. Dřevěný práh v zadní části domu u svlakovaného dveřního křídla domu není jen němým

svědkem zdejšího života lidí. Ten opravdový kus dřeva hovoří. Byl zaoblen tisícerým šlápnutím i překročením. Na zachovanou roubenou část v modrobílém provedení navazuje řádkově vyskládané zdivo z opuky. Ze stejného kamene byla postavena i hospodářská část. Štít domu, lemující sedlovou střechu, je pokryt svisle položenými prkny se zdobenými konci. Dřevěné kolíčky spojují trámy krovu a na několika místech je možné obdivovat pozůstatky hladké fasády se šmolkově modrým nátěrem. Vše je hodnotnou ukázkou staré řemeslné tradice zdejšího kraje.

Další roubenou stavbou je dům čp. 33 v Dobrém. Dům, který je částečně zděný a v obytném prostoru roubený, má zadní štít pobitý dřevěnými prkny v šípovitém provedení a je pokryt sedlovou střechou s pálenými taškami. Je nevšední ukázkou toho, jak byly v horských oblastech stavěny nemovitosti a jak byly uspořádány.

Poslední zajímavou ukázkou je Hrnčířův mlýn čp. 94 v Českém Meziříčí, pojmenovaný po rodu, který tu jako poslední provozoval mlynářské řemeslo. Zděný dům v blízkosti cukrovaru má autenticky zachovalou dřevěnou pavlač se sloupky. Stejné domy vídáme na ilustracích Kašparových či Liebscherových. Mlýn v těchto místech fungoval již na konci 16. století. Jedná se o autenticky dochovanou velmi hodnotnou vodohospodářskou stavbu z poloviny 18. století s téměř kompletním technologickým vybavením uměleckého složení z konce 19. a počátku 20. století.

Kaple Nanebevzetí Panny Marie v Semechnicích

Pamětní deska v průčelí kaple Nanebevzetí Panny Marie na návsi v Semechnicích nese nápis: *Léta Páně 1892 postaven tento svatostánek nákladem dobrodinců zdejších*. Velkou část svého jmění odkázala paní Alžběta Chmelíková z chalupy čp. 10 z nedalekého Podchlumí. Kaple je vystavěna v novobarokním stylu a byla vysvěcena 16. 10. 1892. Fasáda této stavby je ozdobena výraznými pilastry, vchod rámuje pískovcový portál a vysoký štít s výraznými volutami nese ve svém prolnutí zvonek. Celkově tato malebná kaplička připomíná jihočeské barokní sakrální památky.

Nové Město nad Metují – město uprostřed lesů

Historické jádro je díky své poloze nad zalesněným údolím řeky Metuje považováno za město uprostřed přírody. Kamenný skalní útvar musel již v dávné minulosti působit tak trochu jako hora vypínající se nad propastí. Těmi zdejšími nejstaršími horninami jsou převážně starohorní fylity, jejichž stáří je asi 600 milionů let. Řeka Metuje s Libchyňským, Klopotovským a Janovským potokem byla hlavním tvůrcem podoby

skalních útvarů. Ve čtvrtohorách řeka prorazila cestu hlubokým Pekelským údolím a dodnes mohutnou silou útočí na opukový ostroh, na kterém bylo v roce 1501 založeno poddanské město. Jsou to právě horniny, které vystupují z hladin řek a potoků a tvoří skalní útvary s mnoha pokřivenými vrstvami. Lze mezi nimi nalézt mnoho rozsedlin a jeskyní. Mezi nejznámějšími z nich patří tzv. Čertova díra v Klopotovském údolí a také díra Mertova, ve které se v minulosti dolovalo stříbro. Podobné skály, připomínající při správném slunečním světle různě tvarované skulptury, nalezneme východním směrem na stráních potoků i v místní části Kounova, v Hlukách. Druhohorní opuky tvoří ty nejvyšší partie ostrohů hradiště i dnešního Husova náměstí. Desítky metrů vysoké skalní útesy představují přírodní prvek, zvrásněný, s mnoha sedly, bloky a pilíři a na nich jsou vystavěné v podobě řádkového zdiva domy a ohrazení. Opuka byla často využívána jako stavební materiál na nejstarších stavbách na novoměstském náměstí – na hradbách, ohradních zídkách, na válcové obranné věži Zázvorce, na vstupních branách i jako pochůzná dlažba v podloubí. Tím, že skalní podklad na náměstí sahá značně vysoko, byly sklepy domů v historickém jádru částečně hloubeny do skály. O zvláštnostech kamenů by mnohé mohla vyprávět další osobnost

z našeho kraje – RNDr. Josef Sekyra, novoměstský rodák, geolog a účastník americko-sovětské expedice do Antarktidy na konci 60. let 20. století.

Již zmíněný ostroh hradiště, ležící na protilehlém břehu řeky, byl místem, jehož ploché temeno v době slezskoplatěnické kultury, datované před 900–400 lety před n.l., sloužilo jako ohrazené místo. Pocházejí odtud i zajímavé archeologické nálezy. Nádoby, sekerka, ozdobné spirály a další bronzové předměty byly nalezeny v průběhu 2. poloviny 20. století také na ostrohu, na kterém dnes leží Husovo náměstí. Při obnově povrchů na náměstí v roce 2009 byly objeveny i předměty, které přinesly další doklady o mnohem dřívějším osídlení, než kterým je rok založení města Janem Černčickým z Kácova.

Historická část Nového Města nad Metují je svojí zhuštěnou zástavbou přehlídkou nejrůznějších stavebních slohů, od pozdní gotiky, přes výrazně zastoupenou renesanci, baroko až po secesi, a to na jednom prostoru náměstí a navazujícího zámeckého areálu. Přidáme-li k tomu dominanty kostela a zámku, věže, bašty, měšťanské štíty domů s podloubími, pozůstatky osídlení z doby bronzové, hradiště z doby železné, středověká torza pecí ze 14. století na svahu Husova náměstí a protilehlou zříceninu hradu Výrov (v pramenech uváděný i pod názvem Staré Hrady, patrně ze 13. století), získáme stavební celek umístěný na skále nad řekou, který je výrazným a určujícím prvkem k okolní zalesněné krajině. Je to soubor uměleckořemeslných prvků vytvořených člověkem, který je ve vzájemném souladu s krajinou.

Lázně Rezek v Novém Městě nad Metují

V Novém Městě nad Metují, na vysoké stráni nad Libchyňským potokem a Pavlátovou loukou, se nachází zděná barokní kaple sv. Barbory se studánkou a historická budova lázní čp. 1132.

Písemná zpráva o studánce se váže k roku 1610. V té době byl na strom zavěšen obraz sv. Barbory. Místo si pro zázračnou moc pramene oblíbila manželka hejtmana zdejšího panství Františka Göstla, a to oba manžele podnítilo

k tomu, aby zde nechali vystavět kapli zasvěcenou sv. Barboře. Stavební práce byly zahájeny 17. 4. 1736 a rok nato byla kaple, postavená přímo nad pramenem, dokončena. Kvůli nadměrné vlhkosti se zanedlouho toto řešení ukázalo pro budovu samotnou jako nepříliš šťastné. Pramen, který dříve vytékal pod oltářem, byl mnohem později nasměrován mimo kapli. Zdejší místo se stalo cílem mnoha návštěvníků, nejen místních věřících, ale také cizích poutníků. Kvůli velké oblibě byly z podnětu novoměstských radních přistavěny u kaple vanové lázně, které se pro svoji polohu uprostřed lesů, mýtin a prosluněných novoměstských strání staly hojně navštěvovaným místem. Léčily zde nejen pramenité vody, ale i okolní příroda. Jak dokládá pamětní deska na historické budově, odhalená náchodským textilním průmyslníkem a mecenášem Josefem Bartoněm z Dobenína 28. 10. 1934, odpočinek zde v roce 1877 společně nacházeli spisovatel Jan Neruda, zakladatel tělovýchovné jednoty Sokol Dr. Miroslav Tyrš a politik Dr. Karel Sladkovský. Ubytování a pohostinnost využil i světoznámý houslista Jan Kubelík. Okolní lesy a louky se udržovaly jako lesopark a vystavěny byly nové lázeňské domy.

Zděný objekt bývalých lázní byl postaven roku 1801 v klasicistním stylu. Je to mohutná patrová budova zakončená mansardovou střechou se dvěma charakteristickými, dnes bíle natřenými plechovými věžičkami – helmicemi s elipsovitými okenními otvory. Již od hradebních ochozů u věže Zázvorky v Novém Městě je možné na první pohled rozeznat, kde se Rezek nachází. Lázně byly za první republiky v roce 1922 opraveny nákladem Josefa Bartoně. Přistavěno bylo patro, zhotovena nová střecha s helmicemi, prosklená veranda a opravena fasáda. Tradiční náboženské poutě, konané v předchozích staletích, byly postupně obohacovány o nejrůznější doplňující zábavu světského rázu. Tradiční rezecká pouť se stala velmi vyhledávanou. Kolotoč, střelnice, houpačky a stánky s občerstvením byly podle pamětníků rozmístěny před kaplí i u budovy lázní. Po roce 1989 se místní pokoušeli o obnovení této pěkné tradice, ale byla to bohužel zřejmě ojedinělá záležitost. Bývalá lázeňská budova sloužila jako restaurace, kde se konaly nejrůznější hudební produkce, taneční zábavy s možností posezení, opékání selat atd. Dnes je objekt v soukromých rukou a veřejnosti je uzavřený.

Pod historickou budovou se ve stráni nachází pískovcová socha Krista z roku 1801 ve ztvárnění Ecce Homo – Ejhle člověk. Socha dvakrát změnila své místo. Poprvé se stěhovala v roce 1880 z Rezecké ulice, kde stála pod mohutným dubem v blízkosti pramene, pod lázně k odbočce

na polní cestu směrem k lokalitě Bradla. Tehdy ustoupila stavbě nové cesty na Rezek. Rok 1918 nepřinesl je konec války a politické změny v souvislosti s rozpadem Rakouska-Uherska, ale i, z dnešního pohledu absurdní a zbytečnou, nenávist ke všemu rakouskému a katolickému – sochy a kříže, které zdobily a zdobí český venkov i města. Pravděpodobný motiv zničení sochy byl stejný jako barbarské a zcela neospravedlnitelné poškození jiných památek po Čechách, včetně stržení sloupu Panny Marie na Staroměstském náměstí v Praze. Jednotlivé fragmenty poškozené sochy z Rezku byly uloženy na novoměstském zámku, kde byly postupně sestaveny. V roce 1928 byla socha opravena a umístěna na své současné místo k lesní cestě před vstupem do lázní na Rezku. Nově byl na soše nahrazen starý a poškozený německý nápis novým v češtině: *Člověče, miluj Boha nade všecko.* Na zadní stranu podstavce byl vyryt nápis: *R. 1918 poškozeno, Josef Bartoň z Dobenína, roku 1928 obnoveno.*

Nedaleko od Rezku se nachází i osada Ve Vilách, kde se kromě funkcionalistické vily z 30. let 20. století nachází i tzv. Barthelmusova vila, či lidově Vila na Rezku, postavená v karpatském stylu pro jejího majitele podle plánů slovenského architekta Dušana Jurkoviče.

V bývalých lázních Rezek se můžete léčit i dnes. Sice ne již formou pravidelného docházení na léčebné vanové kůry s doprovodnými službami, obohacené dobrým jídlem a pitím, ale je zde stále možnost načerpat novou sílu při procházkách ve zdejších lesích. Stále zde ještě léčí les. Tichý hvozd, ve kterém uslyšíte jen bublání potoka z hluboké skalnaté rokle pod Rezkem a šumění korun jehličnanů ve větru.

Bývalý lázeňský areál byl v 80. letech 20. století doplněn ne zcela vhodně bytovými domy. Ve 2. polovině 20. století byl Rezek místem setkávání členů PO SSM. Plocha za historickou budovou sloužila i jako opravna automobilů. Přejme celému Rezku, který je součástí turistických tras, lepší budoucnost. Jako místo s bohatou historií uprostřed klidné přírody nedaleko města může mnohé nabídnout i dnešním příchozím. Citlivou revitalizaci, spojenou s obnovou sakrální barokní stavby, by si celé místo bezesporu zasloužilo.

Slavoňov, kostel sv. Jana Křtitele

Slavoňov u Nového Města nad Metují asi nejvíce proslavil jeho celodřevěný roubený kostelík. V krajině severovýchodních Čech se jich z doby

středověku i novověku několik dochovalo. Kromě kostelíka v Broumově a Liberku, je to právě ten slavoňovský. Jakousi protiváhu samotné svatyni tvoří polozděná renesanční zvonice ze 16. století a roubená márnice z 18. století na hřbitově. Původně zde stával gotický kostelík, připomínaný k roku 1350. Slavoňov společně s Bohdašínem a Vanovkou patřil ve 14. století k frymburskému panství. Kostel byl značně poškozen za husitských válek. Druhý, který na jeho místě nyní stojí, byl vystavěn jako renesanční v roce 1553. Tak to stojí v nápisu, který je vyřezán do dřeva na stropě: *Leta Panie 1553 wystavien jest kostel Slawonowský! Počátek nákladu jest byl Jan Koltačka a Jan syn jeho. Majstři byli tři: jeden z Lipska, druhý z Opavy, třetí z Zhlohovy. W ten čas staven od dřeva.* Citlivé umístění kostela je možné obdivovat i od pěšiny vedoucí vzhůru od potoka. Podaří-li se návštěvníkovi zavítat sem v době květu ovocných stromů nebo i v kteroukoli jinou roční dobu, bude vždy odměněn obrazy venkova.

Kostel sv. Václava na Chloumku u Habřiny

Na částečně zalesněném návrší, které je již neklamným znakem počínajícího Podkrkonoší, nad rozsáhlými poli nad obcemi Holohlavy a Černožice, se nachází kostel svatého Václava na Chloumku. Poutní kostel patří k obci Habřina a přístupovou cestu lemuje z obou stran topolová alej. Jako farní kostel je prvně připomínán k roku 1357, na přelomu 16. a 17. století byl stavebně upraven. Poslední velká stavební úprava byla dokončena roku 1702, jak dokládá nápis na klenáku kamenného vstupního portálu. Jednolodní kostel s polygonálním závěrem má sedlovou střechu. Zpěvácká kruchta je kamenná, podepřená na archivoltách, polosloupech a sloupech toskánského řádu. Do západní části fasády kostela jsou vsazeny náhrobníky členů rodu Rodovských z Hustířan. Ke kostelíku patří

starý hřbitov s kamennou ohradní zdí a zděná zvonice z roku 1870. Za ohradní zdí se nachází nový hřbitov.

Socha Panny Marie a obec Chotěborky u Jaroměře

V mírných pahorcích za lázněmi Velichovky se za obcí Hustířany nachází socha Panny Marie. Citlivě umístěná pískovcová socha stojí na podstavci u polní cesty vedoucí až ke kostelíku Nanebevzetí Panny Marie s dřevěnou gotickou zvonicí ze 16. století v Chotěborkách. Na návrší uprostřed polí se nachází velmi zachovalý soubor lidové architektury a církevních staveb. V této malé obci se v domě čp. 3 narodil 8. 12. 1731 František Xaver Dušek, hudební skladatel a přítel W. A. Mozarta, který tohoto vídeňského hudebního génia podvakrát hostil na pražské Bertramce. Náves v Chotěborkách, která je zdobena sloupem sv. Jana Nepomuckého z roku 1730, je z jedné strany obklopena farou se zahradou ve stráni a z druhé strany areálem kostela, do jehož ohradní zdi byl umístěn barokní kamenný portál z dílny sochařského rodu Pacáků. Malá obec, ve které byla v roce 2005 vyhlášena vesnická památková zóna, působí velmi uceleným dojmem a zavítáte-li do ní v horkém létě, budete odměněni klidem, vůní pokosené trávy na farské zahradě a zvukem cvrčků na prosluněné stráni.

Všeliby, kostel Navštívení Panny Marie v Boušíně, zvonice ve Slatině nad Úpou a Hořičky

Místa v údolí řeky Úpy jsou spjata nejen se sakrálními památkami a roubenkami, ale i s velkými osobnostmi české historie. Procházku můžeme zahájit v malé obci Všeliby, ve které kromě pěkně upravené návsi se zvoničkou a křížem můžeme spatřit lidovou architekturu, na kterou je tato oblast Kladska a Orlicka tak bohatá.

Projdeme-li obcí Červená Hora s položděnou zvoničkou na návsi, můžeme za řekou Úpou pokračovat až do nedalekého Boušína, malé osady na Českoskalicku s několika zachovalými chalupami lidové architektury, obklopené stráněmi a pastvinami Babiččina údolí, směřujícími do údolí řeky Úpy. Roubení chalup je zde většinou plně obíleno a z plochy tak barevně vystupují jen rámy oken a dveří, podobně jako na Hronovsku nebo v Orlických horách. Návrší dominuje zděný barokní kostelík Navštívení Panny Marie, který byl v letech 1682–1692 postaven nákladem knížete Vavřince (Lorenza) Piccolomini. Jednolodní chrám se sedlovou střechou je obklopen hřbitovem se zděnou ohradní zdí. V lese pod kostelíkem u studánky leží kaplička.

Boušín je také známý z románu Boženy Němcové *Babička* a z kroniky Aloise Jiráska *U nás*.

Nedaleká obec Slatina nad Úpou se nachází o něco níže než Boušín. Ve východní části obce ve směru k Červené Hoře se nad řekou nachází stejnojmenná zřícenina hradu (německy Rothenburg), kdysi sídlo českého šlechtice Hynka z Dubé, jinak z Náchoda. Ve Slatině se dochovalo několik klasických zděných stodol s dřevěným bedněním a několik roubených chalup se širokými lomenicemi a dřevěnými pavlačemi s vyřezávanými sloupky. Ve stráni nad silnicí uprostřed obce se nachází celodřevěná roubená zvonice z 18. století pokrytá šindelem, obdobného typu, který lze vidět např. v Rohenicích na Dobrušsku. Vedle zvonice je umístěno pískovcové sousoší kalvárie a tvoří tak velmi zajímavý architektonický soubor.

Ze Slatiny je možné pokračovat přes obec Litoboř až do Hořiček, odkud je výhled nejen na vodní nádrž Rozkoš, ale i na pásmo Orlických hor, stolovou horu Bor, Krkonoše, Zvičinu či Kunětickou horu. Hořičky, které dnes působí trochu městským dojmem, jsou připomínány k roku 1357 jako samostatné zboží rytíře Ludgera z Hořiček. Od počátku 15. století se staly součástí litobořského panství a později patřily k panství rýzmburskému. Hořičky se staly poměrně velkou obcí a přirozeným centrem pro okolí. Už od 17. století zde byla farní škola. V 19. století byla založena pětitřídní obecná škola, v roce 1920 přibyla škola měšťanská, obchody, poštovní úřad, četnická stanice, záložna a dokonce i sanatorium pro napravování zlomenin. Hořičky se staly známým místem už v 19. století a ve 20. letech 20. století se stala letoviskem náchodského okresu. Na letní byt sem jezdila řada hostů z celých Čech.

Za poměrně velkou návsí, srovnatelnou téměř s náměstím, se ve směru ke kostelu nachází prostranství se stromy lemované třemi klasicistními domy s valbovými střechami čp. 1, 2 a 3. Na plácku je umístěn pomník s bustou lékaře Antonína Picha, zvaného Pechanec,

který se věnoval léčbě zlomenin a žil v Hořičkách v letech 1795–1865. Na památku tohoto lékaře, jehož rod se zabýval ranhojičským uměním přinejmenším už od roku 1718, byl z iniciativy krajanů a místních občanů vybudován pomník a u příležitosti 5. sjezdu krajanů odhalen 8. 7. 1928. Do základu pomníku byla uložena měděná skříňka s mincemi a pergamenová listina. Na fasádě protějšího domu čp. 3 – dnes Restaurace Na Hořičkách – byla v roce 1931 umístěna pískovcová pamětní deska s bronzovým reliéfem básníka Julia Zeyera, který v tomto domě pobýval po troje prázdniny v letech 1867, 1869 a 1871. Mezi významné rodáky patří i řídící učitel Karel Janků, učitel Aloise Jiráska. Karel Janků se narodil 12. 8. 1841 a působil nejprve jako podučitel v Hronově a na Hořičkách. Roku 1863 se oženil s Matyldou Seidlovou, sestřenicí Aloise Jiráska. Jako učitel pracoval dále ve Žďárkách a v roce 1866 nastoupil do Provodova, kde vyučoval až do roku 1904. Na svůj zasloužený odpočinek po 46 letech pedagogické činnosti odešel ke svým dcerám do Nového Města nad Metují, kde pracoval na dalších dílech a 6. 6. 1931 tam zemřel. S Aloisem Jiráskem ho spojovalo dlouholeté přátelství a vzájemná spolupráce, poskytl mu např. hodnotný materiál ke kronice *U Nás*. Karel Janků byl velkým znalcem regionální historie, událostí prusko-rakouské války v roce 1866 – napsal monografii *Bitva na Dobeníně r. 1866* – je autorem mnoha článků a statí včetně knihy *Průvodce Novým Městem a okolím* a díla o hradu Frymburk. Karel Janků byl pochován na Dobeníně u Václavic, kde v kostelíku sv. Václava hrával 32 let na varhany.

Od prostranství v centru Hořiček je možné projít dál a navštívit zdejší barokní kostel sv. Ducha z let 1714–1715, který byl postaven na místě gotické stavby. Je obklopen hřbitovem a areál uzavírá zděná zvonice z let 1825–1829 se šindelovou cibulovitou bání.

Kostel sv. Václava ve Václavicích

Na návrší nad vrchem Branka, součásti Hunčovských hor, se nachází kostelík sv. Václava. Do dnešních dob se dochoval jako jediný pozůstatek zaniklé vesnice Dobeniny. O této vsi je doložena první zmínka k roku 1068. Románský kostel, který je řazen mezi nejstarší v široké oblasti, patřil svým umístěním do skupiny sakrálních staveb, které poskytovaly kupcům a poutníkům bezpečí na cestě vedoucí od Hradce Králové, přes Jaroměř do Náchoda a dále do Kladska. Jednolodní kostel se sedlovou střechou a s hrotitými okny má v západní části lodi přistavěnu krytou předsíň. V sousedství kostela je zděná zvonice čtvercového půdorysu se zvukovými okny. Zvonice je zakončena stanovou střechou.

Naproti věži se nachází pomník vojínů VI. armádního sboru, padlých roku 1866 v prusko-rakouské válce. Textilní průmyslník Josef Bartoň, který obdržel od císaře Františka Josefa I. šlechtický titul rytíř s predikátem *z Dobenína*, nechal jako patron kostela v roce 1925 chrám opravit včetně hrobky pánů z Nedabylic.

Památník jízdy v bitvě na Brance roku 1866

Nedaleko od václavického kostela se na návrší Branky nachází monumentální kamenný pomník jízdy na památku padlým z prusko-rakouské války. Na dobenínském návrší u Vysokova byla 27. 6. 1866 svedena velká jezdecká bitva mezi pruskou jízdní brigádou generála Wnucka a rakouskou jízdní brigádou generála Solmse, tvořená převážně Moravany. Pomník byl postaven v roce 1901 k uctění hrdinství padlých moravských kyrysníků na válečném poli a slavnostně odhalen 35 let po bitvě – 27. června.

Žulový památník, který byl zhotoven podle návrhu brněnského sochaře J. E. Tomoly, je vysoký 13 m. Je tvořen čtyřbokým podstavcem s bosáží, římsami a dříkem, zhotoveným ve tvaru jehlanu. Nad římsou je umístěna mramorová plastika lva, nad níž jsou plasticky zpodobněny vojenské motivy v podobě zkřížených zbraní a rakouských přílbic. Boční stěny podstavce zdobí leštěné žulové desky s vyrytými německými i českými nápisy. Výzdoba i podoba památníku vychází ještě z klasického stylu novorenesance v plně antikizujícím pojetí a mezi památníky na válku z roku 1866 patří svým provedením mezi největší. Nedaleko odtud se na okraji lesa nacházejí další pomníky obětem bitvy u Náchoda včetně pomníku polského vojína Stanisława Koronského.

Kostel sv. Petra a Pavla v Březové

Za Náchodem se za hranicemi nachází historické území tzv. Český koutek (německy Böhmische Winkel). Jedná se o území v západní části Kladska, bezprostředně za česko-polskými hranicemi. S polským sousedem máme společnou hranici v této části Čech velmi krátkou dobu. Až

do roku 1945 obývalo území Kladska převážně německy hovořící obyvatelstvo. Do koutku patřilo jedenáct vesnic, ve kterých žila česká menšina. Většina obyvatelstva v Kladsku byla katolického vyznání a církevně patřilo toto území až do roku 1972 pod správu pražského arcibiskupství.

Nedaleko od českých hranic, v blízkosti bývalého železničního nádraží ve Slaném, je odbočka do obce Březová. V této malé obci (německy Brzesowa, polsky Brzozowie) se nachází kostel sv. Petra a Pavla, postavený v roce 1717 nákladem Jiřího Baudyše, zbožného muže a březovského souseda. V kostele byl také pochován, jak dokládá zdejší pamětní deska. Kostel je situován do areálu uzavřeného zděnou ohradní zdí a zvonicí z roku 1730 s cibulovitou bání pokrytou šindelem. Kostel v Březové je typickým chrámem českého baroka s výraznými prvky selského pojetí i výzdoby. Vstupní portál s klenákem ve zděné věži je srovnatelný s řemeslným projevem většiny portálů bohatších usedlostí na Hronovsku a v přiléhající části Orlických hor. Dřevěné schody na půdu zvonice jsou vyrobeny stejným způsobem jako ve zvonicích ve Slavoňově či v Bílém Újezdu. Je to konstrukce jednoduchá, která plní funkci ochrany proti povětrnosti i nevítanému hostu. Zároveň bylo jednoduché a finančně téměř nenáročné provést výměnu poškozených či časem dožilých prken. Okolní lesy vždy poskytovaly hojný dostatek smrkového dřeva. Hrubozrnná fasáda kostela s vystupujícími články je prosvětlena okny s obloukovým nadpražím a východní část lodi je zakončena zaobleným presbytářem. Interiér je vybaven barokním mobiliářem, dřevěnou kruchtu podepírají čtyři dřevěné vyřezávané sloupy s hlavicemi. Dřevěné zábradlí kruchty je provedeno jako plné s ozdobnými kazetami. Zajímavostí tohoto kostela, jehož klenba je zděná, je dvojitá kruchta, přesněji řečeno horní kruchta nad varhanami je jakousi galerií pro další zpěváky. Z celého interiéru vyzařuje atmosféra důvěrně známá z venkovských kostelů v orlickohorském prostředí. Celková podoba i výbava chrámu je dokladem toho, že zde, v této části Kladska, žili lidé obdobným způsobem života jako na protější straně hor. I přesto, že se březovský kostelík nachází od konce 2. světové války na polském území, můžeme jej stále vnímat jako jeden z dokladů naší kultury za hranicemi Čech.

Lesní kaple Panny Marie Sedmibolestné se studánkou v Zeleném údolí

Nedaleko obce Březová se ve směru do Slaného nachází v Zeleném údolí uprostřed lesa mariánské poutní místo. Ke zdejší studánce se

váže pověst, podle které v roce 1830 lesník Ignacy Siegel z Náchoda nalezl na jedné ze svých každodenních pochůzek pod vysokou jedlí obraz Panny Marie Sedmibolestné. Obraz vzal a zavěsil jej na strom. Jako hluboce věřící člověk se k obrazu přicházel často modlit. Jednoho dne objevil pod jedlí vyvěrat pramen. V blízké obci Slaný vypukla v roce 1832 cholera. V té době lidé přicházeli k pramenu, modlili se zde a pili vodu. Ti, kteří přežili, děkovali Panně Marii za uzdravení a prohlásili vodu za zázračnou. Od těch dob se vodě z pramene připisují další zázračná uzdravení především zrakově nemocných. Lidé z vděčnosti přinášeli obrázky Panny Marie Sedmibolestné a zavěšovali je na stromy. Na svátek Nejsvětější Trojice se zde každoročně konala pouť. Později byla u studánky z podnětu Benedikta Seidela z obce Žakš (německy Sackisch, polsky Zakrze) vybudována dřevěná kaple, do které byly všechny obrázky z okolních stromů umístěny.

V roce 1887 byla podle projektu Józefa Elsnera ze Slaného postavena v pořadí již třetí kaplička zasvěcená Panně Marii Sedmibolestné. Lesní kaplička obdélníkového půdorysu je zakončena sedlovou střechou a čtverhranným sanktusníkem. Zdi interiéru kaple zdobí kříž a svaté obrázky. Mše svaté se zde konají dvakrát za rok, na svátek Panny Marie Sedmibolestné a při slavení svátku Nejsvětější Trojice. Vedle kaple je umístěn dřevěný krucifix a řada jednoduchých lavic u vzrostlých stromů.

Ke studánce je možné od kapličky sestoupit po kamenném schodišti. Výzdobu kolem pramene tvoří dřevořezba Panny Marie s Ježíškem a socha Ježíše. Dále je zde socha Panny Marie Sedmibolestné na kamenném podstavci a miniaturní dřevěná kaplička, obklopená květinami. Květinová výzdoba ani hořící svíčky zde nechybí po celý rok. Toto malé poutní místo je celoročně hodně navštěvované jak místními obyvateli, tak i lázeňskými hosty z nedaleké Kudowy-Zdrój (německy Bad Kudowa). Voda je velmi chutná, nacházíme se vlastně v oblasti s hojným výskytem minerálních vod. Celkově svojí uspořádaností a pestrostí areál velmi připomíná kapli se studánkou v Rokoli.

Kostel sv. Bartoloměje se zvonicí v Čermné

Obec se nachází východně od Velkého Poříčí, od roku 1945 na polském území. Velká Čermná (německy Tscherbeney, polsky Czermna), jak ji česky nazýváme, má výrazné stopy několikasetleté české přítomnosti a je také součástí Českého koutku. Dnešní polské obci umožňuje volná hranice opětovné spojení s českou Malou Čermnou, která je součástí Hronova. V dávné minulosti totiž obě Čermné tvořily jeden celek. Velká Čermná je nejstarší částí blízkého lázeňského městečka Kudowa-Zdrój. Zdejší lázně patří k nejstarším v Polsku i v Evropě. Historie Velké Čermné sahá do 16. století. Také zde se nacházely lázně. První zpráva o minerálních vodách pochází z kroniky z roku 1580, kde jsou zmiňovány *čermenské lázně*. Na východním okraji Velké Čermné se nachází památník tří kultur, českých, německých a polských rodáků, kteří přispěli k rozvoji obce. Obec má zachovalou lidovou architekturu ryze českého pojetí. V polské části obce se nachází areál kostela sv. Bartoloměje s kostnicí a polozděnou zvonicí z roku 1603. Kostel prošel přestavbou v 16. století a nově byl vystavěn v roce 1776. Komplex budov je snadno dosažitelný po mírných schodech, vedoucích z místní komunikace. Na jižní straně lodi kostela jsou umístěny kamenné památníky obětem 2. světové války. Jedná se zejména o kamenný kříž s pomníkem obětem událostí v Katyni a Miednoje a památník kněžím popraveným v Dachau a jiných vyhlazovacích táborech. Mezi památníky je umístěna socha Panny Marie. Severní stranu kostela zdobí socha papeže Jana Pavla II., který zde jako Karol Wojtyla v roce 1955 pobýval při svém pěším putování Kladskem. Mezi kostelem a zvonicí je barokní kaple, ve které je umístěna kostnice, jediná v Polsku. Průčelí zdobí reliéfy andělů a mezi nimi je osazena kamenná lebka se zkříženými kostmi. Stejný motiv lebky je také na klenáku portálu dveří. Pod reliéfy ve štítu průčelí je umístěn nápis: *KOSTNICE KAPLICA CZASZEK BEINHAUS*. Kostnici vybudoval v roce 1776 český kněz Václav Tomášek. Zdejší kostnice je evropským unikátem. Celý areál je udržován v příkladném stavu, jak technicky,

tak výzdobou a údržbou místního hřbitova a okolí. Cesta kolem obnovené fary nás parkem dovede až ke kolonádě a k lázeňskému domu Hotel Polonia (dříve Kurhotel Fürstenhof) v dnešních lázních Kudowa-Zdrój. Nedaleko kostnice se nachází také skanzen zaniklých a mizejících řemesel ve Stroužném.

Kaple sv. Jana Nepomuckého s křížovou cestou v Levíně

Součástí obce Levín (Lewin Kłodzki) je ve směru k osadě Kociól (německy Kutl) i osada Lasek Miejski (německy Stadtwald). Na zdejším rozcestí se nachází barokní kaple sv. Jana Nepomuckého. Byla postavena na čtvercovém půdorysu, zdivo na nárožích je hraněné, plocha fasády je zdobená lizénami. Nad kamenným portálem vchodu je výklenek se soškou světce. Střecha je dvojitá stanová a zakončená lucernou. V interiéru je dochován barokní mobiliář a na stropě zaujme malba s motivem vyzvedávání těla sv. Jana z Vltavy. Hned v sousedství kaple je v částečně odlesněném svahu nad silnicí umístěna křížová cesta se 14 kamennými kapličkami, které představují jednotlivá zastavení.

Plátenické znaky ve Sněžném, v Olešnici v Orlických horách a v Levíně

Až do novověku se plátno vyrábělo podomácku. V horských krajích, nejen v Orlických horách, bylo tkalcovství běžné zimní zaměstnání rolníků a vyrobené plátno sami nosili na trh. Později byl zaveden tzv. faktorský systém. Jednalo se o nákladnický systém, který byl organizační formou rané fáze manufakturní výroby. Vše bylo založeno na rozptýlené domácké práci tkalců. Na nejnižším stupni místní faktor přiděloval domáckým výrobcům surovinu a zároveň odebíral produkci jen z několika málo vesnic. Místní faktor pak předával produkci faktorovi vyššího stupně, který už byl velkoobchodníkem s napojením na zahraniční firmu. Tímto systémem se i plátno z Orlických hor dostávalo až do Středomoří. Tento systém, který okrajově existoval už ve středověku, se plně rozvinul v 17. století a uplatňoval se do konce 18. století, přičemž ale v některých odlehlých horských oblastech se využíval i v 19. století. Textilní výroba byla jedna z prvních, ve které se už

kolem roku 1800 hromadně uplatnily stroje a plátenictví tak zaniklo. Některé objekty, ve kterých se provozovalo plátenické řemeslo, se na několika místech dochovaly. Bývalými plátenickými manufakturami byla i roubená a částečně zděná turistická chata Horalka čp. 1 ve Sněžném z 18. století nebo usedlost čp. 28 v Rovném. Mnohé budovy spojené s tímto řemeslem dodnes spojuje jeden typický znak. Je to buď reliéfně vytvořený, nebo do kamene vyrytý symbol lodní kotvy v kamenném klenáku dveřního portálu s letopočtem stavby nemovitosti. U chaty Horalka se jedná o reliéfní znak s letopočtem 1822. Na náměstí v blízké Olešnici v Orlických horách je klenák portálu domu čp. 19 opět označen kotvou s letopočtem 1864. Pokud zavítáme za hranici do nedalekého polského Levína na náměstí Tadeusze Kosciuzska, můžeme na několika dveřních portálech objevit v klenácích stejný symbol. Tyto drobné architektonické prvky podávají poměrně přesný obraz o vzájemné spojitosti v rámci faktorského systému a teprve další případná bádání v této oblasti mohou potvrdit, že soupis těchto uvedených symbolů není jistě zdaleka úplný.

Krajina za hřebenem Orlických hor a němečtí horalé

Pod strmými svahy horských hřebenů ve směru k chatě Bedřichovka, k obci Orlické Záhoří (dříve Kunštát) a jeho části Jadrná, hory pokračují táhlou náhorní plošinou, ze které jsou dobře pozorovatelné nejen hlavní vrchy Orlických hor, připomínající hradbu či obrovskou vlnu, ale také protější polské území s vrcholky Bystřických hor. Náhorní plošina je místem hojně využívaným pro zemědělské účely, zejména jako pastviny pro skot. Nacházíme se na území, které bylo ve velké míře osídleno německy hovořícím obyvatelstvem. Horské prostředí ve středních a vyšších polohách kolonizovali přibližně od přelomu 15. a 16. století a to v souvislosti se sklářstvím, hornictvím a dřevařstvím. To platí jak pro severní část Orlických hor, kam přicházeli především alpští dřevaři a osadníci z Kladska, tak pro oblast Králicka na jihu. Ze své domoviny si přinesli nejen způsob života, který ale museli částečně přizpůsobit zdejším podmínkám. I na svých domech často využívali hrázděných konstrukcí a jiných architektonických prvků, typických pro německé oblasti. Tyto znaky německé architektury se dochovaly na některých budovách v Orlickém Záhoří či na budově pily a mlýna v Bartošovicích. Na svých usedlostech nejen pracovali, ale také pěstovali své duchovní bohatství,

které se odrazilo nejen v lidových zvycích – pohádkách, legendách a pověstech –, ale také ve výtvarném projevu zdejších kostelů a plastik. Politické události konce 30. let 20. století, odstoupení pohraničních oblastí s více než polovinou německého obyvatelstva v roce 1938 Německu a pozdější poválečný odsun Němců, způsobil zpřetrhání staletého soužití. S odchodem Němců zmizely zvyky a lidové tradice,

náboženské pouti a vzájemné vlivy. Tím došlo ke ztrátě určitého stylu kultury, typického pro tuto horskou oblast. Doba to byla nelehká a nazírali bychom na ni tehdejšíma očima možná zcela jinak než dnes. Na jedné staré fotografii jsou zachyceni odsunutí Němci, je to pohled, který si člověk zapamatuje – skupinka lidí, starších, mladých i dětí, čistě oblečených, sedí po boku kněze, který hledí vzpřímeně. Stojí mezi nimi a drží je za ruce. Všichni pokorně čekají, netuší, jaký další život je čeká a zdali vůbec nějaký. Novinář Pavel Bednář ve svém článku o Sudetech uvedl: *Němečtí horalé se již nevrátí*. Při vyslovení této věty nás napadnou jen mlžné přízraky nad kopci, stopy v krajině, torza kostelů a opuštěných hrázděných domů, zuražených náhrobků s německými jmény porostlými listovím, svistot studeného větru, prohánějícího se nad planinami s nízkými mračny a pohupující se vrzající háček nad přístavkem opuštěné chalupy. Krajina zdá se být i po tolika letech stále prázdná. A tento pocit by možná neměl být – pro zachování kolektivní paměti na události, které se promítly i do stavu budov (paradoxně) i při postupných změnách v krajině či nové zástavbě – zcela překryt a zapomenut.

Z osady Trčkov (německy Trtschkasdorf) se dochovala jen skupinka chalup s pamětním křížem, připomínající oběti světové války. Ve zdejší osadě žili dřevaři, kteří dodávali materiál pro sklářskou huť v Bedřichovce. Do Kunštátu a dnešních polských Mostowic (dříve německého Langenbrücku) se život ale opět před desetiletími částečně vrátil. Nejprve díky chalupářům, pak i lidem, kteří zde našli nový domov.

Území, které bylo dříve součástí Pruska, bylo po 2. světové válce postupně

dosídlováno nově příchozím polským obyvatelstvem z oblasti Lvova. Postupně jsou obnovovány chrámy, sochy a poutní místa znovu ožívají.

Kostel sv. Jana Nepomuckého ve Vrchní Orlici

Za Neratovem (německy Bärnwald), ve směru do Bartošovic v Orlických horách (německy Batzdorf), se na svahu pod silnicí nachází barokní kostel sv. Jana Nepomuckého. Je pozůstatkem zaniklé vsi Vrchní Orlice (německy Hohen Erlitz), ze které do dnešních dnů zbylo jen několik domů a opuštěný svatostánek. Chrám vznikl v letech 1708–1712 a byl postaven podle projektu italského stavitele Carla Antonia Reiny, usazeného v dnešní Rokytnici v Orlických horách. Vrchní Orlice byla dobře hospodařící vesnicí s vlastním zázemím i školou. Zanikla po odsunu sudetských Němců po 2. světové válce. Kostel byl ve 2. polovině 20. století zcela opomíjen a postupně chátral. Vybavení interiéru mobiliářem se nedochovalo. Jednolodní kostel se sedlovou střechou a s půlkruhově zakončeným presbytářem má okenní otvory se segmentovým nadpražím a četná okna v přízemí jsou rámována pískovcovými šambránami. V západní části kostela je situována věž čtvercového půdorysu se stanovou střechou a s prostupy zvukových oken. Na jižní straně u presbytáře je umístěna sakristie. Okolo kostela se nachází hřbitov s poškozenými náhrobky. Za kamennou ohradní zdí se nacházejí již jen pastviny pro skot, dřevěné ohrady a nedaleko již začínající slunné jižní stráně počínajících Bystřických hor s posečenou travou, načechranou jako bavlna.

V interiéru kostela zaujme dřevěná kruchta, podepřená dvěma sloupky s ozdobnými hlavicemi a úzká dřevěná vřetenová schodiště vedoucí na kruchtu. Kostel, který se již obnovuje, využívá Sdružení Neratov, chráněné dílny Kopeček a funkci kostelníka zde vykonává Petr Zámečník. Kostel je i přes svoji pohnutou minulost a značnou zchátralost pro mnoho návštěvníků zajímavým místem. Je velkým lákadlem a má v sobě cosi, co přitahuje pozornost. Přicházející i přijíždějící turisté, fotografové, filmaři i malíři, ti všichni by velmi rádi pomohli s opravou a ochotně věnují dobrovolný peníz v rámci akcí, které se tu konají. Zároveň je ale pro ně velmi přitažlivá současná podoba kostela, jeho umístění v krajině, jeho opuštěnost, pozůstatky starých maleb, ošlapaná prkna podlah a kamenných prahů, teplý letní vítr a světlo proudící dřevěnou

okenicí, ptačí rodinka, která se usadila v presbytáři a jejíž švitoření se nese chrámovým prostorem, každoroční zářijové večerní výstavy lampiček, luceren a svíček s názvem „Světýlka“ – to všechno jsou pocity a dojmy, které by se velmi těžko opouštěly a jsou to právě tyto podněty a zážitky, které znovu vedou příchozí k opětovné návštěvě tohoto místa a i přes svůj stav je kostel svým způsobem krásný. Je samozřejmě nezbytné, aby byl chrám staticky zajištěn a dochované hodnotné prvky a materiály konzervovány kvůli bezpečnosti návštěvníků. Něco ale z té opuštěnosti a patiny by mělo zůstat zachováno.

Kostel Dobrého Pastýře ve Zdobnici, kostel Nejsvětější Trojice v Říčkách a kostel sv. Filipa a Jakuba v Nebeské Rybné

Ve směru z Luisina údolí, v průmyslem nedotčené krajině horských lesů, pod svahy vrchů Zakletý a Tetřevec, byla v 16. století založena dnešní obec Zdobnice. Nad obcí se nachází uprostřed hřbitova s hodnotnými uměleckými díly kostel Dobrého Pastýře, postavený v letech 1788–1789 zedníkem Schubertem. Jednolodní barokní chrám s trojboce uzavřeným presbytářem a se sedlovou střechou. Má vysokou věž se zvukovými okny, uzavřenou střešním krovem ve tvaru helmice s vrcholovou lucernou.

I kostel v Říčkách, které byly jako osada založeny v 17. století, má obdobné stavební pojetí jako zdobnický kostel. Jednolodní chrám zasvěcený Nejsvětější Trojici z let 1790–1792 má věž zakončenou cibulovitou bání. Kolem se nachází udržovaný hřbitov ve svahu, ze kterého lze vidět vrch Zakletý. Okolní krajina ve směru k Rokytnici v Orlických horách je velmi udržovaná.

Obec Nebeská Rybná se nachází na návrší mezi řekami a historicky je doložená k roku 1355 ve spojitosti s hradem Rychmberk v obci Liberk. V 16. století zde převažovalo české osídlení, postupem času byla obec osídlována německým obyvatelstvem, převážně dřevorubci. Kostel sv. Filipa a Jakuba byl postaven na místě starého dřevěného v letech 1849–1857. Ze skupiny orlickohorských kostelů je tento v Nebeské Rybné jedním z nejmladších.

Kalvárie za Zdobnicí a les pod Anenským vrchem

Při cestě ze Zdobnice do Říček v Orlických horách se u cesty na úpatí přírodní rezervace Pod Zakletým nachází pískovcová socha kalvárie, která je velmi vkusně začleněna do okolní krajiny s vrchem Zakletý ve

výšce 991 m n. m., Dřevěným údolím a s mnoha studánkami či prameny s poetickými názvy – Kamenitá, Anenské prameny či Dřevěná. Směrem dál k Říčkám je možné se projít po lesní cestě obklopené vysokými jehličnany až k lesní kapličce sv. Anny s křížovou cestou.

Rokytnice v Orlických horách a její náměstí

V jižní části hor se nachází městečko Rokytnice v Orlických horách. Na jeho náměstí, které se může pochlubit několika domy s dochovaným podloubím, nechal v letech 1548–1553 Jan Liczek z Rýzmburka vystavět renesanční zámek. Nosticové jej upravili barokně. Jejich pískovcový rodový erb zdobí vstupní portál do zámku. Historicky se k tomuto objektu váže i pozdně renesanční kostel z roku 1605. Kromě zámku je na náměstí možné obdivovat soubor dochovaných dřevěných domů se sloupky, mariánský sloup z roku 1771 a v severním nároží také farní kostel Všech svatých z let 1679–1684, postavený podle návrhu stavitele A. Kriestese z Kladské Bystřice. V letech 1735–1736 byl kostel stavebně upraven a zvětšen. Jednolodní interiér je prosvětlován na obou stranách řadou lunetových oken.

Kostel sv. Kateřiny v Kačerově a jeho okolí

Vydáme-li se z Velkého Uhřínova, kde je také jeden z velkých a nově opravených barokních kostelů, dál podél alejí lemujících cestu, dojdeme do Kačerova, který je částí obce Zdobnice. Tato obec, postavená na horním toku Liberského potoka a na okraji Šajtavského lesa, má jako jedna z mála zachovaný soubor lidové architektury v Orlických horách. Na stráních nad kostelem je rozmístěno množství roubených chalup a usedlostí z přelomu 18. a 19. století. Celkově svým pojetím je obec odborníky posuzována jako místo s dochovanou zástavbou, jak bychom ji mohli vnímat ještě ve 40. či 50. letech 20. století.

Barokní jednolodní kostel sv. Kateřiny situovaný pod silnicí má sedlovou střechu. Okenní otvory jsou lemovány pískovcovými šambránami. Vstupní pískovcový rokokový dveřní portál je součástí hmoty věže a je bohatě zdobený reliéfem orlice s letopočtem 1798, což je rok dokončení stavby. Kostel je obklopen hřbitovem, kde jsou pochováni bývalí německy hovořící obyvatelé vesnice. V sousedství chrámu se nachází zděná patrová budova se svislým bedněným pobitím a štítem. Půjdeme-li z hlavní cesty do údolí po polní kamenité cestě, lemované vzrostlým obilím, můžeme pohlédnout na pískovcové sousoší piety od mistra Melnického z Vamberka.

Kostel sv. Anny v Kunčině Vsi

Budeme-li ve svém putování od kačerovského kostela pokračovat dál směrem do Rychnova nad Kněžnou, budeme projíždět obcí Kunčina Ves. Tato obec je také částí obce Zdobnice. Okolní krajina a zvláště aleje starých stromů, které lemují úzkou a klikatou silnici od Uhřínova až ke křižovatce u Rampuše, na nás může působit velmi starým dojmem. Kunčina Ves byla osídlena již v polovině 16. století. V obci u jednoho z udržovaných rodinných penzionů se na okraji pastvin nachází bíle natřený kostel sv. Anny z roku 1866. Kostel je svými proporcemi blízký spíše klasické kapli, která se svojí špičatou věží připomíná rakouské alpské kostelíky. Kostel byl vystavěn na křížovém půdorysu, má pětiboce uzavřený presbytář a věž

s hrotitým zvukovým oknem. Interiér je zařízený prostě v duchu novogotické tradice a plně nechává vyznít vyvážené stavební proporce.

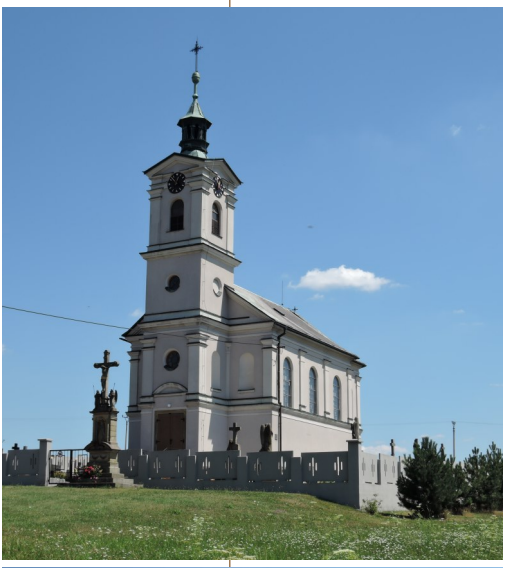

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Šedivci a kostel sv. Mikuláše v Nekoři

V kraji za Žamberkem, na cestě do Jablonného nad Orlicí, se nachází obec Šedivec. Jižní stráně této obce pomalu přecházejí v kukuřičná pole svažující se k Letohradu, dříve zvaného Kyšperk. Z návrší u obce je severním směrem pěkný výhled na Mladkovskou vrchovinu, dále do údolí Nekořského potoka a k obci Nekoř. Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Šedivci byl postaven v období, kdy se ke stavbám církevních budov využívaly tzv. novoslohy, v 19. století velmi oblíbené. Základní kámen ke stavbě byl položen roku 1897 a za rok byl chrám dostavěn. Jednolodní kostel, ohrazený novodobým zděným plotem, je bohatě zdoben vystupujícími články a charakteristická pro něj je jeho vysoká hranolovitá věž, zakončená mělkou plechovou střechou s lucernou. Sakrální stavba je i nevšedním krajinotvorným prvkem.

Půjdeme-li ze Šedivce do hlubokého údolí Divoké Orlice a Nekořského potoka, zavítáme do obce Nekoř. Zdejší kostel sv. Mikuláše pochází ze 17. století a je významnou církevní památkou. Jeho současná podoba je datována k roku 1698, kdy byl přestavěn z podnětu hraběte Františka Libštejnského z Kolowrat. Kostel má bílou fasádu s okrovými architektonickými články. Věž je zakončena jehlancovitou střechou. Nad vstupním pískovcovým portálem je erb rodu hraběte Libštejnského z Kolowrat. Nedaleko pod kostelem se nachází bývalý hostinec Josefa Luxe se zaniklou řeznickou živností.

Jablonné nad Orlicí, náměstí, kostel a Boží muka

Pokračujeme-li cestou přes malou obec Bredůvka s kapličkou, obklopeni dále zleva Černým kopcem s pastvinami, budeme náhle odměněni pestrými pohledy na Suchý vrch a jeho přírodní park. Město Jablonné nad Orlicí (německy Gabel an der Adler) má i přes svůj výrazný silniční

i železniční provoz malebné a velmi hodnotné historické centrum s kostelem na nedalekém návrší. Obec je prvně připomínána k roku 1304, na město byla povýšena roku 1906. Na mnoha domech se dochovaly v patrech dřevěné štíty, např. na domě čp. 87, na budově radnice čp. 4 z roku 1831 s věžičkou a podloubím nebo na dalším objektu s podloubím čp. 79. Na náměstí 5. května je i dochovaný roubený dům čp. 24 s pavlačí, podepřenou sloupem. Stojí zde i pískovcový mariánský sloup z poloviny 18. století. Nad náměstím jsou velmi zachované zděné i roubené domy vesnického charakteru. Některé mají výrazný přesah střech, podepřený masivním vyřezávaným sloupkem. Tato podoba podpěry se již tak často nevidí. Je blízká nejen tomuto kraji, jak dokládá zachovaná podoba sloupu na jednom z venkovských domů v mnohem severněji položené obci Vlčkovice v Podkrkonoší u Choustníkova Hradiště či u bývalého hostince (rodného domu Václava Hanky) z roku 1720 v Hořiněvsi u Smiřic. Ve větší míře se ale zachovaly domy s vyřezávanými podpěrami slabších profilů.

Vystoupáme-li po kamenném schodišti nad náměstím do strmého svahu, dojdeme k barokním kostelu sv. Bartoloměje, který byl postaven roku 1732. Jednoduchý jednolodní kostel má okrovou fasádu a jeho věž je zakončena cibulovitou bání. Je to typ menšího zděného sakrálního objektu, který je typický pro území Orlických hor z doby baroka. Z plochy hřbitova ohrazeného zdí je pěkný pohled na vrcholovou partii Suchého vrchu a v dáli bíle zářící kostel v Jamném. Na konci městečka ve směru do obce Bystřec se nachází jeden z prvních zástupců drobné sakrální architektury, který není na území Čech tolik rozšířený jako na Moravě. Stále jsme sice v Čechách, ale na začínajícím pomezí Moravy. Oním zástupcem jsou Boží muka, historicky kůl či sloup, ke kterému byl připoután bičovaný Kristus. Boží muka v Jablonném jsou typicky bílá, dřík je osazen na podstavci a celé dílo je ukončeno kapličkou.

Planina nad Jamným

Obec se nachází nedaleko Jablonného nad Orlicí a svým umístěním na prudkých svazích podél potoka postupně navazuje na přírodní park Suchý vrch a Buková hora. První zachovaná písemná zpráva o Jamném je z roku 1336. V obci se nachází řada dochovaných roubených i zděných chalup, nová škola z roku 1862 a novogotický kostel, který byl vysvěcen v roce 1883. V nejvyšších částech obce jsou již jen pole a navazující polní a lesní cesty vedoucí ke svahům Suchého vrchu. Z návrší nad Jamným je pěkný výhled do údolí i na oba masivy Suchého vrchu a Bukové hory. Hodnotu vrcholové partie návrší dotváří drobná sakrální architektura pískovcového sloupu Nejsvětější Trojice.

Plastika u křižovatky v Bystřeci

Za obcí Bystřec s empírovým kostelem sv. Jakuba se cestou do Výprachtic nachází u křižovatky sousoší Nejsvětější Trojice. Je to jako být obklopen kulisami, vpředu výhled do vesnice, vpravo sochařské dílo a v pozadí celkový obraz rámuje kopec Na Hoblovně patřící do Výprachtické vrchoviny. Je to opět ukázka citlivého umístění umělecko-řemeslného díla do kopcovité krajiny.

Výprachtice a Mariánská hora

Při putování po cestě z obce Bystřec do Výprachtic se z kopce Na Vrších ozdobeného kamenným křížem návštěvníkovi rozprostře výhled do údolí Moravské Sázavy, která protéká obcí Výprachtice (německy Wiprechtsdorf). Obec je zmiňována k roku 1304. Kostel Proměnění Páně v centru byl upravený v prvním desetiletí 19. století. Dále můžeme obdivovat klasicistní budovu fary, sochu Nejsvětější Trojice nebo pomník padlých v 1. světové válce od sochaře Čeňka Vosmíka. Krajinu v okolí rámuje Výprachtický vrch s výškou přes 700 m a Buková hora a na nedalekém návrší i kostel Povýšení sv. Kříže z let 1827–1832 ve Valteřicích. Je

to krajina plná údolí a svahů, větrných návrší a téměř fantasticky působících podvečerních pohledů od strání Hoblovny až do vzdálených údolí k Horní Čermné a dál k Mariánské hoře u Lanškrouna.

Na kopci Na Vrchách nad Horní Čermnou se věřící shromažďovali ke společné pouti do rakouského Mariazellu. První písemné zmínky o srazech poutníků jsou z roku 1780. V roce 1813 postavil statkář František Tscheppa při cestě, u které se poutníci z dalekého okolí scházeli, kamenný kříž. V následujícím roce zde prý jel forman Antonín Keprta z Kunvaldu s nákladem mlýnských kamenů z Pruska na Moravu. Při jízdě z kopce pozdě večer se jeho vůz pod vahou nákladu nahnul a na Keprta převrhl. Kočí ale vyvázl zázrakem bez úhony. Na památku této své záchrany a zjevení Panny Marie v onu kritickou chvíli později pověsil na strom obraz Panny Marie Cellenské. Po čase zde byla postavena loretánská kaple, nadále upravovaná. Současný jednolodní poutní kostel Narození Panny Marie byl dokončen v roce 1875 a zahrnuje v sobě o něco starší loretánskou kapli z roku 1864, která již nestačila přílivu poutníků. Památný obraz je uchováván v kostele. Chrám byl postaven z lidových sbírek v místech, kde došlo k zázraku při převrácení vozu. V roce 1857 byl na Mariánské hoře postaven pískovcový sloupek s obrázkem Panny Marie Cellenské, který nyní stojí před hlavním oltářem. Nad kostelem, odkud je výhled na Suchý vrch, je do půlkruhu umístěn soubor 14 novogotických bílých zděných kapliček z roku 1886, představující jednotlivá zastavení křížové cesty. Desky s nápisy a vyobrazeními jsou chráněny před povětrnostními vlivy okeničkami, které si návštěvník může sám otevřít. V roce 1872 byl nedaleko kostela postaven hostinec a roku 1876 zvýšen o patro. Hlavní pouť se koná 8. září, na svátek Narození Panny Marie.

Hrad Vizmburk – zjištění učiněná v průběhu stavebních prací v roce 2020[1]

Jiří Slavík
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově

Záchrana archeologicky odkrytého torza jádra hradu Vizmburk[2] byla dlouhodobým úkolem východočeské památkové péče. Archeologický výzkum probíhal v letech 1972–1984,[3] ale nenavázala na něj adekvátní obnova.[4] Od 1. října 1981 byl hrad ve správě Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích, které po počátečních rozpacích začalo připravovat obnovu objektu, zakrytého provizorními střechami. Do roku 1990 se podařilo zpracovat stavebněhistorický průzkum,[5] oplotit zadní část hradu a přivést do jeho areálu přípojku elektrického proudu. Byly zpracovány petrografické průzkumy a podařilo se i vyčíslit náklady na chemické zpevňování zdiva. Nepodařilo se však zajistit trvalou ostrahu hradu, oplocení postupně zaniklo a volně přístupné zbytky hradu dále chátraly. Od roku 2002 o záchranu hradu začala usilovat občanská organizace Sdružení pro Vizmburk, původně studentský projekt zaměřený na záchranu archeologických nálezů a zpracování výsledků archeologického výzkumu. Od roku 2008 se Sdružení začalo podílet na záchraně hradu a od roku 2021 jej zpřístupňuje veřejnosti.[6] Mezitím začalo v roce 2004 postupné zajišťování zříceniny hradu. Po uzavření hradu a sanaci nádvorních zdí východního a západního křídla podle projektu Ing. Miroslava Fuchse v letech 2006–2007 zpracoval Ing. Jan Chaloupský koncepci trvalého zastřešení jádra hradu a v roce 2013 byla jako první zřízena trvalá střecha nad západním křídlem. Následovalo několik let hledání finančních prostředků na realizaci trvalého zastřešení a sanaci zbývající části hradu.

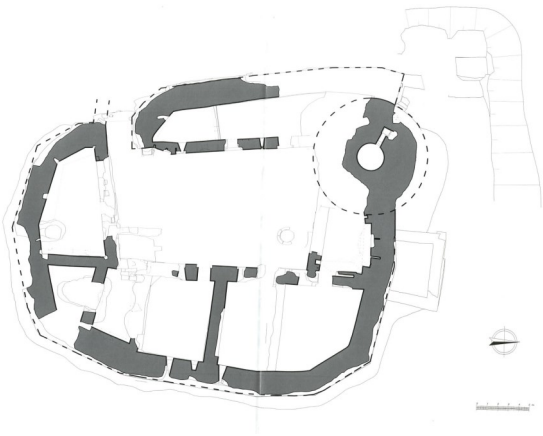

Obr. 1. Vizmburk, půdorys jádra hradu (podle V. Razíma – zaměření 2006).

Stavební akce Zastřešení hradu Vizmburk se uskutečnila v roce 2020 v rámci projektu Po stopách středověké historie díky programu přeshraniční spolupráce *Interreg VA Česká republika – Polsko*, financovaného z prostředků Evropské unie.[7] Finanční náklad činil téměř 17 miliónů Kč. Na dlouhou dobu to zřejmě byla poslední větší příležitost k prohloubení poznání podoby a stavebního vývoje zříceniny jádra hradu. Tato stavební akce zahrnula nejen zajištění korun zdí, ale také přezdění

[1] Nálezy v jižním křídle jádra byly zveřejněny v upravené verzi tohoto příspěvku: *Hrady mnou spatřené. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Radima Vrly*. Brno 2021, s. 89-96.

[2] Hrad je nemovitou kulturní památkou, rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek 17988/6-3517.

[3] Ke stavební podobě, vývoji a archeologickému výzkumu hradu souhrnně Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny*. Praha 2012.

[4] Vedoucí archeologického výzkumu hradu, úpický rodák PhDr. Antonín Hejna, CSc. bohužel zemřel 26. 7. 1986, aniž by stihl výsledky archeologického výzkumu zpracovat a publikovat. Nemohl se ani podílet na záchraně odhalené hradní stavby.

[5] Muk, Jan; Novosadová, Olga; Jesenský, Vít: *Vízmburk, stavebněhistorický průzkum*.

a dozdění poměrně velké plochy odmrzáním narušeného či zcela zaniklého lícového zdiva. Nedílnou součást stavebního zásahu tvořilo statické zajištění kleneb sklepů paláce, v jehož rámci proběhlo i doklenutí a vyklizení jihovýchodního sklepa. Zajišťovací práce roku 2020 nezasáhly západní křídlo hradu, překryté stálou střechou již v roce 2013, ani přilehlou bránu a větší část nádvorní zdi východního křídla.

Největší část nových zjištění se váže ke sklepům pod jižním křídlem jádra, kde probíhala velká část sanačních a zabezpečovacích prací. Další zajímavé situace se podařilo rozpoznat a dokumentovat na lících severního úseku hradby v tzv. kovárně a v severní místnosti východního křídla jádra. Některá zjištění se týkají situací dokumentovaných jak z pohledu stavební historie, tak i zkoumaných záchranným archeologickým výzkumem, zajišťovaným Muzeem Podkrkonoší v Trutnově (Mgr. Ondřej Tůma). Na počátku stavebního zásahu v březnu a v dubnu nemohly být některé klíčové situace dokumentovány v důsledku přísných opatření po propuknutí 1. vlny koronavirové pandemie, zahrnujících i zákaz služebních cest.

Sklepy pod jižním křídlem jádra sestávají ze tří částí, velkého jižního sklepa pod tzv. konzolovou síní a dvou menších sklepů, jihovýchodního a severního, dispozičně náležejících k navazujícímu východnímu křídlu. Statickému zajištění spodních partií zdiva jižního sklepa paláce, spočívajícímu v doplnění vypadlého pojiva a podezdění nestabilních partií zdiva, předcházelo postupné odstranění paty suťového kužele v západní části

Praha 1991 (strojopis SÚRPMO). Uloženo v odborné spisovně NPÚ, ÚOP v Josefově.

[6] Jeho činnost na hradě probíhá na základě Smlouvy o dlouhodobé spolupráci.

[7] Jako protějšek byl na polském území vybrán residenční hrad knížete Karla Minsterberského ve Frankenštejně (Ząbkowice Śląskie).

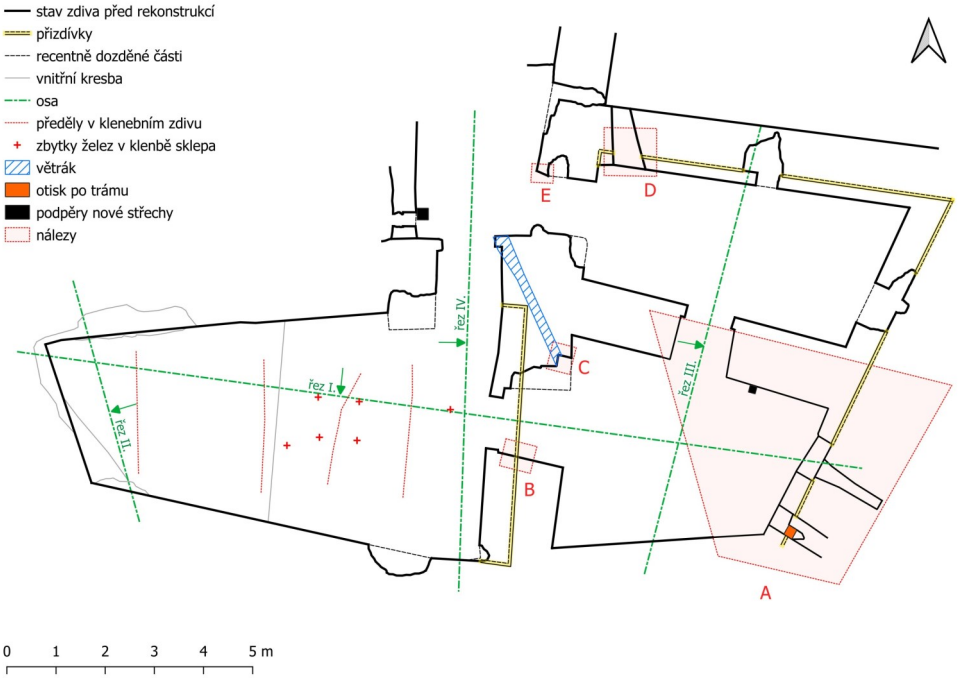

↓ *Obr. 2. Vizmburk. Půdorys suterénních prostor v jižní části jádra hradu (podle V. Razíma – zaměření 2006, doplňky M. Pacák – J. Slavík 2020–2021).*

této místnosti. Vrchol suťového kužele se nacházel pod prolomením klenby ve východní části sklepa, část materiálu však mohla pocházet ze zásypu jihovýchodního sklepa. Při těchto pracích byla zblízka sledována situace paty lícového zdiva, spočívající na řádku kamenů předstupujících do interiéru sklepa až o 10 cm nebo odlámaných za lícem zdiva. Tento řádek nasedá na rozpadající se skalní a poloskalní podloží z pískovce nebo na nelícované základové řádkové zdivo, původně kladené zřejmě do výkopu. Toto základové zdivo o výšce 90–140 cm leží na skalním podloží. Nynější podlaha nejzápadnější části sklepa se tak nachází 200 cm pod horní úrovní řádku předstupujících kamenů. Situaci lze

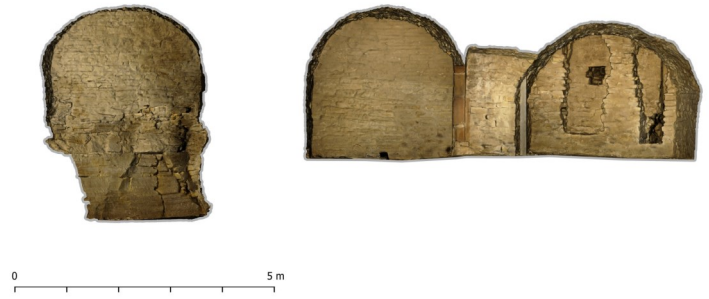

Obr. 3. Vizmburk. Svislé řezy jižní částí sklepů: vlevo řez II západní části sklepa pod konzolovou síní s pohledem k západu, vpravo řez III východní částí s pohledem k východu. Fotogrammetrický model M. Pacák 2020–2021.

Obr. 4. Vizmburk. Řez jižními sklepy s pohledem jihu. Fotogrammetrické zaměření M. Pacák 2020.

interpretovat tak, že zde nejprve vznikl sklep s podlahou v úrovni navazujících suterénů v jihovýchodním nároží. Dodatečně došlo k prohloubení sklepa o dva metry, patrné v západní části místnosti. V obvodovém zdivu nejsou patrné žádné stopy po případném vodorovném předělení sklepa stropem nad spodní úrovní. Zatím není možné zjistit, zda byl sklep rozdělen do dvou úrovní samostatnou dřevěnou konstrukcí, jak se sestupovalo na novou podlahu, ani kdy k tomuto prohloubení došlo. Neznámý zůstává i důvod prohloubení sklepa.

Vybourané nároží severní zdi sklepa bylo staticky zajištěno vyzděním pilíře, bohužel bez provedení bližší dokumentace. Výše zmíněný odkryv ukázal, že tento pilíř je založen do suťového kužele materiálu, který se podle všeho do jižního sklepa dostal portálem jihovýchodního sklepa. Nejedná se o suť ze vstupu z nádvoří ani z otvoru v jižní části klenby, procházejícího z tzv. konzolové síně. Původní podoba nároží nebyla

určena, nejspíše však bylo řešeno nejjednodušším způsobem – pravoúhlým zalomením, z něhož vycházela hrana klenební výseče nad vstupem, jak je zachycena ve výkresu stavebněhistorického průzkumu z roku 1991.[8]

Valenou klenbu sklepa příčně rozdělují čtyři spáry. Nejzápadnější z nich se nachází ve vzdálenosti asi 124 cm od západního konce sklepa a je velice dobře čitelná. Následuje úsek dlouhý asi 265 cm, charakterizovaný použitím vrcholových klenáků z tmavě červeného permského pískovce. Ve třech zbývajících úsecích o šířkách 160, 130 a 169 cm se na klenbě zachovaly poškozené zbytky malty s otisky bednění. Spáry dokládají technologii postupné výstavby klenby v pěti záběrech. Poloha bloků z permského pískovce, osazených v západní části místnosti v patě klenby jen přibližně odpovídá poloze spar. Předpoklad V. Razíma o využití těchto bloků jako konzol pro bednění klenby[9] zatím nelze potvrdit ani vyvrátit.

Obr. 5. Vizmburk. Pohled k patě západního konce jižní zdi sklepa pod konzolovou síní. V popředí a mezi lany vystupují větší kameny prvého řádku zdiva (dlažby), pod nimi zdivo předzákladu, v zadní části skála v podloží. Foto J. Slavík 2020.

Již v době zahájení prací upozornil správce hradu Martin Baudyš, že ve východní části vrcholu klenby sklepa jsou patrné pravidelně rozmístěné zbytky čtyř silně zkorodovaných podlouhlých subtilních železných hranolků, jejich otisky či otvory po jejich osazení. Maximální rozměry těchto hranolků činí 15 x 15 mm. Nejlépe se dochoval severovýchodní, vystupující před líc klenby a zakroucený do podoby háčku s profilem 5 x 5 mm. Tyto fragmenty vytvářejí v půdorysu čtverec 80 x 80 cm. Další dva fragmenty se nacházejí východně a západně půdorysného obrazce, vytvořeného popsanými kovovými zbytky. Železa v klenbě jsou nejspíše zbytkem závěsů s oky, určených k provlečení tenkých tyček, na kterých mohly být zavěšeny vybrané potraviny a komodity, ke kterým se neměli dostat hlodavci. V porovnání se soudobými nebo mladšími příklady se však zdá, že vizmburské železné hranolky jsou poměrně subtilní a obrazec jimi sevřený je velice malý. Druhou možností je, že na těchto železech, byla upevněna konstrukce dřevěného schodiště do spodní části sklepa. Jednalo by se tedy o zbytky lavičníků. Schodiště by pak mělo maximální světlou šířku 80 cm, což je dostačující. Žádné další stopy po konstrukci vstupu do jihovýchodního sklepa ani do spodní části sklepa se nepodařilo nalézt. Nelze vyloučit, že navazující dřevěná konstrukce umožňovala i vstup do jihovýchodního sklepa, když v lokálně odhalených úsecích líce východní zdi sklepa nebyly odhaleny žádné

[8] Muk, Jan – Novosadová, Olga – Jesenský, Vít: *Vízmburk, stavebněhistorický průzkum*.

[9] Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 52, obr. 72.

[10] Na možnost druhotného použití jednotlivých prvků ostění portálů jihovýchodního sklepa upozornil Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 141 a 147.

[11] Nesymetrické jsou i špalety průchodu mezi jihovýchodním a severním sklepem.

Obr. 6. Vizmburk. Fragment železného hranolku v klenbě sklepa pod konzolovou síní. Foto J. Slavík 2020.

Obr. 7. Vizmburk. Východní zeď sklepa pod konzolovou síní. Foto J. Slavík 2020.

→ Obr. 8. Vizmburk. Řez IV, východní zeď sklepa pod konzolovou síní a navazující úsek nádvorní zdi východního křídla se vstupem do severního sklepa. Fotogrammetrický model se zákresem části situace odkryté pod podlahou M. Pacák 2020–2021.

kapsy či ústupek pro uložení osazení vodorovné konstrukce umožňující přístup k portálu do jihovýchodního sklepa.

Řadu zajímavých situací se podařilo dokumentovat na povrchu i v tloušťce východní zdi jižního sklepa. Dosavadní bádání nereflektovalo existenci svislé spáry ve východní zdi vstupu do jižního sklepa ve vzdálenosti 112 cm za rubem portálu. Již v minulosti bylo patrné, že dále k jihu v této zdi umístěný neprofilovaný portál do jihovýchodního sklepa je ve zdi osazen dodatečně.[10] Prozrazují to obrys obezdívky samotného portálu i její vyklonění před líc v nejvyšší partii. Portál je navíc v nice průchodu osazen nesymetricky – rozdíl mezi povrchem jižní stojky a navazujícím lícem niky činí jen 4 cm, zatímco odstup mezi líci na severní straně činí 17 cm. Nesymetrické jsou i špalety, jižní špaleta směřuje k portálu téměř kolmo, severní je šikmá.[11] Pozoruhodná je i partie prahu. Vlastní práh se skládá ze dvou kvádrů z tvrdého bělavého pískovce, dlouhých 73 a 74 cm, severní má šířku 52 cm (!), jižní 27 cm. Severním směrem na ně ve stejné úrovni navazuje další kvádr, dlouhý 59 cm a vysoký 26 cm. Situace evokuje myšlenku, že na počátku nebylo stavitelům jasné, kde vlastně má portál vzniknout. Ojedinělá je podoba severní stojky portálu, jejíž západní a jižní líc nenesou stopy kamenického opracování. Východní zeď dobíhá až ke klenbě bez otisků nebo drážek pro čela fošen bednění. Větší část severní špalety

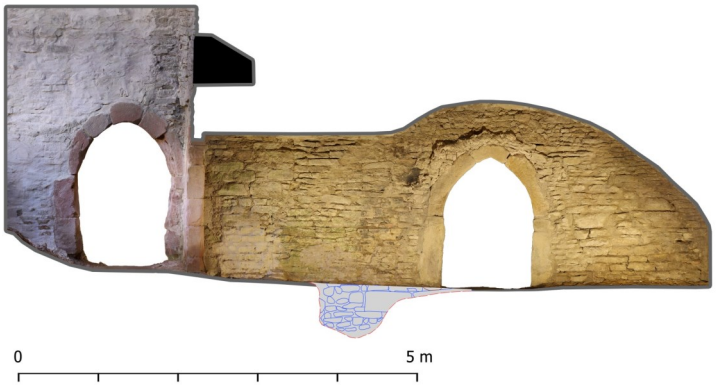

a záklenek za portálem se nedochovaly. Ve výlomu nad rubem portálu prostupují řádkovým zdivem šikmo uložené klenáky východního konce klenby jižního sklepa. V nároží severní špalety se po odstranění suti v patě vyrýsovaly dva šikmo k severozápadu směřující rovnoběžné líce zdiva, zřejmě špalety větráku, jehož ústí do nádvoří bylo v líci dodatečně zčásti zazděno a jeho prostor v nejsevernější části od západu zúžen. V horní polovině průchodu se ve vzdálenosti 30–34 cm od východního líce portálu nachází dříve nepovšimnutá svislá spára. Její polohu po doplnění špalet a záklenku připomíná ústupek v záklenku. Půdorysná poloha spáry odpovídá líci východní zdi tzv. konzolové síně v přízemí. Vznik spáry a průnik klenebních kamenů do zdi nad portálem lze vysvětlit dodatečným zesílením dělící zdi s následným prolomením či osazením portálu. Kvůli zřízení průchodu s portálem muselo dojít k zazdění větráku. Stavební vývoj této partie hradního jádra byl tedy složitější, než se dosud předpokládalo. Podlaha jižního sklepa se původně nacházela ve stejné výšce s podlahami ostatních sklepů, jižní sklep však končil o 60 cm východněji než dnes. Stranou pozornosti zůstávalo půdorysné zalamování líce východní stěny jižního sklepa, které pravděpodobně nesouvisí s polohou dodatečně vloženého portálu. Do jihovýchodního sklepa původně vedl půdorysně šikmý stoupající větrák, zrušený při zřízení portálu do jižního sklepa, který byl při tom mírně zkrácen. Prakticky nemožná je datace této úpravy, teoreticky nelze vyloučit její souvislost se zazděním oken sálu v přízemí, přinejmenším jejich spodní části nad úroveň sedátek. Použití neprofilovaných, resp. (finálně) neopracovaných prvků ostění portálu, shodných s ostatními portály suterénu, napovídá, že k této úpravě došlo spíše ve starší době, možná ještě v průběhu výstavby celého jižního křídla. Důvod zazdění oken sálu nelze zatím vysvětlit, jako nejreálnější se jeví buď statické problémy nádvorní zdi v patře nad sálem anebo změna využití nevytápěného sálu na skladovací prostor

↑ *Obr. 9. Vizmburk. Jihovýchodní sklep – severní špaleta a nadpraží nad západním vstupem před zahájením statického zabezpečení, oranžovou čarou vyznačena svislá spára ve zdivu. Foto M. Pacák 2020.*

↓ *Obr. 10. Vizmburk. Průchod do jihovýchodního sklepa – severní špaleta se špaletou zazděného větráku. Foto J. Slavík 2020.*

v závěru existence hradu. Původně reprezentační prostor tak mohl sloužit jako zbrojnice či jako úložiště zásob či zboží, získávaného posádkou v době husitských válek.

Jihovýchodní sklep se zřícenou klenbou byl do roku 2020 zcela zavalen sutí, při rozebírání se ukázalo, že její vrchol kopíroval průběh vrcholu klenby. Z menších kamenů a písku složená suť obsahovala překvapivě málo archeologických nálezů, z architektonických článků se jednalo o pravoúhlý kvádr a prakticky nepoškozenou nevysokou stojku okoseného ostění okénka (obr. 11). Z klenby sklepa se dochoval pouze západní úsek, jižní pata a úzký pás při východní zdi, který se však sesul v průběhu odstraňování suti. Na severozápadní partii klenby se dochovaly maltové otisky prken bednění. Zvrstvení zásypu, absence zánikového horizontu včetně materiálu z něj i všeobecně praktická absence archeologického materiálu (zlomků keramiky, kovových nálezů a architektonických článků) naznačují, že k zasypání jihovýchodního sklepa došlo výrazně později. Jako nejvhodnější se jeví cílené zasypání sklepa lesní správou, po lokálním prolomení klenby a známém zpřístupnění sklepů v roce 1829.[12]

Obr. 11. Vizmburk. Okenní ostění nalezené v suti v jihovýchodním sklepě. Foto J. Slavík 2020.

Již zaměření hradu z roku 2006 zaznamenalo v severní a východní zdi severního sklepa a v jihovýchodním koutě jižního sklepa při podlaze nebo nepříliš vysoko nad ní výlomy zdiva s nepravidelným obvodem, mířící hluboko do zdiva. Navíc v hloubi výlomu ve východní zdi severního sklepa se odhalil líc obvodové hradby. Východní zeď sklepa je tedy přizdívkou k hradbě, pořízenou jako čelní podpora klenby. Podobně se ve výlomu v severní zdi ukázal líc zdiva, který dokazuje, že severní pata klenby byla založena na přizdívce. Další výlomy byly nalezeny při obou koutech východní zdi jihovýchodního sklepa a vlastně se i zde opakovala situace severního sklepa jen s tím rozdílem, že přizdívka čela valené klenby prakticky zanikla. Jihovýchodní výlom je v ústí asi 60 cm široký a 82 cm vysoký, jeho hloubka dosahuje 98 cm. V hloubce 100 cm se šířka otvoru zmenšuje na 25 cm. Ve výšce 152–192 cm nad podlahou se přibližně v polovině délky východní zdi nachází 30 cm široký, 20 cm vysoký a 180 cm hluboký vodorovný hranolový otvor, zřejmě otisk po vyhnilém trámu. V jihovýchodním koutě se navíc za přizdívkou objevil pravoúhlý svislý prostup 23 cm široký a 14 cm hluboký, do jehož horní

[12] Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 9 a obr. 6.

části v úrovni klenby směřoval ze severu půdorysně oblý maltový nálitek asi 12 cm dlouhý, připomínající svým tvarem druhotně použitý architektonický článek hruškovcového profilu. Maltový nálitek bohužel při úplném odkrývání zanikl. Situaci lze vysvětlit jako otisk zaměřovacího či výztužného trámu, stejného jako je odhalen v jihovýchodním koutě jižní místnosti východního křídla a dalšího svislého trámu ve východní hradbě v oblasti střední místnosti východního křídla.[13] Nálitek pak zřejmě vznikl vyplněním kapsy pro čep. Zda se jednalo o druhotné použití trámu nebo stopu po navazujícím vodorovném či šikmém prvku blíže neurčitelné konstrukce, například provizorní zástavby, nelze rozhodnout. Další výlom byl zjištěn pod východní části severní zdi jihovýchodního sklepa a dosahoval od nároží špalety portálu do vzdálenosti 107 cm.[14] Počet, poloha a rozsah výlomů, umístěných vždy v patě zdí, vylučuje možnost, že by vznikly až po destrukci hradu, nejspíše při hledání pokladů. Všechny tyto výlomy zřejmě jsou starší než zasypání hradu troskami zdiva a lze je spojit s likvidací Vizmburka Slezany a Lužičany na jaře 1447.

Obr. 12 Vizmburk. Východní zeď jihovýchodního sklepa po ukončení sanačních prací a analytickém doplnění přizdívky s kapsami po vodorovném a svislém trámu. Foto J. Slavík 2021.

S přizdívkami východních zdí jihovýchodního a severního sklepa souvisí i situace východního zakončení dělící zdi v přízemí. Po jejím rozebrání se ukázalo, že k přizdívkám pro klenební čela byla tato zeď přiložena na spáru a za přizdívkou se na líci obvodové hradby zachovaly zbytky omítky. Celou situaci lze vyložit tak, že nad dvojicí sklepů původně vznikla jedna větší neosvětlená místnost, teprve dodatečně rozdělená a zaklenutá. Tím se také vysvětluje odlišná půdorysná poloha příčky v patře oproti příčce v přízemí a také důvod založení příčky na násypu nad klenbou sklepů.[15]

Kvůli zajištění stability klenby severního sklepa navrhoval projekt dozdění a navýšení jeho severní zdi. Proto byla při zahájení prací rozebrána skládka kamene přitěžující patu klenby a kryjící jihozápadní kout jižní místnosti východního křídla s ústím větráku ze severního sklepa a napojením nádvorní zdi. Větrák prochází zdí šikmo směrem k severozápadu o téměř celou svou šířku a zužuje se od 48 cm na 40 cm. Parapet je vodorovný nebo přibližně vodorovný, výška větráku se zvyšuje od 50 cm přes 60 cm na 80 cm. Zastropení větráku tvoří šikmo stoupající a přes sebe uložené pískovcové desky. Do větší výšky se dochovala západní špaleta včetně podezdění třetího úseku překladu, navazujícího na dvě dochované spodní desky překladu. V jihozápadním koutě místnosti prochází podél svislé spáry do úrovně parapetu větráku 40 cm vysoká

[13] Jeho polohu se v roce 2020 nepodařilo po sejmutí provizorního zastřešení verifikovat. Pravděpodobně jej překryly starší nadezdívky koruny zdiva.

[14] Výlomy v severním sklepě byly sanovány v počátečním období stavby v březnu 2020 bez provedení bližší stavebně historické dokumentace.

[15] Srv. Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 49 a 142 a obr. 97 a 98 na s. 63.

↑ *Obr. 13. Vizmburk. Napojení příčky nad jihovýchodním a severním sklepem na obvodovou hradbu, pohled od západu. Na líci hradby se dochovaly nevelké zbytky omítky, příčka se připojuje k přizdívce na spáru. Foto J. Slavík 2020.*

→ *Obr. 14 Vizmburk. Ústí větráku ze severního sklepa a prostup nádvorní zdí východního paláce. Nad prostupem ustoupený líc zdiva Foto J. Slavík 2020.*

pravoúhlá vodorovná nika o šíři 41 cm a hloubce 50 cm, ukončená původně mělkou vyzdívkou nádvorního líce zdi. Podobu jejího západního ukončení nelze po destrukci lícové partie zdiva zjistit. Celou situaci komplikuje ustoupení líce zdiva nad nikou za nároží západní špalety větráku. Mohlo se jednat o řešení problematického napojení zmíněné nádvorní zdi vložením vodorovného dřevěného hranolu napříč přes tloušťku zdi.[16] Druhou možností by mohl být pokus o vylepšení funkce větráku, z jehož severního ústí překryla nádvorní zeď východního křídla téměř jednu třetinu (12 cm), neodpovídá tomu však výškové řešení.

K odhalení pozoruhodné situace došlo po stranách vstupního portálu jižního sklepa. Východně od portálu se v severním líci v úrovni prahu nachází krátký předstupující líc zdiva, složený ze svisle kladených kamenů. Západně od portálu se po rozebrání jižního konce západní zídky (kvůli založení jednoho ze sloupů zastřešení) ukázalo, že do výšky spodního kvádru stojky portálu existuje o cca 10 cm ustoupený líc nádvorní zdi. Pod ním schází základové zdivo, takže úsek s ustoupeným lícem může být základovým zdivem.[17] Zídka se k nádvorní zdi v celé výšce přikládala na spáru. Skarpování spodní části nádvorní zdi tzv. konzolové

[16] Další, mnohem masivnější dřevěný hranol byl vložen do východního líce zdi a v roce 2007 byl do jeho otisku vložen hranol nový.

[17] Podobná situace s krátkými úseky lícovaného základového zdiva vybíhajícího před líc nadzemního zdiva nebo za něj zabíhajícího a dodatečně odhaleného snížením terénu byla odkryta na západním líci západního úseku obvodové hradby.

síně kupodivu končí v linii západního líce zídky. Od této úrovně směrem vzhůru začíná ustupovat východní líc zídky k západu. Teoreticky se tak zídka mohla skládat ze dvou částí, starší spodní a mladší horní s šikmým východním lícem. V budoucnu bude nutné ověřit, zda vznik skarpového soklu nádvorní stěny jižního křídla nemá nějakou souvislost se zazděním obou oken v této zdi. Důvod a doba vzniku skarpového soklu však zatím zůstávají neznámé.

→↑*Obr. 15. Vizmburk. Situace u vstupu do jižního sklepa. Nahoře otisk rozebrané zídky, dole ustoupený líc základového zdiva. Foto J. Slavík 2020.*

↑ *Obr. 16 Vizmburk. Portál severního sklepa po ukončení sanačních prací. Foto J. Slavík 2021.*

→ *Obr. 17 Vizmburk. Portál severního sklepa po ukončení sanačních prací, severní stojka s částečně odlomenou střední částí, v nároží vlevo kapsa pro osazení petlice, vpravo za ostěním otvor pro závoru, v navazující části stojky nepoužitá kapsa, původně snad určená pro osazení háku pro dveřní křídlo. Foto J. Slavík 2021.*

Skarpová úprava soklového líce zdiva se na Vizmburku vyskytuje pouze v tomto místě. Situaci lze vyhodnotit jako dodatečné statické zesílení nádvorní zdi jižního křídla, spočívající ve zřízení skarpu a v zazdění výklenků velkých oken. Tento zásah nepochybně napomohl stabilizaci střední části zdi se vstupem a středovou konzolou klenby tzv. konzolové síně.

Pozoruhodné je srovnání šířek vstupů do sklepů. Oba portály jižního sklepa mají světlou šířku 113 cm, zatímco oba portály severního sklepa měly šířku 100 cm. Oba portály z nádvoří i portál mezi severním a jihovýchodním sklepem postrádají prahy, po nichž se dochovaly pouze krátké úlomky konců pod stojkami. Prahy byly zřejmě vylomeny v průběhu existence hradu, aby nepřekážely pohybu po snížených podlahách, anebo při likvidaci stavby v roce 1447, kdy byla vytrhávána či závažně poškozována ostění a nárožní armatury. Pozornosti dosud unikaly doklady uzávěru obou portálů z nádvoří. Na rubech portálů nalezneme vždy dvě kapsy pro osazení skobových závěsů jednokřídlých dveří, při vnějším nároží kvádru severní stojky vstupu do severního sklepa se dochovala hlubší diagonálně orientovaná kapsa, zřejmě pro zasazení petlice. Za portálem je ve špaletě vytesaná mělká nika ve tvaru obráceného písmene L, zřejmě pro zasouvání kovové závory. Kombinace závory a diagonální kapsy dovoluje uvažovat o použití visacího zámku. Odpovídající partie portálu jižního sklepa je vylomená. U obou portálů jihovýchodního sklepa se žádné stopy po zavěšení dveří ani po uzavírání nepodařilo nalézt.[18]

Další stavebně historicky zajímavou situaci se podařilo zdokumentovat v severní místnosti východního křídla při doplňování silně poškozeného líce zdiva v severním uložení trámového stropu nad přízemím. Na rozsáhlejší přezdívky spodních partií západní, severní a východní zdi místnosti, často s nerovným maltovým povrchem, upozornil již Vladislav Razím.[19] Proto nebylo překvapením, když se v západní části severní zdi i v úrovni stropu ukázalo, že lícová vrstva zdiva mezi kapsami pro stropní trámy byla vyzděna na stékavou bělavou maltu, odlišnou od okrové jemnozrnné zdící malty hlubších partií. Navíc v nejzápadnější části bylo na jednom ze zdících kamenů rozpoznáno opracování hrany, pokračující i na sousední dlouhé hraně. Celý kámen má rozměry 21 x 23 x 12 cm, přičemž opracované boky pod horní ložnou plochou ubíhají dovnitř, takže spodní ložná plocha je menší. Prvek tak lze identifikovat jako druhotně použitou

Obr. 18. Vizmburk. Sonda ve vrcholu klenby tzv. kovárny. Foto J. Slavík 2020.

[18] Potvrdilo se tak tvrzení V. Razíma (Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 49).

[19] Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 67 a obr. 141 na s. 85.

[20] Hejna, Antonín: Výsledky výzkumu zaniklého hradu Vizmburk, okres Trutnov. Archeologické rozhledy 1976, s. 618.

[21] Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 95. Podle Hejna, Antonín: *Desátá etapa výzkumu hradu Vizmburku*. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 9, Hradec Králové 1982, s. 43.

[22] Razím, Vladislav: *Vizmburk. Raně gotický hrad*, s. 96.

dlaždici, podobnou dlaždicím vyzvednutým v počátcích archeologického výzkumu z destrukcí v jihovýchodních místnostech hradu.[20]

Nevelká statická sonda pod vrcholem klenebního pasu v severní hradbě v tzv. kovárně odhalila, že pas pokračuje do hloubky 25 cm za severní povrch hradby, kde nasedá na lícované omítané zdivo hradby, jejíž tloušťka v tomto místě dosahuje 170 cm. Povrch hradby byl hladce omítán. Hradba je zděna na maltu šedivé barvy, přizdívka na maltu bělavé až bílé barvy.

Obr. 19. Vizmburk. Sonda ve vrcholu klenby tzv. kovárny. V polovině hloubky sondy se objevila svislá spára, u které končí klenba. Na povrchu spáry se dochovaly zbytky omítky. Foto J. Slavík 2020.

Severní přístavek, tradičně zvaný kovárna, byl založen na násypu. Toto zjištění Antonína Hejny[21] se potvrdilo výkopy pro základy zastřešení přístavku. Základové zdivo s nerovným lícem je vysoké 145 cm a stojí na tenkém předzákladu. Do výšky 65 cm nad předzákladem dosahuje rozpadlé podloží výrazně okrové barvy, oddělené od vyšší vrstvy kamenné sutě tenkou vrstvičkou spáleniště. Převážná část základového zdiva přístavku vystupovala nad povrch terénu již v závěrečné fázi existence hradu, kdy zřejmě po ubourání přístavku došlo na severním úseku parkánu k plošnému snížení terénu. V jihozápadní patce nebyly odhaleny žádné zbytky základového zdiva přizdívky severní hradby, doložené Vladislavem Razímem.[22]

Obr. 20. Vizmburk. Severní hradba u západní zdi tzv. kovárny, vlevo zeď a základ kovárny, vpravo šedá vrstva v pochozí úrovni v době zániku hradu, která byla nižší než vrchol základu. Foto J. Slavík 2020 / Zaměření J. Slavík 2020, kresba M. Pacák 2021.

V průběhu stavebních prací v roce 2020 nedošlo v palácové části hradního jádra s jedinou výjimkou k předpokládaným nálezům architektonických článků. Podařilo se však zdokumentovat několik dosud přehlížených situací, dovolujících poměrně zásadní změnu pohledu na stavební vývoj této části jádra. Odkrytí dosud nepřístupného jihovýchodního sklepa upřesnilo některé dosavadní předpoklady o nejstarší etapě výstavby a doplnilo poznatky o stavebním vývoji suterénních i nadzemních částí hradu. Ukázalo se, že stavební

vývoj této partie hradu byl složitější, než se dosud předpokládalo. Také se opět potvrdilo, že při každém stavebním zásahu dochází k odkrytí, poškození a zániku neopakovatelných situací, jejichž dokumentace a vyhodnocení mohou přinést nečekané a někdy i velice zásadní poznatky o vývoji a podobě celé stavby.

Z ČINNOSTI PRACOVIŠTĚ

Kulturní památky prohlášené v roce 2019

Slatiny (k.ú. Milíčeves), historický včelín, rč. 106346

Včelín byl součástí většího zemědělského hospodářství původního majitele Litochleba a na jeho zahradě byl kolem roku 1870 postaven Ing. Krejcarem. Směrem k jižní straně, do polí, byl osazen 108 úly. V zadní části – ke komunikaci – sloužily místnosti ke stáčení medu, jako sklady včelařských pomůcek a dalších potřeb nutných ke včelaření.

Po první světové válce koupil statek i se včelínem Vladimír Syrovátko, který byl sám nadšeným včelařem a chátrající včelín se snažil opravit. Do roku 1950 zde choval okolo 50 včelstev. Hospodářství pak převzal jeho syn, který předal stavbu včelína do nově založeného zemědělského družstva v Milíčevsi. Zájem o využití včelína k dalšímu chovu včel však nebyl a ani potomek bývalého majitele v něm dále nehospodařil. Včelín od té doby zůstal prázdný, občas do něj zalétl roj některého z okolních včelařů.

Stavitel Ing. Krejcar v době výstavby využil všech dostupných znalostí, které byly spojeny s životem a chovem včel. Výstavbou rozměrného včelína, který se vyznačuje třemi křídly s relativně uzavřeným letovým prostorem orientovaným k jižní straně, bylo včelám umožněno téměř celodenní sluneční osvětlení. Objekt včelína svou velikostí včetně jeho rozsáhlého zázemí patří mezi velmi neobvyklé stavby východních Čech. Včelařova tzv. pozorovatelna, tj. věžička v hřebenu stavby umožňovala sledování majitele o pastvě včel a výletech včelstvech v blízkém i vzdálenějším okolí. Po menších stavebních úpravách by stavba mohla plnit svou funkci i v dnešní době vč. ukázek chovu včel popř. prodeje včelích produktů.

Rokytnice v Orlických horách, hřbitov s ohradní zdí kolem kostela Všech svatých, rč. 39751/6-2410

Pozemek okolo kostela Všech svatých s ohradní zdí je nedílnou historickou součástí stavby kostela Všech svatých postaveného ve 2. polovině 17. století. Ohradní zeď, která vymezuje původní hřbitov a obíhá po značné části obvodu parcely se dochovala ve dvou stavebních fázích. Zeď z lomového kamene pochází asi z konce 18. století, novější zeď z kvádrového pískovce s kovaným oplocením byla vystavěna po 2. polovině

19. století. Na jihozápadním nároží hlavního průčelí navazuje dvoukřídlá kovová brána.

Památková hodnota spočívá ve vysoké míře dochování hlavních součástí, a to kostela, hřbitova a jeho ohrazení, které s bránou dotváří prostředí dominanty obce, jíž je kostel Všech svatých.

Strážné, horský dům čp. 178, rč. 106349

Horský dům si dosud zachoval nezměněnou původní komorochlévní dispozici s dvoutraktovou světnicí, síní s navazujícím mléčným sklepem, chlévy s komorou a zadní hospodářskou místností v přízemí. Dochované jsou i historické nosné konstrukce – roubení, kamenné zdivo, trámový strop s prkenným záklopem ve světnici, klenby (valená a segmentová do traverz). Byl vystavěn nepochybně před polovinou 19. století. Až do roku 1945, kdy bylo německé obyvatelstvo z této oblasti odsunuto, sloužilo horské stavení jako trvalé obydlí dělníků s malým hospodářstvím. Na počátku 20. století bylo půdní polopatro upraveno, podobně jako mnohé jiné v Krkonoších, k příležitostnému obývání. Seníkový vikýř byl rozšířen a vestavěny malé pokojíky. Hodnotné a řemeslně kvalitní jsou i výplně okenních a dveřních otvorů – špaletová okna s bambulkovými závěsy z přelomu 19. a 20. století, hlavní vstupní dvoukřídlé historizující zdobně provedené dveře, tzv. fabrická kovová okna ve chlévě, schodiště na půdu a další truhlářské výplně. Hodnotné je i pohledové roubení, svislé bednění s olištováním nebo profilované okenní šambrány s parapety.

České Meziříčí, Hrnčířův mlýn čp. 94, rč. 106366

Mlýn v Meziříčí je poprvé připomínán k roku 1598 v urbáři opočenského panství. Je uváděn jako panský, nájemcem byl mlynář Pavel Šnorař. V roce 1740, když si mlýn najímal František Matyáš, byl obnoven. Po zrušení poddanství koupil v roce 1848 mlýn za 8 000 zlatých František Šefelín. Roku 1862 od Františka Šefelína mlýn koupil Jan Hrnčíř ze Lhoty u Nahořan za 22 000 zlatých. Rodina Hrnčířova vlastnila mlýn ještě v 50. letech minulého století, kdy se přestalo mlít.

Za Hrnčířů došlo ke zlomovému momentu v technologickém vývoji mlýna. V roce 1872 bylo osazeno umělecké neboli americké složení, které nahradilo starší, méně dokonalé složení obyčejné, zvané též české. Roku 1893 byla pořízena mlecí válcová stolice, o deset let později byla místo vodních kol na spodní vodu instalována vodní Francisova turbína o výkonu 24 koňských sil. Roku 1906 bylo pořízeno dynamo na osvětlení mlýna a okolních domů.

Ačkoli není stavebně-technický stav budovy nejlepší, vnitřní vybavení mlýna se dochovalo téměř kompletně a v dobrém stavu. V přízemí mlýnice se nachází transmise (podkolí) s litinovým věncem s dřevěnými palci. Transmise zajišťovala přenos hnací síly ke strojům. Je zde také zachována mlýnská hranice, která dle zdobné profilace nepochybně náležela ještě ke staršímu českému složení. V dalších podlažích mlýnice jsou z technologie uměleckého složení dále zachovány mlecí válcové stolice v litinových skříních, jahelka, rovinný vysévač, hranolový vysévač, koukolník, čtyřrámečková reforma archaického typu, vzduchový filtr a horní transmise (podstřeší). Kapsové výtahy zajišťovaly přenos zrna a meliva.

V interiéru obytné části se dochovaly zajímavé a na tehdejší dobu pokrokové prvky z 1. poloviny 20. století – koupelna s historickými bateriemi, splachovací záchod s plechovou nádrží, skříňový mrazák apod.

Přízemí vyzděné z opukového lomového zdiva bude pravděpodobně pocházet z poloviny 18. století, kdy probíhaly stavební úpravy mlýna. Této době odpovídá i provedení valené klenby s pětibokými výsečemi v obytné části mlýna. Nelze však úplně vyloučit variantu, že mlýn nebyl obnoven kompletně, ale že z předchozí stavby mohla nějaká část objektu zůstat zachována.

Mlýn byl patrně již od poloviny 18. století koncipován jako patrový, neboť dle písemných pramenů měl tři mlýnská kola, z nichž jedno sahalo až do patra. Další stavební změny proběhly určitě v souvislosti se změnou mlýnské technologie z českého složení na umělecké v 70. letech 19. století, např. osazení sedlového bedněného vikýře. Dochovaná technologie pochází z konce 19. a počátku 20. století. Konstrukce střechy s vaznicovým krovem odpovídá přelomu 19. a 20. století. Kolmo k podélnému průčelí mlýna přiléhá menší přístavek z počátku 20. století pro Francisovu turbínu vyzděný z cihel, pod nímž protékal mlýnský náhon a který nahradil krytou lednici dřevěné konstrukce s vantroky.

Hradec Králové, obecná a měšťanská škola čp. 1140, rč. 106378

Škola je součástí komplexu budov postavených podle návrhu Josefa Gočára z větší části ve 20. letech 20. století. Ve východní části komplexu stojí soubor budov gymnázia J. K. Tyla, jihozápadně od něj pak budovy Masarykových obecných a měšťanských škol. Jedná se o dvě provozně spojené budovy na půdorysu písmene U s prodlouženými podélnými křídly. Stejným způsobem byla řešena i školní budova čp. 1140, původně zamýšlená jako dívčí obecné a měšťanské školy. Oba tyto bloky spojuje na jižní straně krček někdejší mateřské školy s obloukovou terasou. Jednotlivé školní budovy obklopují z větší části uzavřený dvůr se sportovními plochami.

Budova na západní straně školního areálu je dostavbou z 50. let 20. století postavená podle původní Gočárovy architektonické i urbanistické koncepce zakreslené již v regulačním plánu z roku 1926. Z původních plánů se ustoupilo od stavby ředitelské vily.

Realizované řešení dostavby se od původního Gočárova návrhu prakticky neliší, projekt řešil pouze prováděcí konstrukční řešení stavby jako celku i jednotlivých stavebních detailů a prvků. Jejich konstrukce odpovídá době výstavby, architektonickým řešením ale odpovídá starším objektům areálu. Nejlépe je kontrast původního architektonického řešení s pozdějším konstrukčním viditelný na výplních okenních otvorů, které jsou při pohledu zvenku

při srovnání se starší budovou těžko rozpoznatelné. Oproti starší budově jsou okna konstrukčně zjednodušená, ale členěním stejná, zdvojená. To platí například i o obkladech průčelí, vycházejících z původní koncepce režného cihlového zdiva. Srovnání starších školních budov z 20. let a dostavby z 50. let umožňuje příkladné srovnání vývoje stavebních konstrukcí v předválečném a poválečném období. Konstrukční řešení ovlivnila doba dostavby objektu. Dostavba v plném rozsahu respektuje Gočárovo vcelku strohé, a přitom účelné a působivé architektonické řešení, zejména kombinaci cihlového zdiva, byť na líci nahrazeného obkladem, s monolitickým železobetonem a tvrdou pemrlovanou omítkou. Takové konstrukční řešení umožnilo použití typizovaných prvků. Tato typizace se na navrhované budově může jevit jako památkově nehodnotná, je však nutné vzít v potaz, že se uplatňuje již na starší Gočárově stavbě a je záměrem jednoduchého a zároveň účelného a působivého architektonického řešení. Jeho součástí je i zdánlivě zjednodušené řešení dvorních fasád, jehož světlé plochy mají odrážet světlo do interiéru s učebnami.

Budova čp. 1140 je přímou součástí uceleného komplexu školních budov. Jako takový jej nelze hodnotit pouze jako solitér školní budovy z 50. let 20. století, ale především jako součást rozlehlého, a na svou dobu vcelku ojedinělého, komplexu školních budov. Jako součást školního komplexu plní důležitou roli i v rámci širších urbanistických vztahů vycházejících z návrhu Josefa Gočára. Stejně jako v případě architektonického řešení samotné budovy je nutné zdůraznit respekt Gočárova principu i v rámci širších urbanistických vztahů. Případné nerealizování dostavby školního areálu by znamenalo nezanedbatelný zásah do urbanistického konceptu dané části Hradce Králové, opěvovaného jako *salon republiky*. Z hlediska hmoty i dispozice se jedná o zrcadlový protějšek staršího objektu chlapeckých škol postavených v letech 1926–1928. Hmota, dispozice i architektonické řešení objektu se téměř v plném rozsahu shodují se starší budovou. Na hrubou stavbu byly použity i stejné stavební technologie. Časový odstup mezi vznikem obou objektů je patrný spíše ve finálních a výplňových prvcích. Časový odstup mezi stavbou obou školních budov i mateřské školy dokládá silný vliv gočárovské tradice v Hradci Králové. Ačkoliv mohla být dostavba ovlivněna probíhající vlnou socialistického realismu a typové výstavby, zůstala původní Gočárova koncepce zachována. Jejím nepřímým dokladem je i zástavba sousedního sídliště Labská Kotlina I. V širších urbanistických

souvislostech se tak dostavba školního komplexu stává předělem mezi předválečnou a poválečnou zástavbou pravobřežní Labské kotliny. Koncept rozlehlého školského bloku byl již ve své době, tehdy ještě nedokončený, hodnocen jako výstavný a účelný. Vyzdvihována byla zejména účelnost a výstavnost stavby a kromě architektonických hodnot například i dostatečné přirozené osvětlení jednotlivých učeben, či dokonalé zacházení s hmotami členícími rozsáhlý prostor zeleného pásu nábřeží Labe. Hmotové a dispoziční uspořádání je zvoleno podle moderních celoevropských dobových požadavků na stavbu školních budov, vzhledem k časovému rozestupu mezi zahájením a dokončením celého komplexu se ukazuje i jako nadčasové. Stejně jako původní Gočárův koncept je ale nutné ocenit i význam projektu Václava Rohlíčka, jehož úloha vypořádat se s koncepcí předchůdce zvučného jména pravděpodobně nebyla vůbec jednoduchá, ztížená i dobou vzniku projektu.

Pecka, městský dům čp. 42, rč. 106416

Městský dům byl vystavěn počátkem 19. století jako roubený. Podle indikační skici mapy stabilního katastru obce Pecka z roku 1841 je do dnešní doby zachován půdorys domu, dřevěná přístavba byla však orientována k jihozápadní straně.

Velmi neobvyklé je druhotné použití dřevěných trámových stěn mansardových místností v patře současného zděného domu z přízemí původního roubeného domu. Svou velikostí i architektonickým pojednáním patří k dominantním stavbám jihozápadní strany náměstí městyse Pecka a především dokládá vývojové stavební etapy městského domu menšího městečka severovýchodních Čech.

Dům byl přestavěn a upraven na samém počátku minulého století a částečně změnil vzhled. Ke stavbě byl použit lomový kámen, cihly i místní pískovec. Po přestavbě byl omítnut, ale fasáda je dochovaná nejvíce na průčelní (štítové) straně i se zdobnými prvky. Místnosti jsou poměrně rozlehlé, dveře jsou osazené pískovcovými ostěními. Dům je částečně podsklepený, vstup do sklepa vede po kamenných schodech z chodby od západní strany. Sklep je sklenut valenými klenbami z pískovcových, hrubě otesaných bloků.

Snahou současného vlastníka je zachovat původní podobu domu, zobrazenou na starších pohlednicích, a odstranit nevhodné přístavky.

Dřevěnice, kaplička se sochou sv. Jana Nepomuckého, rč. 106421

Kaplička se sochou svatého Jana Nepomuckého u komunikace uprostřed obce je dokladem hodnotné památky lidové stavitelské tradice regionálního charakteru. Socha světce byla vytvořena v roce 1705, kdy ještě nebyl sv. Jan Nepomucký kanonizován, k tomu došlo až 19. 3. 1729 papežem Benediktem XIII. Fakt, že byla socha tohoto světce vztyčena o mnoho let dříve, svědčí o hluboce zakořeněné úctě k Janu Nepomuckému ve zdejším kraji. Umělecké, uměleckořemeslné a historické hodnoty sochy světce přetrvaly bez výraznější újmy do dnešní doby. Dílo je kvalitně provedeno proškoleným sochařem-kameníkem. Později byla socha obestavěna kapličkou.

Dřevěnice, kamenný kříž, rč. 106423

Pískovcový křížek na křižovatce silnic do Radimi a Studeňan je zdařilou uměleckořemeslnou prací ze 70. let 19. století v novobarokním stylu. Základnu památky tvoří dva pískovcové schodové stupně, na vrchním stupni je postaven obdélný hladký sokl s vrytým vročením *L. P. 1876*. Na něm je posazen nízký obdélný podstavec zakončený doširoka vyloženou profilovanou římsou. Mělká, orámovaná nika nese vytesaný nápis: *Ejhle znamení Boha / živého! Zjev: 7,2. / Smrtí kříže dů / kaz lásky jisté po /dal jsi nám milý / Jezu Kriste / V nás též rozněl / lásky plamen / k Tobě Boží Synu,/ Amen!* Boky dříku jsou doplněny volutovými závitnicemi, které přecházejí v úzký pásek rámující dřík. Břevna krucifixu s mrtvým tělem Krista zakončuje trojitý bobulový motivem. Nad hlavou Krista je vytesána deska s nápisem *IN/ RI*. Na soklu vzadu je rytá signatura: *zh. O. Mencl / z Vojic*.

Zdařilá práce kamenného krucifixu se zlidovělými sochařskými prvky se ve vesnickém prostředí vyskytuje v takto dochované kvalitě velmi zřídka.

Nový Bydžov, kamenný krucifix, rč. 10518/6-670

Kamenný krucifix se nachází v parčíku u kostela sv. Vavřince. Na přední straně se zrcadlem je vytesaný osmiřádkový latinský text s chronogramem *Zelo probo / ereCta Ista / CrvCIs eFFIgIes pVbLICo / CVLtVI eXposIta eXIstIt / aLabente aprILIs DIe / sVpra VIgIntI seXta / Annos aerae CrIstIancae /*

tIbI CoLLIge LeCtor (Horlivostí řádnou vztyčena tato kříže socha veřejnému uctívání vystavená dokončena na sklonku dubna dne dříve dvacátého šestého v letech období křesťanského). Památka představuje pozdně barokní lidovou kamenicko-sochařskou práci s výraznými rokokovými motivy i naturalistickým ztvárněním těla ukřižovaného Krista.

Sochařské dílo v současné době vhodně dotváří areál kostela sv. Vavřince, umístění památky ale není původní. Krucifix stával na nároží ulic Purkyňovy a Smetanovy. Do parčíku ke kostelu sv. Vavřince byl krucifix přenesen 24. 7. 1943. Dílo bylo naposledy lokálně restaurováno pravděpodobně ve 40. letech minulého století, proto je i jeho původnost ve zpracování velmi cenná.

Rokytnice v Orlických horách, hřbitov u kostela Nejsvětější Trojice, rč. 33195/6-2408

Ohradní zeď z lomového kamene kolem kostela Nejsvětější Trojice vymezuje plochu dnes takřka zaniklého hřbitova. Hřbitov byl pravděpodobně u kostela založen společně s kostelem na počátku 17. století. Ohradní zeď byla několikrát opravována a postupně do ní byly vsazeny některé náhrobníky ze hřbitova. Součástí bývalého hřbitova je také centrální kříž z roku 1860, který je dokladem hodnotné uměleckořemeslné práce. Hrobka kupce Christena je dílem italského sochaře a kameníka Giovanni Cianniho. Josef Alois Christen byl čestným občanem Rokytnice v Orlických horách a významně se podílel na financování obnov zdejších kostelů. Soubor jako celek je projevem umělecké a urbanistické práce, dokladem historie obce a jejich tehdejších obyvatel.

Obraz sv. Františka Borgiáše z kostela sv. Anny v Žirči, rč. 106435

Barokní obraz jezuitského světce sv. Františka Borgiáše ze souboru obrazů pořízených k vybavení jezuitského kostela sv. Anny v Žirči je hodnotnou ukázkou barokní malby z období kolem poloviny 18. Století. Autorem tohoto – stejně jako všech ostatních obrazů ze soboru – je s velkou pravděpodobností některý z blíže neurčených malířů působících v regionu východních Čech (snad Josef Russ nebo Ignác Russ?).

Obraz Svatého Příbuzenstva z kostela sv. Jiří v Hněvčevsi, rč. 106432

Anonymní malba je kvalitní ukázkou barokního malířství z období poslední čtvrtiny 17. století nebo samého počátku 18. století. Původně patrně plnila funkci oltářního obrazu, který se druhotně dostal do kostela v Hněvčevsi, kde je prezentován jako solitérní závěsný obraz. V tomto případě o další postavy rozšířená varianta jinak běžného ikonografického představení Kristova příbuzenstva je jedním z poměrně mála takto kvalitních a zachovaných dokladů malířské produkce z období přelomu 17. a 18. století v kraji.

Obraz Sv. František Regis vyučující mládež, rč. 106430, a obraz Smrt sv. Františka Xaverského, rč. 106431, původně patrně v jezuitské koleji v Jičíně

Oba obrazy, namalované jezuitským laikem a malířem Ignácem Viktorínem Raabem někdy v 50. nebo 60. letech 18. století, tvoří součást šestidílného souboru výjevů ze života jezuitských světců. Celý soubor byl určen nejspíš k výzdobě jezuitské koleje v Jičíně. Oba obrazy jsou dnes v majetku Regionálního muzea a galerie v Jičíně, kde jsou společně se čtyřmi dalšími obrazy – ovšem z majetku jičínské farnosti – prezentovány v expozici.

Obrazy z cyklu Výjevy ze života sv. Aloise Gonzagy pro jezuitskou kolej v Hradci Králové, rč. 106414

Čtyři obrazy – Devítiletý sv. Alois skládá Panně Marii slib věčné čistoty, Sv. Alois učinil svazou zpověď, Sv. Alois obdržel od svého otce souhlas ke vstupu do Tovaryšstva Ježíšova, Sv. Alois rozdává potraviny potřebným u brány koleje – Ignáce Viktorína Raaba náleží k obsáhlému souboru výjevů ze života patrona královéhradecké jezuitské koleje sv. Aloise Gonzagy. Obrazy byly malovány postupně v průběhu druhé poloviny 50. a první poloviny 60. let 18. století, určeny byly zřejmě do prostor královéhradecké jezuitské koleje nebo semináře. Z celého cyklu se dodnes dochovalo 26 obrazů.

Socha Krista Ukřižovaného z kostela sv. Máří Magdalény v Heřmanicích, rč. 106413

Velice kvalitní ukázka vrcholně barokního řezbářství z 20. let 18. století. Poutavá, expresivní řezba s nepůvodní polychromií byla před časem připsána Matyáši Bernardu Braunovi. Její doložení v kostele v Heřmanicích rozšiřuje poznání Braunovy tvorby pro Františka Antonína Šporka a jeho panství Choustníkovo Hradiště.

Obraz Martýrium apoštola Ondřeje z farního kostela sv. Jakuba Většího v Jičíně, rč. 106362

Raně barokní malba z období kolem roku 1665 byla nedávno s jistotou identifikována jako jeden z obrazů pražského malíře Karla Škréty, určených pro jezuitský kostel sv. Ignáce z Loyoly v Jičíně. Tento obrazový soubor, dnes pouze částečně identifikovaný, tvořilo podle výpovědí pramenných záznamů celkem pět oltářních obrazů, zčásti určených pro retabula oltářů, zčásti pro horní nástavce retabulí.

Mešní kalich ze soukromé sbírky, rč. 106359

Kvalitní uměleckořemeslná práce středoevropské provenience z první čtvrtiny 18. století byla kolem poloviny 19. století doplněna o nodus a nohu.

Socha andílka ze soukromé sbrky, rč. 106358

Dřevěná polychromovaná socha andílka je kvalitní ukázkou barokní řezbářské produkce domácí provenience z období druhé třetiny 18. století. Místo původního určení sošky není známo, snad tvořila součást výzdoby oltářního retabula.

Kulturní památky prohlášené v roce 2020

Velké Poříčí, sousoší Nejsvětější Trojice, rč. 106452

Monumentální pozdně barokní sochařská práce s prvky nastupujícího klasicismu z roku 1821 je pravděpodobně dílem sochaře Johanna Benedicta Herdena, s jehož sochařskými díly se můžeme setkat především na Broumovsku. Svou datací patří mezi nejstarší dochované památky ve Velkém Poříčí na Náchodsku. Umístění památky při cestě u mostu nebylo vybráno náhodně, ale jednalo se o místo určené k zastavení, odpočinku a meditaci. Tesaný nápis na soklu *Ke cti a chwale ney / sweteyssi Trogice po / stawena nakladem sau / sedu Welko Poricskych za / rychtare Jana Tichygo* dokládá zbožnost tehdejších obyvatel. Na soklících pod sousoším Nejsvětější Trojice jsou umístěny sochy sv. Antonína Paduánského a sv. Jana Křtitele. Památku dotvářejí bohaté reliéfy s náboženskými náměty i andílci po stranách podstavce.

Mlázovice, pilíř se sochou sv. Jana Nepomuckého, rč. 106459

Nedlouho po svatořečení sv. Jana Nepomuckého vznikla jedna z prvních dochovaných kamenných soch tohoto světce na Jičínsku. Na podstavci pískovcové plastiky v tradičním pojednání na křižovatce cest v Mezihořském údolí, u mostu přes říčku Javorku stojí na čelní straně nápis *HVNC / RESPICE / VIATOR / SIPER DE VIA / VITAE VIS / PATRIAM / ATTINQERE*, na levém boku *IAN V / DeLegte / VCtI / Wost / MLa / zoWsstI*, na pravém boku *V toho / WplaCtI / WeM / aVDoLI / gest PotessenI*.

Mladé Buky, pomník obětem 1. světové války, rč. 106460

Pomník padlým byl slavnostně odhalený u hřbitova při cestě do Hertvíkovic 20. 7. 1924 na památku téměř 150 obětí 1. světové války z Mladých Buků, Kalné Vody, Dolních Sejfů, Bystřice a Hertvíkovic. Autorem pomníku včetně sochařské výzdoby byl trutnovský sochař Emil Schwantner (1890–1956), který jej provedl z jemnozrnného pískovce z lokality Libná na Náchodsku. Emil Schwantner studoval na Akademii výtvarných umění u prof. J. V. Myslbeka a jeho asistenta Jana Štursy. Spolupracoval i na památníku Bitvy národů

u Lipska. Jeho pomníky padlým ve velké válce ve východních Čechách ovšem měly často pohnutý osud, ostatně jako jejich autor sám. Velká část pomníků byla ničena už v době 2. světové války, další těsně po ní.

Monumentální památník byl tvořen přístupovým schodištěm. Na dvou postranních pilastrech byly umístěny sochy, vlevo truchlící žena s dítětem a vpravo postava raněného bojovníka. Vrchol středové části uzavíral tympanon s válečným křížem a římsou, pod ním byl na ploše osazen z kovových písmen nápis *DEN OPFERN DES / WELTKRIEGES / 1914–1918* (Obětem světové války 1914–1918).

Pomník prodělal za svou existenci několik změn, o kterých není však mnoho zpráv. Krátká novinová zpráva z 22. 7. 1927 informuje o poničení pomníku vandaly, při kterém byla vylámána kovová písmena. V této době byla snaha doplnit památník velkou bronzovou deskou se jmény válečných obětí. Není známý rok dostavby a proměny celého pomníku, který byl po obou stranách doplněn mohutnými zídkami z betonových tvárnic s bosáží a celý vrch překryt deskou. Nepodařilo se zjistit, z jakého důvodu k této dostavbě došlo. Pomník z roku 1924 byl restaurován do původní podoby v roce 2017 restaurátorem Petrem Benešem.

Později byla připojena spodní deska s nápisem *EHREND SEI AUCH DER GEDACHT, DIE EINEN STEIN, AUCH NOCH SO KLEIN, ZU DIESEM DENKMAL DARGEBRACHT* (V úctě je také vzpomento těch, kteří ke zřízení tohoto pomníku obětovali peníz, byť sebemenší).

Malé Svatoňovice, škola čp. 131, rč. 106465

Škola čp. 131 v Malých Svatoňovicích se dochovala v původní vnitřní dispozici, ale i s původní fasádou a špaletovými okny. Stavitel Otakar Nypl na Novoměstsku spolupracoval s architektem Dušanem Jurkovičem. Svému účelu slouží už od roku 1927. Objekt je dokladem výstavby venkovské školy z období 1. republiky v menším příhraničním městě východních Čech. Budova

se svými stavebními prvky, původním architektonickým členěním včetně dochované barevnosti fasády tvoří s blízkým kostelem Panny Marie Sedmiradostné dominantu obce.

Kostelec nad Orlicí (k.ú. Kostelecká Lhota), pilíř se sochou Panny Marie Bolestné, rč. 106471

Socha Panny Marie Bolestné v Kostelecké Lhotě u dvora zvaného Forberk v blízkosti Forbereckého rybníka není datována ani signována. Památka dokládá kvalitní barokní sochařskou práci z období kolem roku roku 1760, kterou provedl pravděpodobně příslušník nejvýznamnější sochařské rodiny Orlických hor František Antonín Melnický z Vamberka. Zhotovení sochy objednali manželé Cavriani – Kryštof Cavriani a Alžběta, někdy uváděna také jako Eliška, rozená Zárubová z Hustířan –, což dokládá vytesaný znak na soklu pod sochou, v místě na rozhraní tří panství, kosteleckého, přestavlckého a potštejnského. Barokní socha Panny Marie Bolestné patří mezi hodnotná uměleckořemeslná díla, která dokládá rozšíření mariánského kultu. Sochařské dílo se podílí na krajinném prostředí, jehož je nedílnou součástí.

Hradec Králové (k.ú. Kukleny), skladiště čekanky, rč. 106484

Technická památka spjatá s výrobou kávovin byla postavena podle plánu hradeckého architekta Oldřicha Lisky v letech 1919–1920, který obvykle projektoval obytné nebo školní budovy, případně úřady. Budovy s podobnou konstrukcí se hojně vyskytovaly v celém regionu. Kvůli problematickému využití většina z nich zanikla. Komplex industriálních

budov byl ovlivněn neoklasicismem, dominovala mu sprinklerová věž s lamelovou střechou.

Královéhradecko se na počátku 20. století stalo centrem pěstování čekanky jako kávové náhražky. Vznikla řada sušáren, pražíren a továren na cikorku. Ačkoli hradecká továrna vyráběla prvotřídní výrobky z kvalitní čisté čekanky, byla výroba z Hradce Králové po znárodnění přesunuta do Pardubic a výrobní budovy byly začleněny do sousedních strojních závodů ZVÚ.

Je plánována konverze výrobního území na novou městskou čtvrť. Současný vlastník buduje v objektu výstavní expozici věnovanou historii automobilismu. Zůstaly zachovány původní konstrukce a objekt není poznamenán žádnými nevhodnými novodobými zásahy, a to ani těmi současnými, které směřují k využití objektu ke zcela jinému účelu, než k tomu, ke kterému byl postaven.

České Meziříčí, márnice u kostela sv. Kateřiny, rč. 28029/6-2244

Márnice z poloviny 18. století byla spolu s kostelem sv. Kateřiny vystavěna pravděpodobně hradeckým architektem Františkem Kermerem (1710–1786). Nachází se severně od kostela sv. Kateřiny Alexandrijské a svojí zadní zdí je vložena do průběžné ohradní zdi hřbitova. Cihlová omítnutá stavba je zdobena lizénovými štukovými rámci. Vnitřní výmalba, místy poničená, zachycuje ve spodní části duše v předpeklí, případně v očistci. Nad oltářem naproti vstupním dveřím je namalována postava Boha Otce s holubicí Ducha svatého. Malba vzniklá po polovině 18. století reflektuje principy barokní zbožnosti a vhodně doplňuje interiér márnice.

Márnice tvoří funkční součást celého areálu kostela se zrušeným hřbitovem.

Hradec Králové (k.ú. Pouchov), židovský hřbitov, rč. 106501

Jedinými památkami v Hradci Králové na kdysi významnou židovskou obec jsou synagoga a hřbitov. Židovský hřbitov na Pouchově byl založen roku 1877 a roku 1911 rozšířen na současnou plochu 3 244 m^2. Nachází se na něm asi 300 novodobých náhrobků a památník obětí nacismu. Na nejstarších náhrobcích – macevách – se ještě objevují čistě hebrejské nápisy, často je však zastoupena němčina tesaná kurentem. Od konce 19. století převládají česko-hebrejské nápisy. Na stélách se často objevují florální motivy, různé typy pěti- nebo šesticípé hvězdy. Mnoho stél vytvořil pouchovský sochař Karel Hilse nebo Václav a Bohumil Škodovi, případně Martin Jindřich.

Obřadní síň byla postavena v eklektickém stylu roku 1930 podle projektu arch. Františka Bergera a stavitele Jana Krause. Návrh zřejmě vzešel z užší architektonické soutěže vypsané o rok dříve. Vnitřní vybavení navrhl hradecký nábytkář Karel Netuka. O dva roky později bylo přistavěno kolumbárium. Při poslední obnově v letech 2010–2011 byly velmi zdařile nahrazeny původní, již zcela zchátralé, břízolitové

omítky. Současně byly vyměněny poškozené dveře za analogické s historizujícími prvky. Přízemní přístavek sloužil jako byt hrobníka.

Na prázdné ploše byl v poválečné době vybudován památník obětem holocaustu. Na soklu jsou uvedeny názvy koncentračních táborů a ghett Bergen-Belsen, Birkenau, Buchenwald, Dachau, Lodž, Majdanek, Mauthausen, Osvětim, Sachsenhausen, Terezín, Treblinka a Varšava. Pamětní desky nesou jména 376 zavražděných.

Hřbitov jako mnoho jiných židovských památek nebyl dlouhou dobu udržován a stal se opakovaně terčem vandalských útoků. Na 130 náhrobků bylo povaleno nebo vyvráceno. V roce 2002 byl byt hrobníka dokonce vypálen zápalnou lahví. Až v letech 2002–2004 byly odstraněny nálety a poté obnovovány náhrobků a v letech 2006–2013 i obřadní síně s bytem hrobníka. Na obnovu bylo od roku 1995 vynaloženo téměř 5,5 mil. Kč. V obřadní síni by měla vzniknout stálá expozice věnová dějinám královéhradeckých židů.

Teplice nad Metují (k.ú. Dolní Teplice), sousoší Nejsvětější Trojice, rč. 106544

Sousoší u průjezdní komunikace je ohraničeno nízkou ohradní zídkou. Kvádrový pilíř nese kónický podstavec s nápisem *VALENTIN ERBAUET HENRICUS / MANNEL ANNO TICHATZKY / MULLER 1743 BAUER*, který nám říká, že sousoší nechali vystavět mlynář Valentin Mannel a sedlák Jindřich Tichatzký v roce 1743. Nad sedícími figurami Ježíše, který objímá kříž, a Boha Otce, oděnými ve splývavá roucha se vznáší holubice, symbol Ducha svatého. Sousoší doplňuje vlevo socha Panny Marie a vpravo okřídlená socha archanděla Gabriela.

Podle zápisu ve farní kronice bylo sousoší v roce 1833 zcela obnoveno. Opravu sousoší v roce 1901 dokládají

také nápisy v medailonech na obeliscích na ohradní zídce, které byly zřejmě doplněny právě při této opravě. Původně seděli po stranách vstupní branky dva andílci, kteří byli ovšem asi před deseti lety odcizeni.

I když autorství nebylo zatím spolehlivě určeno, je jisté, že je dílo inspirováno významnými umělci své doby. Sousoší je dokladem historie daného místa a v něm je i důležitým krajinotvorným prvkem.

Lukavec u Hořic, kamenný krucifix, rč. 106550

Kvalitní kamenosochařská pozdně barokní práce s klasicistními prvky ze světlého hořického pískovce mistra Františka Matouše pochází z roku 1844. Na soklu je rytý čtyřřádkový nápis s chronogramem *SVémV SpasIteLI ke CtI / a ChVáLe postaVILa / oChotně obeC LVkaVeCká / tVto soChV*. Čelní stranu podstavce zdobí reliéf Panny Marie Bolestné s opisem *Matko milostrdenství oroduj za nás!* Soklík pod křížem s ukřižovaným Kristem nese nápis *Většíhoť / milování / nad to, žádný / nemá. Jan 15.13*. Na zadní straně podstavce jsou zaznamenány i jednotlivé opravy v letech 1880 a 1896. Poslední restaurátorský zásah provedl Rudolf Huťa z Mlázovic v roce 2019.

Nápisy na zadní straně podstavce dokládají nejen zbožnost místních občanů, kteří nechali krucifix zhotovit, ale také sounáležitost obyvatel s vlastní historií, když nechávali pravidelně na vlastní náklady dílo obnovovat. Připomínají také působení kněze Františka Petery, významného vlastence, buditele a amatérského archeologa.

Nová Paka, hrobka rodiny Bedřicha Fuchse, rč. 106557

Hrobku ve východní části ohradní zdi hřbitova v Nové Pace navrhoval architekt František Wolf (1832–1918), který se nechal inspirovat italskou renesanční architekturou. Kaplovou hrobku, jedinou na novopackém hřbitově, nechal postavit obchodník Bedřich Fuchs (1829–1904) pro svou rodinu v roce 1890. Jména obou mužů jsou spojena i se stavbou železnice z Nové Paky do Roškopova.

Nároží obdélníkové stavby, vystavěné z lícových cihel, je zdůrazněno bosáží. Interiér prosvětlují dvě boční okna, krytá – stejně jako vstupní dvoukřídlé dveře – kovanou mříží. Vnitřní dřevěné vybavení – oltářík s řezbou ukřižovaného Krista, lavice, lampa i svícny – stylově doplňuje stavbu. Pravděpodobně pochází z dílny novopackého sochaře Antonína Suchardy ml. (1843–1911).

Kaplová hrobka rodiny Bedřicha Fuchse je dokladem měnícího se vztahu ke smrti, kdy rodinná hrobka nabývá funkce malého soukromého chrámu jako útočiště ve chvílích smutku. Je také velmi kvalitním příkladem gesamkunstwerku na menším městě v Podkrkonoší v oblasti sepulkrálního umění.

Mlázovice – Šárovcova Lhota, pamětní kámen z roku 1817, rč. 106551

Pamětní kámen, který se vztahuje k založení lesa na hořickém nadačním panství, patří v našem kraji k ojedinělým. I přesto, že dnes kámen leží na hranici pozemků (dokonce na hranici katastrů), o hraniční kámen se nejedná. Na pískovcovém kameni je vytesán devítiřádkový nápis *Kiefer- und / Birkenanbau mit / etwas Lerchbaum un / ser Forstdirection / und persöhnlichen / örtlichen Leitung / des alle Försters / Wenzel Joessep / belegt hat im Jahre /. 1817* (Výsadbu borovic a bříz i nějakých modřínů provedlo roku 1817 naše ředitelství lesů a místní vedoucí všech lesníků Wenzel Joessep osobně).

Dvůr Králové nad Labem, tovární komín s vodní nádrží bývalého textilního podniku TIBA, rč. 106561

Cihlový tovární komín s vodojemem v bývalém závodu královédvorského textilního průmyslníka Josefa Sochora vybudovala v roce 1941 firma V. Fischer a spol. z Letek u Libšic. Vodojem o objemu 300 metrů krychlových sloužil jako požární nádrž, zásobárna vody k jištění výrobních provozů v areálu, které byly osazeny sprinklerovým samozhášecím zařízením.

Královédvorský komín je nejvyšším komínem s vodojemem na území České republiky (83 metrů) a také s největším objemem vodojemu. Spojuje v sobě funkci komínu, který odvádí spaliny z technologické výroby, a vodojemu, který zajišťuje dostatečný tlak vodovodní soustavy a potřebné množství vody pro provoz textilní továrny. Kromě toho tvoří nepřehlédnutelnou dominantu celého městského sídla. Komín je po demolici dalších součástí bývalé textilní továrny Josefa Sochora v podstatě jediným svědkem slavné textilní historie města Dvora Králové nad Labem.

Kostelecké Horky, Sedláčkův mlýn čp. 51, rč. 106570

Areál mlýna s třístranným dvorem na okraji obce u rybníka tvoří samotný mlýn s bedněnou pilnicí a lednicí, stodola a hospodářský objekt bývalých sádek. Stodola je s mlýnem spojena úzkým krčkem se sedlovou střechou. Budova mlýna byla na místě starší stavby vystavěna v roce 1886. Dvůr byl hospodářskými objekty postupně rozšiřován – v roce 1929

nechal přistavět mlynář František Sedláček dosud funkční horizontální pilu jednušku.

Dochované součásti areálu dokládají potřebu přidružených provozů pro zajištění nejen obživy mlynáře (chlévy, stodola s dochovanými zemědělskými stroji), ale i chodu mlýna (dílna pro výrobu mlýnského zařízení – loupačky, sádky, pila).

Hodnotné je zejména technologické vybavení z meziválečného období s unikátní jahelkou. Tu si František Sedláček upravil sám a vyřešil tak problém s nízkým průtokem, tím tedy slabým zdrojem energie. Mohl místo zpracování běžných obilovin přejít na zpracování prosa a výrobu loupaček.

I když jednotlivé stavby nejsou architektonicky nijak výjimečné, společně tvoří funkčně propojený celek, který dokládá vývoj mlynářství a provoz mlýnů v 1. polovině 20. století. Nezanedbatelné jsou i urbanistické hodnoty.

Lustr z kostela sv. Mikuláše v Hradci Králové, rč. 106604

Polychromovaná dřevořezba, replika vyhotovená v Hradci Králové, snad podle původního lustru, byla určená pro interiér dřevěného kostela sv. Mikuláše, který byl roku 1935 převezen do Hradce Králové z východoslovenské obce Malá Poľana.

Soubor čtrnácti obrazů křížové cesty z farního kostela sv. Petra a Pavla v Broumově, rč. 106495

Hodnotná ukázka pozdně barokní malby z období kolem poloviny 18. století byla objednaná benediktiny pro jimi spravovaný farní kostel. Mezi křížovými cestami v oblasti východních Čech je výjimečná svojí slezskou proveniencí.

Socha sv. Barbory, rč. 106479, a socha světice (sv. Apoleny?), rč. 106480, z kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném

Autorsky shodné sochy od dosud nezjištěného řezbáře představují v oblasti východních Čech hodnotnou, dnes spíše jen v menším rozsahu doloženou ukázku raně barokní řezbářské produkce z období poslední třetiny 17. století. Obě sochy patrně v minulosti tvořily součást výzdoby oltářního retabula, jejich umístění ve farním kostele v Hostinném není původní.

Akce obnovy v roce 2019

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kohoutově
Vladimíra Paterová

Kostel přestavěný v roce 1786 stojí při silnici ve středu obce a spolu s farou a budovou školy tvoří historické jádro obce.

Původní omítky fasád kostela byly ve 30. letech 20. století zcela odstraněny a nahrazeny novými, imitujícími tvrdé přírodní omítky s drobnými kamínky a slídami bez finálního povrchového nátěru. Omítky však byly podstatným způsobem degradovány, takže nebylo možné je částečně zachovat a doplnit novými, které by byly vyráběny přímo na místě stavby podle rozboru, jenž vypracovala technologická laboratoř Národního památkového ústavu v Praze.

V roce 2017 byly restaurovány sluneční hodiny a v letech 2018–2019 byly s přispěním z havarijního programu ministerstva kultury kompletně obnoveny veškeré omítky na věži i lodi kostela, a to historickým technologickým způsobem bez použití finálního nátěru, takže fasády získaly měkký výraz ručního povrchového opracování.

Vodní dílo Les Království
Vladimíra Paterová

Významná technická památka byla vybudovaná na Labi na počátku 20. století, podnět k výstavbě urychlila v červenci roku 1897 povodeň. Stavba přehrady byla vybudována podle projektu, který vypracovalo technické oddělení pro úpravu řek za vedení stavebního rady Ing. Josefa Plicky. Stavba vodní elektrárny pod přehradní hrází byla budována v letech 1920–1923 firmou Velflík, turbíny s příslušenstvím dodala Českomoravská Kolben-Daněk a elektrické zařízení firma Křižík. Vodní dílo Les Království je tvořeno vlastní kamennou, tížní hrází se dvěma průjezdnými branami, domkem hrázného, drobným hospodářským objektem, levou šoupátkovou věží

a vodní elektrárnou. Celého vodní dílo bylo navrženo a provedno v romantizujícím novogotickém stylu. Kónická věž domku hrázného a levá šoupátková věž jsou zakončeny cimbuřím, zdivo z kyklopského zdiva je kombinováno s režným zdivem kolem okenních a dveřních otvorů a s dřevěnými hrázděnými prvky. Vlastní objekt domku hrázného slouží jako krytí šoupátkové šachty s mechanismem regulujícím průtok vody v obtokových štolách přehrady.

V roce 2015–2016 byla projekčně připravena celková obnova vodního díla, dokumentaci zpracovali projektanti pražské firmy HEADHAND na základě stavebněhistorického průzkumu.

V letech 2017–2019 byly veškeré kamenné prvky očištěny, cihelné prvky byly doplněny nebo vyměněny poškozené, kompletně sanovány byly krovy všech objektů. Na střechy se vrátily glazované prejzy a byl obnoven odvod vlhkosti šoupátkových věží. V domku hrázného byla zpřístupněna věž a uvnitř vybudována expozice přibližující návštěvníkům historii vodního díla.

Celý areál národní kulturní památky doplňuje řemeslně velmi citlivě opravený hospodářský objekt, nové oplocení, povrchy komunikací v kombinaci kamenného dláždění a mlatů a nově zbudované sociální zařízení.

Stavební práce v té nejvyšší kvalitě provedla stavební firma Žižka ze Dvora Králové nad Labem, subdodávky renomovaní restaurátoři a řemeslníci.

Bývalý panský dům zvaný Majorát v Chlumci nad Cidlinou
Zdeněk Čermák

Původní dům z roku 1683 sloužil jako masné krámy, roku 1775 zde byli vězněni selští rebelové ze známých selských bouří, kolem roku 1800 byl přestavěn na panský obytný dům. V polovině 19. století došlo k empírové úpravě jeho dosavadní barokní architektury.

Větší rekonstrukcí dům prošel až na přelomu 80. a 90. let 20. století, kdy se stal sídlem zdejší základní umělecké školy. Jednopatrový volně stojící dům s valbovou střechou uzavírá Klicperovo náměstí na jeho východní straně.

V letech 2017–2019 byla obnovena výrazně poškozená fasáda a vyměněna dožilá okna. Projekt obnovy zdůraznil zachování a obnovu všech plastických prvků a profilací. Při návrhu barevného řešení fasád však došlo k polemice s autorem projektu, který trval na zachování stávající barevnosti, která zahrnovala pozůstatky barokních tmavě červených odstínů na nadokenních římsách a v podokenních výplních, přestože barokní styl stavby byl v 2. polovině 19. století empírovou úpravou setřen. V letech 1852–1854 totiž došlo k empírové přestavbě santiniovské barokní architektury Majorátu. Vysoká atika byla snesena a bylo zazděno podloubí, přičemž fasáda přízemí byla členěna vodorovným spárováním. Při poslední rekonstrukci objektu na přelomu 80. a 90. let byla provedena zčásti analytická barevnost, která však neodpovídala stylové podobě domu, a proto byl nakonec zvolen monochromní fasádní nátěr v odstínu stanoveném na základě průzkumu barevných vrstev fasády.

Stávající špaletová okna z doby poslední rekonstrukce byla poškozená, a proto byla vybourána a nahrazena novými opět špaletovými ve stejném členění a barevnosti. K rychlé degradaci došlo zejména kvůli nevhodnému vložení izolačního dvojskla do vnitřních křídel. U nových oken bylo izolační dvojsklo vloženo do vnějších křídel. Dochované vstupní dveře byly pouze truhlářsky repasovány a nově natřeny.

Kamenný portál vstupních dveří včetně kamenného soklu byl restaurován jako významný doklad umělecké řemeslné práce. Zároveň byl očištěn litinový kolorovaný erb původních majitelů domu. Součástí obnovy fasády byla nezbytná výměna měděných klempířských prvků – oplechování říms, parapetů oken, svislých svodů.

Přes počáteční názorové neshody se všem zúčastněným – současnému vlastníkovi, projektantovi a památkářům – podařilo přenést a výsledkem je působivá architektonická dominanta historického jádra města Chlumce nad Cidlinou.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Nechanicích
Zdeněk Čermák

Původní kostel v Nechanicích je připomínán již před rokem 1228. V letech 1690–1692 byl barokně přestavěn nákladem hraběte Arnošta Schaffgotsche, ale roku 1827 zcela vyhořel. Jeho současná empírová podoba pochází z roku 1833 od Josefa Opolzera ze Sobotky.

V roce 1973 byla provedena větší oprava kostela – došlo k dílčím opravám krovu a břidlicová krytina byla nahrazena eternitovými šablonami. Zároveň byla opravena fasáda a přitom byly zcela nevhodně odstraněny kordonové římsy jednotlivých pater věže.

V letech 2002–2012 byla postupně vyměněna dožilá eternitová krytina na lodi a presbytáři za novou z kvalitních eternitových šablon Dominant v podobě břidlice.

Pro nedostatek financí bylo možné zahájit opravu krovu a výměnu krytiny na věži kostela až v letech 2018–2019. Byly vyměněny pouze dožilé prvky krovu, poškozené části byly nahrazeny protézami s použitím ocelových svorníků. Přerušené krokve v osách krovu byly zcela nahrazeny průběžnými a hambálky byly ke krokvím z boku plátovány. Do krovu byly vráceny původní železné repasované prvky – táhla, třmeny, kramle.

Na novou krytinu věže byly použity opět vláknocementové šablony 300 x 300 mm kladené nakoso. Přitom byly obnoveny dřevěné vikýře. Původní záměr vyskládat jejich nároží z obdélných šablon velikosti 200 x 400 mm bez oplechování byl z důvodu problematického detailu přehodnocen a došlo k oplechování měděným plechem. Ten po čase barevně splyne s modročernou barvou šablon. Rovněž původní úvaha pokrýt vikýře maloformátovými doplňkovými šablonami byla pozměněna. Šablony by bylo nutno tvarovat řezáním, přitom však nejsou probarvené ve hmotě a vznikl by nevhodný detail.

Závěrečnou prací byla oprava zlaceného kovaného kříže na vrcholu střechy věže, oprava měděné makovice pod ním a nový hromosvod.

Dokončení celkové obnovy střechy kostela, který je výraznou dominantou Nechanic a nejbližšího okolí, se na konci roku 2019 po mnoha letech úsilí zástupců farnosti i památkářů stalo konečně realitou. Zvlášť poslední etapa opravy byla technicky složitější a díky

velmi dobré spolupráci a erudici projektanta Martina Volejníka a zhotovitele fy Pario z Hradce Králové se podařilo kvalitní dílo.

Obnova průčelí sokolovny čp. 41, v Guldově ul. v Josefově
Adam Zezula

Sokolovna je hodnotným dokladem vývoje architektury města Josefova ve 30. letech 20. století a zajímavým příkladem sokolské architektury vůbec. Budova sokolovny vznikla výraznou přestavbou staršího klasicistního měšťanského domu, původně hotelu U Slunce, jehož divadelní a plesový sál byl využit pro zřízení tělocvičny. Původní klasicistní průčelní fasáda byla zmodernizována v roce 1925 při celkové přestavbě objektu. Původní patrové římsy, kamenná ostění oken a vápenné omítky byly odstraněny a nahrazeny v odlišném pojetí novodobou fasádou ve stylu prvorepublikového funkcionalismu s prvky národního dekorativismu dle návrhu Václava Velce. Vzhledu průčelí byla věnována značná péče a byly vyhotoveny tři různé koncepty přestavby průčelí. Nakonec byla zvolena verze fasády s vysokými pilastry a působivým převýšeným atikovým štítem se sochami sokolů. Ale i tento návrh byl v průběhu prací zjednodušen patrně z důvodů stavebních nákladů a byly vypuštěny tři balkony v úrovni patra a kruhová okna umístěná v atice.

Obnova fasády a okenních výplní byla provedená v roce 2019 josefovským sokolem za přispění ministerstva kultury z programu regenerace památkových zón a rezervací. Fasáda se nacházela v havarijním stavu s výrazně degradovanými omítkami a již delší dobu docházelo k opadu velkých částí omítek na ulici. Vysuté prvky a římsy na fasádě byly lokálně uvolněné, neboť byly na původní hladké fasádě vytaženy za pomoci půdovek. Špaletová okna s historizujícími dekory byla patrně starší ještě z přechozí stavby hotelu, která nebyla s rekonstrukcí fasády ve 30. letech nahrazována. Nicméně vzhledem k jejich špatnému stavu bylo nutné přistoupit k jejich náhradě za nová. Do vnějších křídel věrných kopií špaletových oken byla instalována izolační dvojskla, aniž by to bylo jakkoliv patrné. Rovněž výkladce prodejny v přízemí byly nahrazeny za nové jednoduché dřevěné výplně s izolačními skly. Všechny výplně byly opatřeny bílými nátěry dle původního barevného řešení fasády. Po osazení oken byla obnovena i břízolitová fasáda. Prvotním záměrem bylo pouhé doplnění degradovaných míst novými břízolitovými omítkami, které by byly na závěr celoplošně sjednoceny lazurními silikátovými nátěry. Nicméně po detailní prohlídce fasády se ukázalo, že

vápenné jádrové omítky, které jsou v podkladu břízolitových omítek, jsou nesoudržné. Záměr tak musel být přehodnocen a břízolitové omítky byly provedeny na celé fasádě kompletně nové. Omítky břízolitového typu se slídou dodala společnost Saint-Gobain (Weber) včetně technologického know-how. Omítky se již nemíchají v hasnici na celou fasádu, nýbrž se dodávají jako namíchané hotové směsi v pytlích. Výhodou tohoto řešení je stálost výsledné zrnitosti a barevnosti omítek, pokud se pečlivě hlídá poměr záměsové vody a nanášení finální vrstvy probarvené omítky v poměrně tenké vrstvě. Postup aplikace je však v principu stejný s historickým způsobem břízolitových omítek a následující den je nutné zavadlé omítky řádně seškrábat, aby získaly svou strukturu. Zajímavá byla volba barevnosti fasády. Původní omítky byly výrazně zašpiněné, začernalé a zdálo se, že barevnost fasády byla vždy jen šedá a monochromní. Po průzkumu omítek se však ukázalo, že omítky byly výrazně barevné, kontrastní, což nám potvrdily i historické fotografie. Architektonické členění fasády bylo opatřeno světle šedou probarvenou omítkou a výplňová pole krémově bílou probarvenou omítkou. Obě omítky byly ještě s mírným nádechem do červena důsledkem příměsí červeného písku v maltě. Nové omítky byly několikrát vzorkovány a původní barevné odstíny fasády se podařilo nakonec věrně zopakovat a to včetně neznatelného narůžovělého probarvení. Budovu sokolovny je tak možné zhlédnout v původní barevnosti, členění a materiálu, který celé fasádě propůjčuje zcela nezaměnitelný charakter. Akce obnovy byla příkladná a je nutné poděkovat všem zúčastněným stranám, které se na obnově podílely.

Restaurování polychromované sochy sv. Jana Nepomuckého ve Sběři
Táňa Šlézová

Nesetkáváme se často s případy, kdy kamenosochařským památkám vracíme jejich historickou podobu včetně jejich barevného pojednání – polychromie. Důvodem je většinou fakt, že z původních polychromií se nám na památkách už téměř nic nezachovalo. Málokdo si dostatečně dobře uvědomí, že kamenné sochy jak je vnímáme dnes, v minulosti tak nevypadaly. Napříč celou naší historií až zhruba do poloviny 19. století bylo naprosto běžné, že kamenné sochy byly natírány a prezentovány jako barevné, aby se podobaly dřevěným sochám na oltářích v kostelích. To, že se nám polychromie na exteriérových sochách dodnes nedochovaly, je důsledkem zejména přístupu k památkám v 2. polovině 19. století.

Tehdejší tendence vyzdvihovaly krásu kamenného materiálu jako takového a barevné polychromie pro ně žádnou cenu neměly. Tak byly buď razantně ze soch odstraňovány, nebo ponechány svému osudu, dokud se samovolně z povrchu kamene nesmyly nebo neopadaly. Snahy polychromie zachraňovat nebo dokonce obnovovat bývaly naprosto výjimečné. Bývaly to snad jen silně religiózní odlehlé venkovské oblasti, kde se udržel zvyk pečovat o sochy svatých a křížky právě také obnovováním jejich nátěrů. Šlo ale většinou o laické postupy obnovy, kdy se socha přes staré nátěry jenom opakovaně znovu natřela. Tak se sice polychromie na kameni udržely, ale mnohdy byly použité ikonograficky nesprávné barvy, příliš kýčovité laciné barevné kombinace anebo nevhodné moderní syntetické či akrylátové nátěrové prostředky.

V roce 2019 byla v Královéhradeckém kraji příležitost jednu takovou kamenosochařskou památku odborně restaurátorsky navrátit do její historické podoby včetně původních polychromií. Jednalo se o barokní sochu sv. Jana Nepomuckého z konce 18. století, která stojí u silnice v malé obci Sběř na Jičínsku. V létě roku 2018 sochu i s podstavcem poškodilo projíždějící auto. Podstavec se rozpadl na několik částí, soše se utrhla hlava a pád způsobil mnoho četných prasklin. Když byla k této nehodě povolána restaurátorka Kateřina Čihákoví Myšková, zjistila, že se socha musela už v minulosti podobně rozbít, protože již byla několikrát lepená. Příčinou mohlo být i dosti choulostivé umístění sochy blízko silnice s křižovatkou. I proto byla celá socha přemístěna dál od silnice, aby byla od nebezpečí projíždějící dopravy uchráněna.

V restaurátorském ateliéru, kde památka procházela obnovou, byly nejprve veškeré odlomené části zpátky sestavovány a lepeny. Restaurátorka sochu i podstavec očistila od nečistot, řas i lišejníků a poté byl kámen zpevňován, aby byla obnovena jeho odolnost. Teprve když byly sejmuty povrchové nečistoty, bylo možné zjistit, že se na soše zachovaly barevné povrchové úpravy. Restaurátorka proto provedla jejich hlubší průzkum, který měl hlavně pomoci identifikovat, jaké vrstvy barev jsou už novodobé a nehodnotné, a zda se na soše nachází i barvy historické, které nesou autentickou výpověď o tom, jak památka původně vypadala. Historické polychromie byly skutečně nalezeny a byť nebyly zachované příliš rozsáhle, bylo dohodnuto, že je vhodné je restaurovat a rekonstruovat. Restaurátorka ještě poté zkoumala nejstarší barevnost na

všech částech a prvcích sochy, aby poté mohla pomocí lazurních barev tuto barevnost na celé soše obnovit.

Polychromie nebyla provedena jako úplně nová plná rekonstrukce, protože takovým přístupem by mohly zaniknout přirozené stopy a projevy stáří díla. Zvolil se tedy spíše výtvarný přístup za pomoci barevných lazur a zlacení pokládaného tzv. „na staro“, které dobře demonstrují původní barevný koncept, zároveň však vytváří autentický dojem starého barokního díla.

Jedinou vadou na kráse této památky je její kamenný podstavec, který byl patrně v 1. polovině 20. století při nějaké neodborné obnově přesekaný, získal nový nápis a byla mu vyměněna hlavice. Díky této razantní úpravě ztratil svůj původní barokní ráz a oproti soše dnes působí poněkud cizorodě.

Socha sv. Jana Nepomuckého ve Sběři nepatří k mistrným počinům barokního sochařství, ale nyní díky rehabilitaci její polychromie získala zcela nový potenciál a v památkovém fondu bude zastupovat ohroženou ale velmi cennou skupinu exteriérových polychromovaných sochařských památek.

Západní křídlo čestného dvora zámku v Lázních Bělohrad
Klára Švábová

V roce 2019 byla provedena oprava krovu a výměna střešní krytiny na západním křídle čestného dvora zámku v Lázních Bělohrad. Završila rekonstrukce zámeckých střech, kdy v předchozích letech došlo k opravě krovu a střechy hlavní budovy zámku a východního křídla čestného dvora.

Zámek se nachází v centru města Lázně Bělohrad a byl původně vystavěn jako tříkřídlá renesanční stavba. Za Bertolda Viléma z Valdštejna prošel zámek dvěma etapami barokních úprav. Kolem roku 1720 dostal čtyřkřídlou dispozici s kaplí a věží v průčelí a byl pravděpodobně opatřen mansardovými střechami. V této době vznikla také dvě křídla čestného dvora. Uvádí se, že autorem druhé barokní přestavby by měl být Jan Blažej Santini-Aichl, což však není spolehlivě prokázáno.

V klasicistním období 1. poloviny 19. století byly provedeny menší úpravy dispozic zámku – vytvoření několika chodeb a vložení některých příček do interiéru.

Největší rekonstrukce, která dala zámku dnešní podobu, byla prováděna kolem roku 1883. Při ní byly nové omítky provedeny ve zjednodušeném členění a mansardové krovy byly nahrazeny valbovými, do věže byla prolomena nová okna atd.

Ve 20. století došlo k úpravám dispozic zámku pro zemědělskou školu – větší místnosti byly přepaženy příčkami, přibyla sociální zařízení, byly proraženy nové dveřní otvory.

Křídla čestného dvora vznikla ve vrcholně barokní etapě přestavby zámku kolem roku 1720. Obě dvě křídla čestného dvora jsou vystavěna na konvex-konkávně prohnutém půdorysu, západní křídlo je pak mírně deformováno, protože se muselo polohou přizpůsobit přilehlé zástavbě hospodářského dvora.

V období pozdního klasicismu, v 50.–60. letech 19. století byl areál čestného dvora upraven – byla upravena dispozice a získal nový krov. Později zde byly upraveny byty a vloženy některé příčky. Ve 20. století byl v západním křídle zřízen místo stájí byt a v severní části obou křídel na garáže a dílny.

V roce 2019 byl opraven krov a vyměněna střešní krytina západního křídla čestného dvora zámku. V předchozím roce byla provedena rekonstrukce krovu a střešní krytiny východního křídla. Krovy a střechy obou dvou křídel jsou řešeny konstrukčně obdobně, krokvemi spojenými hambalky a kotvenými do vazného trámu, popř. krátčete, přičemž vazné trámy jsou osazeny po dvou až čtyřech vazbách. Ve středních částech s rozšířeným půdorysem je krov doplněn o vaznice uložené na svislých sloupcích.

Oba dva krovy vykazovaly před opravou obdobné poruchy – lokální poškození částí dřevěných prvků v oblasti zhlaví trámů, pozednice atd., neodborné opravy, při nichž byly doplněny dřevěné prvky (sloupky, vzpěry), v západním křídle byly z krovu vyřezány části vazných trámů, vaznic, hambalků i krokví kvůli pozdější vestavbě komína. Střechy byly děravé a zatékalo jimi dovnitř.

Oprava dřevěných prvků krovu byla provedena s důrazem na maximální zachování původních prvků. Tam, kde byly prvky částečně poškozeny, došlo k jejich protézování. Nové prvky byly původním přizpůsobeny průřezem i sražením hran. Střecha byla opatřena novým laťováním a bobrovkami. Při pokládce střešní krytiny se podařilo zachovat zvlnění střešních ploch dané deformací historického krovu, které zachovává malebnost střechy a podtrhuje tvar střechy daný konvex-konkávně zvlněným půdorysem budov. Byly také opraveny komíny.

Oprava střech na křídlech česného dvora a zámku samotného je významná pro další existenci těchto staveb a to především křídel čestného dvora, jejichž střechy byly dlouhodobě ve špatném a stále se zhoršujícím stavu, který přispíval i k degradaci vnitřních konstrukcí a fasád objektů, které nebyly udržovány. Na další léta je připravována celková rekonstrukce zámku a rovněž křídel čestného dvora, která, doufejme, navrátí zámku život.

Kostel sv. Prokopa v Bezděkově nad Metují
Adam Zezula

Kostel sv. Prokopa, přesto že leží mimo vlastní Broumovsko, je součástí tzv. broumovské skupiny kostelů, kterou nechal zbudovat opat Otmar Zinke v 1. polovině 18. století podle plánů Kryštofa a Kiliána Ignáce Dientzenhoferů. Kostel na mírném návrší na okraji obce byl vystavěn v letech 1724–1727. V původním barokním stavu byl řešen jako dominantní solitér na nezastavěném návrší při původní křižovatce cest do Police, Hronova a Machova.

V roce 2019 po téměř dvou letech byla dokončena rozsáhlá a náročná obnova vnějšího pláště kostela sv. Prokopa, která zahrnovala také opravu kamenné ohradní zdi areálu. Stav zachování fasád kostela byl na pohled poměrně celistvý a od počátku se počítalo především s lokálním doplněním 30–40 % degradovaných omítek v obdobném materiálu a způsobu provedení se stávajícími omítkami. Po důkladné prohlídce omítek z lešení se však ukázal stav omítek horší, než se čekalo, a bylo nutné přistoupit k jejich náhradě ve větším rozsahu. Hrubá pole musela být nahrazena dokonce z 80 %. Rozpad hrubých omítek způsobilo především plnivo v podobě oblých říčních pískovců fr. 5–8 mm, které se po více jak sto letech zcela rozpadaly na písek.

Zachovány tak byly pouze hrubé omítky na severní straně levé věže západního průčelí a na západním průčelí pod úrovní korunní římsy, které byly dostatečně soudržné. Vápenné materiály nových omítek (jádrové omítky, štuk i plnivo) dodaly na zakázku Krkonošské vápenky Kunčice pro zachování jednotné kvality malt. Plnivo hrubých omítek ve formě pískovcových oblázků nebylo odolné a bylo v nové směsi nahrazeno drceným vápencem drobnější frakce. Omítání hladkých ploch probíhalo strojově, profilované plochy byly vytaženy ručně. Hrubá pole byla naházena pouze v jedné vrstvě v souladu se stávajícím provedením z roku 1907 bez aplikace finální vrstvy tradičního vápenného líčka. Při realizaci vrhaných omítek byl kladen důraz na zachování struktury a optické návaznosti na zachovaná pole. Tradiční technika vrhání omítky původně velmi prostá a jednoduchá představovala při rekonstrukci velmi obtížný úkol. V průběhu prací bylo nutné pečlivě hlídat hustotu malty, optimální poměr kameniva i zednický rukopis. Technika vyžaduje určitý cvik a jednotlivé vrhané tahy se musí náležitě překrývat. Malta nesmí být hustá, ani příliš tekutá, jinak tvoří nehezké buchty nebo naopak stéká. Nicméně je to právě typická vrhaná omítka hrubé frakce, která je velmi impozantní a která broumovským kostelům dodává na jejich barokní dynamice a umožňuje zajímavou hru světla. Volbě barevnosti fasádního nátěru byla věnována značná pozornost. V rámci diskuzí byl zvažován návrat k předchozímu barevnému řešení, ale s jistotou se podařilo doložit pouze předchozí barevnost fasády z roku 1864 – okrovooranžový nátěr architektonického členění a středně šedý nátěr hrubých výplňových polí – barevnost pro kostel až překvapivě netypická. Nakonec byla respektována stávající doložená barevnost fasády z roku 1907 – zářivě bílá s olivově zelenými poli – která je pro daný objekt zcela specifická a ojedinělá z hlediska vývoje celé skupiny kostelů.

Původní kamenné ohradní zdi areálu byly dochovány v havarijním stavu, na mnoha místech provalené. Byly vybudovány nové betonové základy a znovu vystavěny zdi z původního materiálu. Práce byly provedeny nadmíru příkladně, precizním zednickým a kamenickým způsobem, při kterém byl naprosto přesně imitován způsob kladení jednotlivých kamenů na jednotlivých úsecích zdi, od zdiva hojně prokládaného drobnými šíbry na severu až po kvalitně vyskládané kvádříkové zdivo s minimální spárou na východní straně areálu. Práce byly provedeny tak dobře, že nově provedenou zeď téměř nelze rozpoznat od originálu.

Jmenovat je nutné zejména rodinu Haluškových z Jaroměře, kteří se náročného úkolu zhostili tak bravurně a kteří se s grácií pustili rovněž do štukatérských prací na fasádě kostela. Akce obnovy byla příkladná a je nutné poděkovat všem zúčastněným, které se na obnově kostela podíleli včetně místní akční skupiny Stolové hory, která se výrazně zasloužila o získání dotace ve výši 5,5 mil. Kč.

Obnova kostela sv. Jana Křtitele ve Vidonicích
Matěj Kubina

Vidonický kostel sv. Jana Křtitele uprostřed hřbitova na okraji vesnice byl vystavěn v letech 1720–1736 kartuziány z nedalekého Jičína. Autorství díla je připisováno Václavu Heldtovi. Poměrně zajímavý je krov kostela, který má v sobě zakomponováno více soustav. Zastřešení má trámový krov se šikmými vzpěradlovými stolicemi a hambálky v každé vazbě, na něj navazuje ležatá sedlová stolice se středovou vaznicí podepřenou vzpěrami a pásky v plné vazbě. V nějaké době však došlo k zásahu do krovu, kdy byly odstraněny výměny a dodatečně sem byly vloženy trámy nesoucí podbití prkenného podhledu. Ty nejsou provázány s krovem stejně jako výše položené trámy nesoucí podlahu půdního prostoru.

Před zahájením prací byl stav kostela označen za havarijní a kostel je doposud zařazen na seznamu ohrožených památek. Báň kostela se nahýbala na stranu. Po průzkumu se zjistilo, že dřevní hmota byla značně požraná dřevokazným hmyzem a docházelo rovněž k napadení dřevokaznou houbou. Do konstrukce zatékalo. Vady se projevovaly zejména v destrukci zhlaví vazných trámů, krokví a pozednice. Nedokonalé zastřešení a nefunkční krov báně způsobily, že se problémy začaly projevovat i ve zdivu. Vytvářely se viditelné trhliny, vznikaly kaverny, odpadla část římsy. Oprava byla nezbytná. Uvnitř kostela se dále projevovaly poruchy na podbití podhledu, které bylo po obvodu stěn v místech fabionů uvolněno, a tvořily se trhliny. Problém byl a nadále je zejména v destruovaných prvcích kráčat a navazujících částí krovu. Další poruchy se objevily v podobě trhlin za oltářem a pod okny na severní a jižní straně.

Práce zahájila v roce 2016 firma Jaroslava Bezoušky podle projektu Ing. Jana Chaloupského z roku 2015. V první etapě se započalo s opravou věže. Původně se měla oprava provádět na místě, bez sejmutí báně k zemi. Po rozebrání krytiny se však zjistilo, že stav krovu je v daleko horším stavu, než se předpokládalo, a musela se vyměňovat podstatná část dřevěných prvků. Tesařské práce prováděl František Ruprecht a jeho tým. Výměna prvků přímo na věži byla náročná

a velmi zpomalovala postup prací. Některé prvky se vylepovaly, jiné nastavovaly. Nejprve bylo nutné zajistit korunu zdiva a báň narovnat. V roce 2016 bylo proinvestováno 550 000 Kč a byl uhrazen projekt. Z havarijního programu ministerstva kultury bylo vyčleněno 300 000 Kč, městys Pecka uvolnil dalších 300 000 Kč.

V roce 2017 tesařské práce na obnově věže pokračovaly. Nově musely být zhotoveny ramenáty a doplněny štenýře. Ramenáty byly původně zhotoveny z jednoho kusu, ale zjevně nebyly zcela funkční, protože byly dodatečně vyztužovány. Na některých prvcích byly dokonce zbytky kůry. Sehnat v rychlosti takto široké kusy kvalitního vysušeného dřeva by bylo poměrně obtížné, proto zde byly nahrazeny sbíjenými. Jeden zachovalý ramenát je však v krovu báně uložen. V roce 2017 neměla žádost o dotaci z havarijního programu všechny náležitosti, proto tedy poskytlo finance ministerstvo kultury z programu podpory obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí III. Stupně – 136 000 Kč. Městys Pecka poskytla 250 000 Kč, farnost doplatila 36 243 Kč.

V roce 2018 se práce na báni chýlily ke konci. Byly dokončeny tesařské práce, bednění a bylo zahájeno oplechování. Začátkem září byla snesena vrchní část věže nad lucernou. V kopuli byl nalezen výtisk novin z roku 1886, drobné mince a další předměty. Městys přispěl na obnovu 250 000 Kč, ministerstvo kultury z havarijního programu 350 000 Kč.

V roce 2019 došlo k opravě zbylé části lucerny a navazující věže, pozlacení kříže a jeho opětovného osazení. Dřevní hmota vykazovala značnou nesoudržnost a musela být z velké části nahrazována. Nosné části lucerny byly vylepovány. V tomto roce byly rovněž zahájeny práce uvnitř kostela na opravě uvolněného podbití podhledu a nahrazení nesoudržného dřeva nosných prvků. Nebylo však možné nahradit všechny degradované části. Provést obnovu ve styku jednotlivých prvků krovu bude možné až po rozebrání střešní krytiny. Podbití se nakonec podařilo zhotovit a poté mohli štukatéři sjednotit strop. Městys využil postaveného lešení a rovněž nechal vymalovat i část kostela. Koncem roku byla vrchní věž lucerny dokončena a osazena zpátky na své místo. Zapadla přesně. Drobnou kolizi však způsobil kříž, který byl natočen o 45 stupňů proti své správné pozici. Věž musela zase dolů a bodec kříže byl pohotově upraven v nedaleké dílně. Na druhý pokus se již podařilo věž i s křížem osadit. Bohužel při osazování báně kostela nebyl instalován hromosvod, takže dílo ještě není kompletní. Městys na obnovu přispěl částkou 200 000 Kč, z havarijního programu bylo poskytnuto 250 000 Kč.

Práce na obnově kostela ve Vidonicích trvají již řadu let a ještě pokračovat budou. V roce 2020 je nutné staticky zajistit trhliny na kostele a v letech dalších opravit zbylé části krovu. S tím bude souviset jistě i výměna krytiny. Mezitím v kostele degraduje jeho vnitřní vybavení.

Akce obnovy v roce 2020

Obnova márnice (kostnice) v areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Opočně

Petr Kočí, Táňa Šlézová

Objekt bývalé kostnice se nachází v areálu bývalého hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie pocházejícího z roku 1361, který byl na počátku 17. století renesančně přestavěný a výrazně stavebně upravený v letech 1809–1810 pravděpodobně opočenským stavitelem Zohornou. Kostnice byla chybně označena za márnici v popisu na nákresu severního pohledu k nerealizovanému návrhu na romantickou přestavbu arkád a zřízení hradby s cimbuřím mezi zvonicí a kostnicí z roku 1912. Pravděpodobně od této doby omyl přetrvává. Nejstarší zmínka o kostnici u kostela Panny Marie z roku 1715 ji označuje jako malý kostel. Stávající objekt bývalé kostnice byl vybudován na místě zmiňované straší kostnice jako novostavba v letních měsících roku 1756, jak dokládají kostelní účty. V roce 1783 byla kostnice v jižním koutě vybavena dřevěnou oltářní menzou a rok na to podstavami se sochami a iluzivním oltářním nástavcem, další vybavení není možno upřesnit. Inventář farní kroniky k roku 1843 uvádí: *…Na hřbitově vpravo od vchodu stojí oble vyzděná kostnice opatřená 4 okny a jedněmi dvoukřídlými dveřmi se zámkem. Uprostřed stojí zchátralý dřevěný oltář s dřevěným natřeným krucifixem. Na obou stranách oltáře jsou dvě malé dřevěné natřené figury, které představují Sv. Matku Boží a druhá Jana Evangelistu*. Vybavení kostnice bylo odstraněno a její Iluzivní nástavec oltáře zabílen možná již v 2. polovině 19. století. K provedeným změnám se nedochovaly žádné písemné záznamy. Kostnice se až do poloviny 20. století zachovala v téměř nezměněné podobě s pozdně barokními fasádami pravděpodobně ve stávající bílo-šedé barevnosti a struktuře omítek. Plochy exteriéru jsou členěny okenními šambránami s ušima a výraznou hlavní římsou, opticky vynášející mansardovou střechu. Následně přestala být kostnice využívána a udržována a došlo k jejímu zchátrání, statickým poruchám i částečné devastaci. Někdy před rokem 1988 byla kostnice vyztužena betonovým věncem, nový krov byl pokryt šindelem, byly opraveny i venkovní omítky. Tato obnova však nebyla ukončena, zůstal zcela odhalený strop, část oken byla zazděna, zbylé otvory byly ponechány bez výplní.

Současné obnově předcházela velmi důkladná přípravná fáze s vymezením památkových hodnot. Součástí architektonické studie, kterou vypracoval Ing. arch. Jan Čiháček, byl i restaurátorský průzkum vnitřních výmaleb z roku 2016 provedený fakultou restaurování Univerzity Pardubice a stavebněhistorický průzkum vypracovaný Ing. arch. Ladislavem Svobodou.

V letech 2019–2020 přistoupilo město Opočno k celkové obnově hřbitovního objektu, která zahrnovala především sepnutí objektu v oblasti korunní římsy a při patě zdiva pomocí prutů helikálních výztuží, položení nové krytiny z modřínových šindelů, provedení nového tradičního stropu omítaného na rákos, na prkenném podhledu včetně doplnění fabionu s římsou a profilovanou štukovou lištou stropu. Cihelná podlaha, která byla na mnoha místech výrazně propadlá, byla nově položena z cihelných dlaždic s použitím velké části dlaždic původních. Druhotné zazdívky oken byly vybourány a osazeny dřevěnými lamelovými okenicemi zalícovanými s fasádou. Komplexně byly obnoveny omítky fasád a rovněž vnitřní omítky. Při obnově interiérových omítek byl odhalen a v roce 2020 akad. malířem Romanem Ševčíkem restaurován iluzivní malovaný rokokový oltář.

Oltářem byla márnice vybavena, jak se dozvídáme z archivních pramenů, v 80. letech 18. století. Byl vybudován přímo naproti hlavnímu vstupu, na jižní straně v nároží stěn. Tato netradiční pozice v rohu stěn, navíc nikoli otočena k východu, byla vybrána zřejmě kvůli centrální pozici takto umístěného oltáře. Průzkum odhalil, že malovaný oltář byl skryt pod souvrstvím asi 4 nátěrů, což není mnoho a odpovídá to dohadu, že oltář byl zrušen a zabílen v průběhu 19. století. Poté se kostnice již pomalu přestala využívat. Po odkryvu malovaného oltáře byl odhalen i otisk bohatě tvarované dřevěné menzy, která před oltářem stála, a vedly k ní zřejmě 2 schodové stupínky. Nad menzou bylo pak na stěnu namalováno oltářní retabulum technikou nepravé fresky (secco malba). Dole těsně nad menzou trčí přesně z nároží kovový hák, na který byla s největší pravděpodobností osazena centrální dřevěná socha ukřižovaného Krista a vedle ní na bocích, jak vyplývá z archivních popisů, sochy sv. Jana Evangelisty a Panny Marie. Malovaný oltář je pojatý relativně jednoduše a ve svém středu má iluzivní obraz ve zdobeném rámu. Na obraze však není vymalována žádná náboženská scéna, ale jen krajinné prostředí, které vytvářelo iluzi pozadí pro dřevěné sousoší ukřižovaného Krista před ním. Pozadí však má jasné ikonografické schéma, jedná se o vrch Golgotu, na kterém byl Kristus ukřižován. Na vysokém nebi plném mraků

se odehrává vzácný jev, a to souběh slunce i měsíce, které jsou zabarveny do ruda. Horní část malovaného oltáře ukončuje štuková římsa fabionu, která je pravděpodobně mladší. Původní podobu ukončení malované architektury tedy neznáme. Není ale vyloučeno, že nad římsu už malba oltáře nepokračovala a mohl zde být osazen nějaký obraz. I sama symbolika oltáře s ukřižovaným Kristem, motivem smrti a spásy, je zcela příhodná právě pro funkci objektu, jakým je kostnice či márnice.

Restaurování oltáři navrátilo jeho původní celistvou podobu, potvrdilo také přítomnost dřevěné menzy, kterou je možné v budoucnu nechat vyrobit, třeba i doplnit dřevěné sousoší s ukřižovaným Kristem, které by dodalo smysl celému vyobrazení na oltáři a interiér kostnice vyzdobilo.

Výsledkem spolupráce všech odborníků se stala zdařilá komplexní obnova pozdně barokního objektu, který může být nyní zpřístupněn veřejnosti a město Opočno ho bude využívat jako výstavní či koncertní prostor nebo místo pro konání malých svatebních obřadů.

Restaurování renesanční cínové křtitelnice z kostela sv. Jana Křtitele v Rohenicích a problematika rekonstrukčních zásahů
Táňa Šlézová

Rohenický kostel je středověkého založení, v následujících staletích ale prošel úpravami stavebními i obměnou mobiliáře. Z nejstaršího zařízení se v kostele dochovala pouze oltářní archa z roku 1533 a zvon z roku 1556 zavěšený ve zvonici. Třetí nejstarší památkou tohoto kostela je renesanční křtitelnice z roku 1602, která byla pořízena nákladem Trčků z Lípy, tehdejších majitelů opočenského panství, k němuž Rohenice příslušely. Je s podivem, že až do nedávna tato cenná křtitelnice nebyla prohlášena za kulturní památku.

Nápis na kotlíku křtitelnici datuje do roku 1602, ale její autor není známý, velmi pravděpodobně by mohlo jít o známého královéhradeckého konvaře Jana Nebřehovského, který v té době pro Trčky z Lípy zhotovil i jiná díla. Jedná se o drobnější křtitelnici celkové výšky asi 60 cm. Tělo má tvar obráceného zvonu. Stojí na třech nožkách, dole tvarovaných jako tlapy a nahoře ukončených mužskými hermovkami. Tělo křtitelnice je hladké, bez ozdob a reliéfů, pouze ve spodní a horní části jsou hladké prstence, mezi nimiž jsou ryté nápisové pásy – *Rzekl Pan Gežiss Uczedlnikum Svým Dana My Wsselyká Mocz Na Neby i Na Zemy*

Protož gdoucze Vssecky Národy Krzticze ge Ve gmenu Otce y Syna y Ducha Swateho. Letha Panie MDCII. Uši na přenášení u takto malé křtitelnice nejsou. Křtitelnice je krytá cínovým víkem, jež se jako poklice směrem ke středu zvedá. Pro uchycení víka je na horním okraji těla velké ucho s pantem.

K restaurování této v regionu celkem vzácné renesanční památky muselo dojít co nejdříve, neboť se nacházela v havarijním stavu. Mnoho desítek let byla jen uložena v zadním koutě presbytáře jako nefunkční a nevyužívaná. Křtitelnice byla extrémně napadena korozí, která dokázala cínový materiál poškodit nejen na povrchu, ale způsobila i velké poškození do hloubky hmoty. V tomto případě nebyla potvrzena přítomnost tzv. cínového moru, ale šlo spíše o chemickou korozi za vzniku cínatých a číničitých sloučenin, jejichž oxidy zabarvují povrch kovu, jsou nestálé a narušují cínový materiál v jeho krystalické mřížce. Vytváří se i hexahydrocíničitany nebo sulfidy cínu, které vytvářejí nevzhledné puchýře a způsobují též důlkovou korozi i velké krátery a praskliny. Korozní krátery vypadají tak, jakoby v materiálu něco vybuchlo, přičemž deformace jejich okrajů je způsobena tlakem korozních produktů. Povrchy byly korozními produkty, solnými strupy a krustami hodně zdeformovány, a to včetně napadených zdobných plastických prvků, rytých nápisů i erbu. Mnohaleté působení chemicko-fyzikálních a atmosférických procesů vyvolalo silnou korozi, při níž materiál začal ztrácet svůj kovový charakter a rozpadal se. Došlo dokonce k utržení jedné nohy. Rovněž víko vyrobené kovotlačitelsky bylo silně deformováno, rozpadla se obvodová část a zdobné zakončení. Stav rohenické křtitelnice byl v tomto směru tak kritický, že již spěla k úplnému zániku. Odborným restaurátorským zásahem, který však musel být proveden bezodkladně, jej bylo možné zvrátit.

Restaurování prováděl v roce 2020 restaurátor Ivan Houska. Po zkouškách čištění a odstraňování korozivních produktů byl zvolen elektrochemický proces v lázni se slabým roztokem NaOH. Poté byla křtitelnice zbavena všech oxidačních a korozivních produktů na povrchu i v otevřených kráterech a kavernách materiálu. Tam, kde byl materiál skutečně masivně zasažen, byly po čistící

chemické lázni odhaleny další nečekané kaverny a ztráty povrchů, které nebyly pod krustami a nakorodovanými vrstvami viditelné. Jiné partie se po očištění naopak krásně odhalily – ryté nápisy a erb. Mužské hlavičky na horních zakončeních nohou po očištění naopak ztratily téměř veškerou plasticitu v obličejových partiích. Opravy poškození a chybějícího materiálu byly prováděny plombováním, doléváním nebo letováním s použitím cíno-olověné slitiny v poměru podle té originální. Velké kaverny a praskliny musely být po okrajích odfrézovány a vyplněny vloženými odlitými plombami. Všechny takové opravy poškozené hmoty byly poté cizelovány a následně také povrchově broušeny a strukturovány, aby se vizuálně zapojily do již povrchově unaveného a časem prošlého originálního povrchu v jejich okolí. Nápisy, byť je znám jejich přepis, nebyly v poškozených či méně čitelných úsecích rekonstruovány. Došlo jen k rekonstrukci rytých linek, které nápisy lemují. Problematickým bylo také víko, u kterého musel být odstraněn silně poškozený velmi oslabený okraj a nahrazen nově vytvořenou kopií, která byla na víko naletována. Dále chybělo vrcholové zakončení, kterými bývaly historicky buď křížky, nebo malé plastiky zobrazující křest Kristův. Původní podobu zakončení víka rohenické křtitelnice se nepodařilo dohledat ani v žádných historických zdrojích. Bylo tak doplněno jednoduché ukončení křížkem, které vycházelo z analogie jiné obdobné renesanční křtitelnice z počátku 17. století.

Všechny tři tváře mužských hlaviček na zakončení nohou byly masivně prokorodovány, takže z nich zůstaly zachovány jen hrubé tvary protkané množstvím kráterů. Předmětem konzultací a odborných polemik byla otázka, zda do tváří nějak zasahovat rekonstrukcemi, nebo nikoli. Šlo o závažný metodologický restaurátorský problém, neboť různé možnosti řešení přinášely vždy i nemalá rizika a problémy s nimi spojené. Bylo možné k obnově přistoupit konzervačně a hlavičky ponechat zcela bez rekonstrukčního zásahu, což ale přinášelo prezentační problém, neboť by to byly jediné partie ponechané ve stavu přiznané hloubkové degradace materiálu na rozdíl od ostatních ploch, kde u podobných poškození došlo k jejich plastickému vyplnění. Další možností bylo na kavernované partie ručně domodelovat nahrubo plasticitu tváří. Zde však po zkouškách modelace bylo zhodnoceno, že v nich není možno udržet renesanční rysy a rukopis díla, a dochází ke značně volně cítěné plastické interpretaci. Konečným řešením, které bylo uplatněno, bylo plné rekonstruování tváří podle autorské analogie. Na základě domnělého

autorství Jana Nebřehovského byly dohledány dvě jeho křtitelnice, na kterých se nacházejí ve výzdobě uplatněné totožné mužské hermy. Šlo o křtitelnici z kostela v Sezemicích a kostela v Hořičkách. Při výrobě křtitelnic či zvonů jejich autoři využívali soubor forem, ze kterých vylévali drobné prvky, které pak na díla připájeli. Proto míval autor vždy různé formy, jejichž odlitky mohl používat vícekrát, na více svých výtvorů. Po podrobném průzkumu těchto analogií se skutečně potvrdilo, že mužské hermy přesně odpovídají i rozměrově a zjevně byly na tyto analogické křtitelnice použity odlitky hlaviček z jedné formy. Při restaurování byla tedy využita sezemická křtitelnice, z níž se odebrala forma chybějící tvářičky. Následoval bohužel výrazný zásah do původních poškozených tváří, které se musely do určité hloubky odfrézovat, a na jejich místo se osadily odlitky tváří ze Sezemic. Hledání autorské analogie pro obnovu tváří zároveň velmi přesvědčivě ukázalo, že domnělé autorství Jana Nebřehovského je v případě rohenické křtitelnice téměř jisté. Zvolený metodický přístup k rekonstrukcím tváří mužských hlaviček jistě bude náležet k radikálnějším zásahům, které jako takové zaslouží pozornost a mohou být předmětem dalších úvah a kritických hodnocení.

K finálním krokům restaurování náleželo také opatření povrchu křtitelnice mírnou patinou, která má navodit vzhled stabilní šedé patiny stářím prošlého cínového povrchu.

Záchrana této vzácné památky doslova za pět minut dvanáct byla ve výsledku ještě zhodnocena výzvou k řešení komplikovaného metodologického problému rekonstruování její plastické výzdoby. Její prohlášení za kulturní památku a včasná odborná záchrana zabránily úplné devastaci a zániku. Je tedy zdárným příkladem, že i takto poškozené dílo lze kvalitním odborným restaurátorským zásahem s kunsthistorickou oporou navrátit znovu do života a plně prezentovat jeho historické i umělecké hodnoty.

Lesní koupaliště Dachova u Hořic
Zdeněk Čermák

Dominantou areálu je bazén a dřevěná budova o délce 92 m na nízké kamenné podezdívce. Od centrálně umístěného hlavního pavilonu na obě strany vybíhá dlouhá řada převlékacích kabin, ukončená v nárožích malými pavilóny. Celek doplňuje solitérní strážní domek.

Koupaliště se začalo stavět v roce 1923, ale úvahy o jeho výstavbě jsou staršího data. Výstavba veřejných lázní a koupališť dobře zapadala do obrazu nového státu, který kladl důraz nejen na hygienu, ale také na sportovní vyžití. Dobovým akcentem bylo krédo očisty a harmonizace těla a duše, tedy ideál souladu a vyváženosti tělesné a duševní krásy. Proto již v prvních letech samostatného československého státu byla absence městského koupaliště pociťována jako nedostatek.

Komise při městské radě v Hořicích složená ze zastupitelů a zástupců místních spolků doporučila z původních tří vytipovaných lokalit upravit spodní rybník v Dachovech. Plánové podklady připravil Karel Bachura, profesor hořické kamenické školy. Výhodou lokality v Dachovech bylo to, že bazén bude upraven z již existujícího rybníku se sypanou hrází, vodu přiváděl vodovod z lesních studánek, okolní zalesněné pozemky poskytovaly levný stavební materiál a navíc byla tato lokalita již dříve oblíbeným výletním místem. Stavební práce začaly na podzim roku 1923 úpravou břehů rybníka a odstraněním rákosí, pokračovalo se úpravou dna, v průběhu roku 1924 se započalo s výstavbou dřevěných budov s kabinami a pavilony a strážního domku. Podstatná část včetně pískovišť a výsadby zeleně byla dokončována v první polovině roku 1925 a v létě již bylo koupaliště otevřeno.

Koupaliště a sluneční lázně Dachova jsou unikátní stavbou. Architekt Karel Bachura zde vytvořil osobité pojetí rekreační budovy a zázemí s maximálním využitím dřevěných konstrukcí doplněných skleněnými vitrážemi. Celý areál, hlavní budova s převlékárnami a strážní domek, malebně posazený do lesního prostředí, se od dokončení v roce 1925 až do dnešní doby zachoval v zásadě ve své původní podobě a je dokladem historického vývoje, způsobu životního stylu a trávení volného času od dob první republiky dodnes.

S ohledem na převažující konstrukční materiál – smrkové, borové a modřínové dřevo – a dřívější ne zcela vhodnou údržbu, bylo zřejmé, že v brzké době bude nezbytná komplexní obnova. Proto byl již roku 2010 zpracován standardní stavebněhistorický průzkum obou dřevěných staveb. Z konzultací vlastníka se zástupci státní památkové péče vyplynula nutnost zpracovat průzkumné práce, které poslouží jako podklady pro zpracování projektové dokumentace obnovy areálu.

Zpracován byl stavebně-technický průzkum, základní restaurátorský průzkum, jehož součástí byl průzkum stratigrafie a mikrochemické zkoušky, průzkum skleněných výplní oken a dveří a kamenných prvků. Projekt obnovy řešil na základě závěrů těchto průzkumů stavební úpravy a rehabilitaci technického stavu stavby včetně základového dřevěného

roštu, obnovu střech, pláště, interiéru včetně rekonstrukce elektroinstalace a hromosvodů, nové průběžné venkovní schody s podestou a úpravy nejbližšího okolí. Součástí projektu byla také podrobná inventarizace prvků jako jsou dveře, okna, lavičky, věšáky, stolky, police, zámky atd., které byly před zahájením prací demontovány a v dílnách dodavatele repasovány či vyrobeny kopie.

Při realizaci, která probíhala v letech 2016–2020, byly vyměňovány shnilé a jinak poškozené nosné a výplňové dřevěné prvky, obnovovala se střešní krytina z červených vláknocementových čtvercových šablon kladených na koso a krytina z titanzinkového falcovaného plechu na části střech s velmi nízkým sklonem. Doplňovány byly kopie chybějících prvků a detailů původního truhlářského a zámečnického vybavení, skleněných výplní atd.

Výraznější polemika proběhla v otázce barevnosti obvodového pláště. Autoři restaurátorského průzkumu navrhovali opustit stávající barevnost a vrátit se ke staršímu řešení, snad z 50. let 20. století, s větším podílem žluté barvy a u strážního domku dokonce k barevnému řešení s převažujícím zeleným odstínem. Jak vyplynulo z oponentního posudku zpracovatele stavebněhistorického průzkumu, při úvaze o návratu ke starší barevnosti by musel být zásadním způsobem doplněn odběr vzorků na nábrus a chemickou analýzu, tak aby pokryl pokud možno celý objekt lázní. V opačném případě je vhodnější zachovat stávající barevnost. Doplněné doporučení tak sehrálo rozhodující roli při stanovení definitivní koncepce barevnosti obou objektů. Základní barvy pláště v odstínech bílé (okna, dveře včetně rámů a lištování), červené (rámová nosná konstrukce, viditelné části krovů) a okrové (lištování, laťování) doplňuje lomený bílý odstín na bednění stěn a střech a krémový odstín na bednění stěn převlékáren.

Je třeba ocenit výbornou spolupráci zkušeného zhotovitele – Dřevozpracujícího družstva (skanzen Krňovice) – projektantů Ing. Milana a Davida Pourových z Hořic i přístup investora při řešení technických problémů, které se i přes podrobnou a zodpovědnou přípravu vyskytnou téměř vždy.

Kostel sv. Gotharda v Hořicích
Zdeněk Čermák

Kostel sv. Gotharda je písemnými prameny prvně zmiňován k roku 1423. Vzhledem k patrociniu a poloze mimo středověký intravilán Hořic lze uvažovat o raně středověkém původu snad ještě z románského období. Současnou podobu získal kostel barokní přestavbou staršího objektu v letech 1737–1741, kdy došlo k přístavbě věže, konvexního západního průčelí a k vložení klenby do staršího obvodového zdiva presbyteria. Pravděpodobným autorem přestavby byl místní zedník Karel Juklíček.

Mladší opravy neměly na vzhled kostela podstatný vliv. Kostel byl především v interiéru nově neorenesančně upraven, později byl sochařsky vyzdoben hořickou kamenickou školou. Jedná se o stavbu s množstvím architektonicky a uměleckohistoricky hodnotných prvků. Výrazná je také jeho poloha v krajině.

Celková obnova kostela byla zahájena již roku 2010 postupnou opravou krovu a výměnou krytiny. Následovala sanace značně zavlhlé spodní stavby. Před provedením chemické injektáže byly otlučeny vnější a vnitřní omítky asi do výšky 1,2 m, aby zdivo postupně přirozeně vysychlo.

V letech 2015–2016 byla obnovována vitrážová okna a opraven strop lodi s poškozenou výmalbou. Roku 2017 byla zahájena obnova fasád na věži a jižní straně lodi kostela, o rok později na severní straně lodi, v roce 2019 byla dokončena celková obnova fasády západním průčelím i s kamenickými prvky.

Rok 2020 byl pro desetiletou obnovu kostela rokem posledním. Byly obnoveny vnitřní vápenné omítky a vymalován interiér.

Bez dotací ministerstva kultury by celková obnova kostela nemohla být provedena. Kostel sv. Gotharda byl již od počátku zařazen do programu záchrany architektonického dědictví a každoroční příspěvky ze státního rozpočtu nutily vlastníka podílet se také svým povinným dílem finančních prostředků na postupné obnově.

Dílo bylo zdárně dokončeno a bylo by jistě prospěšné tento malebný kostelík na vrchu Gothard opět využívat k účelu, pro který byl generacemi předků dochován do dnešní doby, a to přesto, že v centru města se nachází větší a jistě výstavnější kostel Narození Panny Marie.

Obnova západního paradosu v Korunních hradbách v Josefově
Adam Zezula

Korunní hradby chránily pravé labské předmostí pevnosti Josefov a přístup k hlavnímu Labskému mostu se stavidly, která sloužila k zaplavení celého okolí pevnosti. Hlavní val tvořily dva bastiony 34 a 35 spojené s kurtinou, v níž byla umístěna Korunní brána a zadní val kurtiny

se třemi kasematními budovami – paradosy – lemující její vnitřní stranu. Paradosy patří z hlediska své typologie mezi vrcholné pevnostní stavby francouzského původu, které se ve střední Evropě vyskytují jen ojediněle. Jde o specifický druh kasematních budov, který je nedílnou součástí kurtiny (hradby) a jeho podzemního systému chodeb. Oproti obvyklým kasematním budovám však klenuté prostory nejsou zastřešeny hliněným valem v úrovni hradby, nýbrž masivní zděnou střechou převyšující samotnou hradbu. Střecha paradosu tak tvořila překážku, která do jisté míry chránila týl hradebního valu před případným dělostřeleckým ostřelováním. V Josefově se nacházejí celkem čtyři paradosy, tři z nich v Korunních hradbách a jeden na tzv. ostrově mezi Labem a Metují. Jejich výstavba začala po roce 1785 spolu s výstavbou opevnění celého labského předmostí. Paradosy původně sloužily především jako skladové prostory a v případě obléhání pevnosti také k ubytování vojska. Je uváděno, že jednotlivé budovy pojmuly až 160 mužů. Při výstavbě pevnosti zde dočasně bydleli dělníci a živnostníci, kteří zde pracovali, v paradosu na ostrově byla dokonce umístěná první vojenská pekárna, která zásobovala vojenskou správu komisním chlebem. V přízemí se nacházejí rozměrné kasematy vybavené zděnými krby, v patře je velký klenutý sál.

Částečnou rekonstrukcí prošla budova západního paradosu v Korunních hradbách. V roce 2018 došlo k zajištění poškozené klenby a v následujících letech 2019–2020 k postupné obnově celé střechy včetně zděných vikýřů a oken, vše dle projektu Bc. Josefa Řeháka. Cílem prací bylo odstranění havarijního stavu klenby a krytiny a navrácení původního vzhledu stavby. Masivní zděná valená klenba v úrovni druhého nadzemního podlaží byla z rubové strany téměř po celé délce prasklá a na mnoha místech hrozilo vypadnutí cihelných klenáků. Klenby tak musely být podepřeny a postupně byla opravována havarijní místa. Části s většími deformacemi musely být rozebrány a opětovně vyzděny, ostatní menší praskliny a uvolněné cihly byly injektovány pomocí speciálních expanzních malt. Zajímavé je, že klenáky nebyly v hloubi dostatečně vyplněny maltou. Deformace tak byly způsobeny především chybným postupem při vyzdívání kleneb při jejich výstavbě.

V letech 2019 a 2020 proběhla kompletní obnova všech 17 zděných vikýřů a sedlové střechy, která byla pokryta vlnitým eternitem. Střecha paradosů byla konstruována tak, aby odolala dělostřeleckému odstřelování a konstrukčně byla řešena specificky, obdobně jako v případě pevnostních objektů muničních skladů. Původní skladba

zastřešení zcela postrádá dřevěnou konstrukci krovu. Střechu tvoří pouze zděná konstrukce a namísto obvyklého laťování tvoří střešní plášť střídavě o 8 cm vysazené cihelné šmorce zdiva kladeného kolmo ke spádu střechy. Na tyto šmorce byla přímo zavěšena krytina z pálených tašek bobrovek na šupinové krytí. Historický rozměr bobrovek se ovšem od té dnešní rozměrově liší (použitím velkých bobrovek 20 x 44cm) a zejména proto nebylo možné historický způsob kladení krytiny na šmorce věrohodně reprodukovat. Hledalo se tedy odlišné technické řešení, které by vedlo k co nejautentičtějšímu zopakování původní střechy a jejich detailů pomocí standartní bobrovky. Na počátku 21. století byly při rekonstrukcích obdobných střech severního, východního paradosu a muničního skladu v Korunních hradbách použity dřevěné konstrukce (laťované rošty), které byly osazeny na nové dřevěné krokve větších průřezů ukotvených do vysekaných kapes. Jednalo se však o poměrně necitlivé řešení, které představovalo velký zásah do původní konstrukce střechy. Navíc střešní plášť byl oproti původní úrovni výrazně navýšen a napodobení původních detailů jako štítových říms bylo téměř nemožné. Jen proto byly u těchto objektů kamenné římsy uměle navýšeny betonem a překryty krajovkami. Pro západní parados nakonec bylo zvoleno citlivější technické řešení, které již bylo ověřeno při obnově střechy muničního skladu v bastionu III. Mezi šmorce byly po daných vzdálenostech přibližně 1250 mm osazeny trámky (resp. vaznice) 8 x 8 cm po celé výšce střechy a na ně byl teprve kotven nový rošt s latěmi pro pokládku krytiny. Do původního cihelného zdiva tak nebylo nutné vůbec zasahovat a střešní plášť byl zdvižen jen nepatrně o několik centimetrů na sílu latí a kontralatí. Nedošlo tak k přílišnému utopení zděných vikýřů a bylo možné ponechat viditelné kamenné římsy při obou štítech bez použití krajovek. Některé detaily původní skladby střechy však nebylo možné z technických ani praktických důvodů zopakovat např. založení bobrovek do malty kolem vikýřů a bylo nutné přistoupit ke kompromisnímu řešení oplechováním. Všechny detaily se však podařilo upravit tak, aby výsledek působil esteticky co nejlépe a věrohodně k původnímu řešení. Zajímavý postup byl uplatněn také pro hromosvod. Střecha západního paradosu má úctyhodnou délku 140 metrů a dle aktuálních norem by bylo nutné řešit uzemnění svodů každých 10 metrů. Navíc ze strany valu se pod úrovní terénu nacházejí klenuté kasematní prostory, do jejichž kleneb nebylo možné zasahovat s uzemněním. Kvůli tomu byl použit inovativní aktivní hromosvod, umístěný na vysoké tyči uprostřed střechy, který bylo možné uzemnit pouze pomocí dvou svodů. Velkou proměnou prošly také zděné vikýře západního paradosu, které byly v minulosti výrazně upraveny. Patrně na konci 19. století a počátku 20. století došlo k odstranění většiny pískovcových okenních ostění a probourání některých zděných i kamenných parapetů včetně korunních říms.

Při obnově byly tyto cihelné přizdívky odstraněny, dozděny do původní velikosti a opětovně doplněny o repliky původních pískovcových prvků. Velmi náročné bylo provedení zejména okenních ostění směrem na hradební val, kde je budova velmi křivá. Ta se směrem k řece totiž svažuje. Hřeben je asi o 3 m níže než na straně protilehlé, klenutý prostor ve 2. nadzemním podlaží se směrem na jih zvětšuje a podlaha jde z kopce. Okna a jejich ostění jsou však řešena vodorovně a posazena na kamenný parapet, který kopíruje svažitost celé stavby. Pro okna tak bylo nutné vytvořit atypické kamenné parapety, na které dosedají odlišně vysoké kamenné stojky. Při délce budovy 140 m však tento rozdíl není tolik patrný. S jistotou nelze ani říci, zda se jedná o původní stavební záměr pevnostních architektů nebo pouze o stavební chybu. Kamenické práce provedl ukázkově včetně ručního pemrlování místní kamenický mistr Schejbal. Doufejme, že brzy v další fázi rekonstrukce západního paradosu dojde i k obnovení původního zemního valu na západě budovy a k odstranění betonové rampy z 2. poloviny 20. století, kterou masivně prosakují srážkové vody do spodních zaklenutých kasemat. Dochází tak k jejich výrazné degradaci a tento havarijní stav bude nutné brzy řešit.

Zahájení opravy krovu a výměny střešní krytiny na kostele sv. Ignáce v Jičíně

Klára Švábová

Existence kostela je v písemných pramenech doložena již v roce 1342, bývá však spojován již se vznikem města Jičína na přelomu 13. a 14. století. Kostel byl zpočátku zasvěcen sv. Jakubovi, avšak v 17. století byl darován jezuitské koleji v Jičíně a zasvěcen sv. Ignáci. V 1. čtvrtině 14. století postihl jižní část města požár, po kterém začal být kostel budován jako trojlodní s bočními chóry, sakristií, odsazeným presbytářem a hranolovou věží. Nejpozději do roku 1413 byl kostel zastřešen, avšak trojlodí nebylo ještě s největší pravděpodobností zaklenuto. Loď byla pravděpodobně zaklenuta až kolem roku 1519, tedy v období po dalším požáru Jičína. V roce 1589 Jičín postihl další požár, při němž kostel již prokazatelně vyhořel, zbortila se klenba, kruchta a kamenné sloupy, shořel i krov. Loď byla při opravě znovu zaklenuta valenou klenbou s výsečemi – stávající klenba pochází až z roku 1837, ale je řešena stejně. V této době byl zřízen i nový krov. Střecha byla řešena jako stanová se sanktusníkem, jak zobrazuje jedna z dochovaných vedut města. V roce 1622 byl kostel předán do správy jezuitům a získal nové patrocinium, svatojakubské patrocinium bylo přeneseno na nově vybudovaný kostel u zámku. V roce 1681 v Jičíně opět hořelo a opět byl zasažen i kostel a jeho stanová střecha. Z vedut z 18. století je možné odvodit, že stanová střecha byla nahrazena novou sedlovou. Další požár zasáhl město v roce 1768, při němž shořela střecha věže a její trosky prorazily klenbu v severozápadním

koutu lodi. Předpokládá se, že částečně shořela také střecha lodi a presbytáře. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 se uvažovalo o zboření kostela, na žádost města k němu však nedošlo. Kostel byl změněn na filiální a byl spravován studijním fondem.

V roce 1822 byla vyměněna šindelová krytina za pálenou. Větší zatížení krovu způsobilo poruchy v obvodovém zdivu a trhání cihelné klenby z roku 1597. Kostel musel být uzavřen a klenba podepřena. O poruchách v konstrukcích kostela se začalo jednat roku 1836, kdy se zamýšlelo klenbu strhnout a vyklenout znovu a zároveň zřídit novou střechu opatřenou plechovou krytinou. Ozývaly se i hlasy pro zachování klenby i krovu, avšak v roce 1837 došlo k sejmutí klenby, jejímu opětovnému vyklenutí, stržení starého krovu a vyzvednutí nového krovu s použitím starších dřevěných prvků a položení plechové střešní krytiny. Nový krov byl proveden ve velmi nízkém sklonu, tedy v podstatě v dnešní podobě. Krov se pak rekonstruoval ještě v roce 1924 spolu s opravou krytiny, která již byla velice poškozena a zatékalo do ní.

Kostel sv. Ignáce prošel od doby svého založení bohatým vývojem, který je spojen jak s četnými požáry města, tak také se změnou jeho zasvěcení a stavbou blízkého jezuitského konventu.

V roce 2020 začala první etapa opravy krovu a střešní krytiny kostela. Stávající řešení krovu o nízkém sklonu pochází z roku 1837. Jedná se tedy již o zažitý obraz této kulturní památky, kdy konstrukční řešení předchozích krovů a střech není zcela známo tak, aby mohlo být věrně rekonstruováno, i přes to, že nynější nízký sklon střechy vizuální podobě kostela příliš nesvědčí. Konstrukce krovu lodi stojí na pomezí mezi hambalkovou a vaznicovou soustavou. Základem plných vazeb je věšadlo s dlouhými vzpěrami a hambalek. Podélná vazba je tvořena nízkými šikmými stolicemi.

Konstrukce krovu a střechy kostela je již delší dobu ve špatném stavu, způsobeném dlouhodobým zatékáním a dřevokaznými škůdci. V průběhu let byly jednotlivé prvky krovu opravovány, nevhodně přílożkovány atd. První

etapa oprav byla započata nad hlavní lodí na západní straně u věže kostela a obsáhla zhruba jednu čtvrtinu krovu a plochy střechy.

Po rozkrytí části střechy se ukázalo, že dřevěné prvky krovu byly v horším stavu, než se původně předpokládalo. Na základě nových zjištění musel být proto rozsah výměny dřevěných prvků krovu upraven. I přesto, že muselo být vyměněno mnoho částí, všechny práce byly vedeny snahou o zachování maxima dřevěných prvků. V případě poškození menšího rozsahu bylo přistupováno k protézování za pomocí tradičních tesařských technologií a spojů. Dřevěné prvky byly na místě otesávány širočinami a svou strukturou tak odpovídají povrchům historických prvků krovu.

Aby mohly být práce efektivně provedeny, bylo nutné uvnitř krovu postavit lešení, které bylo speciálně provedeno tak, aby nedošlo k přitížení kleneb kostela. Lešení umožnilo lepší přístup ke korunním římsám, ale také k ostatním konstrukcím krovu a střechy a umožnilo snadnější výměnu dřevěných prvků krovu.

Vzhledem k tomu, že stávající střecha je opatřena lehkou falcovanou krytinou z pozinkovaného plechu červené barvy, byla jako nová krytina zvolena krytina z falcovaného měděného plechu. Užití plechu je vhodné i kvůli sklonu střechy a řešení a únosnosti krovu.

Práce ve výborné kvalitě za pomocí tradičních technologií prováděla firma Tes 98. Na obnovu přispělo ministerstvo kultury z programu pro záchranu architektonického dědictví a také město Jičín.

V následujících letech se plánuje pokračovat s pracemi po jednotlivých úsecích až do úplného dokončení opravy střechy.

Obnova vily Břetislava Kafky v Červeném Kostelci
Adam Zezula

Vila slavného východočeského léčitele, parapsychologa a umělce Břetislava Kafky byla navržena v roce 1932 architektem Josefem Vejrem a vystavěna v roce 1933 v těsném sousedství Kafkových uměleckých ateliérů. Stylově lze budovu zařadit mezi funkcionalistické stavby s tradicionalistickými prvky, nicméně jde spíše o ukázkový typ *vily umělce* komponované originálně v každém směru. Unikátní je dispozice, funkční uspořádání prostor, gradace hmot stavby, architektonické pojetí vnějšího pláště ale i materiálové řešení a výmalba interiérů. Souvislost uměnímilovného a spirituálního stavebníka je zde úzce propojena s úlohou

architekta, který nám představuje svůj ideál bydlení a krásy. Nejvíce zaujme patrně velká reprezentativní kruhová vstupní hala pro výstavu skulptur, která je středobodem dispozice, srdcem domu, a je prezentována také na vnějším vzhledu vily válcovým pavilonem převyšujícím střechu. Charakteristickým prvkem domu jsou také četné balkony, lodžie a terasy, které jsou situovány v druhém nadzemním podlaží na všech stranách domu a které podporují celkovou gradaci a členění hmot stavby. Pozoruhodné jsou také interiéry vily, které byly provedeny s důrazem na řemeslnou kvalitu a materiál všech doplňků (podlahy, okna dveře, zábradlí, svítidla a vypínače). Lze předpokládat, že všechny tyto prvky byly dílem řemeslníků z Kafkova uměleckého ateliéru pro práce chrámové.

Po uzavření uměleckého ateliéru v roce 2014 byl celý areál dlouhodobě opuštěný, chátral a rodina Břetislava Kafky se rozhodla nemovitosti prodat. O budovu projevilo zájem město, nicméně nenašlo vhodné využití. Poté byla oslovena Oblastní charita v Červeném Kostelci, která se příležitosti chopila a rozhodla se ve vile zřídit denní stacionář, který v obci i regionu chyběl. Pro vilu se tak podařilo získat dotační prostředky z Evropské unie (z programu IROP Sociální integrace) ve výši téměř 14 mil. Kč, které Oblastní charitě umožnily nejenom Kafkovu vilu zakoupit, ale také zajistit její celkovou rekonstrukci. Služba denního stacionáře ve vile je určena pro seniory a nemocné, jejichž blízcí se o ně nemohou nepřetržitě starat, ale nechtějí je natrvalo umístit do domova důchodců nebo jiných zařízení. Myšlenkou denního stacionáře je ulehčit péči a přitom zachovat vzájemná rodinná pouta.

Rekonstrukce začala v roce 2019 a z větší části byla dokončena v roce 2020. Vila prošla kompletní obnovou od základů až po střechu včetně jejího bezprostředního okolí a jen málokteré konstrukce zůstaly nedotčeny. Vila byla dlouhodobě neudržovaná a při její obnově bylo nutné řešit četné havarijní stavy. Základy stavby a suterény byly výrazně promáčené a bylo nutné provést jejich chemické podřezání v kombinaci s vnějšími izolacemi a odvodněním celé stavby. V havarijním stavu se nacházelo hlavní vstupní schodiště v průčelí stavby s velkými zděnými květináči po stranách, které bylo nutné kompletně rozebrat a znovu vyzdít včetně schodišťových stupňů. Velmi špatný byl také stav balkonů a teras, jejichž podesty musely být nově izolovány. Výraznou změnou prošla i celá fasáda vily, která byla opatřena novou škrábanou omítkou břízolitového typu se slídou v bílé a okrové barvě. Původně se sice uvažovalo o pouhém lokálním doplnění degradovaných břízolitových omítek, avšak jejich stav byl po ohledání natolik špatný, že byly nakonec rekonstruovány úplně. Škrábané omítky provedla specializovaná firma, která odvedla velmi pěknou práci a věrně zopakovala vzhled omítek z hlediska jejich rozvrhu i zrnitosti na jednotlivých částech stavby. Náročně

obnoveny byly rovněž všechny truhlářské prvky, které se podařilo z podstatné části zachovat. Původní špaletová okna z modřínu byla provedena řemeslně velmi kvalitně, takže mohla být repasována a doplněna o vnější zúžená izolační skla. Zajímavá byla také výměna krytiny nad centrálním kruhovým pavilonem, kterou bylo nutné kvůli špatnému stavu nahradit. Původní měděná krytina se vyznačovala ušlechtilou tyrkysově měděnou patinou, která by s výměnou za nové měděné oplechování zanikla, neboť současné měděné oplechování se postupem času barví do tmavě hnědé barvy. Použití již nazelenalých předzvětralých měděných plechů bylo nad finanční možnosti investora, proto byla měděná patina na nové plechové krytině imitována alespoň tyrkysovým nátěrem.

Stejně pečlivou obnovou prošel také interiér vily, který byl rekonstruován s důrazem na zachování všech hodnotných prvků v jejich autentické podobě. Poškozené podlahy z černého litého terasa byly vyspraveny a vyleštěny. Zvláště pozoruhodné se pak ukázalo terasové schodiště do patra, jehož černé stupně jsou vykládané perletí ze zbytků vzniklých při výrobě knoflíků. Mnohdy jsou v terasu zaleštěny celé knoflíky i s dírkami. Dále byly opraveny všechny fládrované povrchové úpravy kazetových dveří a vestavěného nábytku. Pro jejich obnovu se podařilo dokonce získat řemeslníka, který se techniku jemného pivního fládru naučil právě v Kafkových ateliérech. Výsledek takto opravených fládrů a nově provedených fládrů na nových dveřích byl k nerozeznání od originálu. Nešlo však pouze o podlahy a dveře. Ve vile byly uplatněny původní lustry, svítidla ale i repliky vypínačů. Reprezentační prostory byly navíc opatřeny autentickou výmalbou ve výrazných barvách umělecké avantgardy, dle návrhu samotného Břetislava Kafky. Nalezená výmalba byla originální pro každou jednotlivou

místnost a nepřekvapí osobité barevné kombinace jako například hráškově zelená vstupní předsíň se zlatožlutým stropem, nebo také vínové kombinace se zelenými špaletami na schodišti. Originálně byla pojata i vícepatrová kruhová vstupní hala pro výstavu skulptur, kde výmalba od spodu nahoru postupně graduje v odstínech žluté, okrové a oranžové, až po náročně vymalovaný strop se zlacenou šesticípou hvězdicí, která byla odborně zrestaurována licencovanými restaurátory. Výrazně barevná výmalba se však nerekonstruovala ve všech místnostech a většinou byla aplikována standartní bílá výmalba s ohledem na nový provoz stacionáře a jeho kanceláří. Originální výmalba však nebyla odstraněna ale pouze překryta, aby ji bylo možné kdykoli obnovit. Všechny prostory pak byly na závěr citlivě dotvořeny novým vybavením dle návrhu Ing. arch. Marka Wajsara a výstavou autorského díla Břetislava Kafky – výkresů, skic a soch, které ve vile zůstaly zachovány.

Výsledné dílo je ve všech ohledech velmi působivé a je nutné ocenit odborný přístup všech firem a řemeslníků, kteří se na obnově vily Břetislava Kafky podíleli. Krásné prvorepublikové vile byl vdechnut nový život a doufejme, že stejně zdařile se povede rekonstruovat i sousední budovu Kafkových ateliérů.

Obnova kaple Panny Marie na Kramolně
Adam Zezula

Kaple zasvěcená Panně Marii též zvaná Sýkorova se nachází na velmi exponovaném místě, na historické křižovatce cest mezi Kramolnou, Vysokovem a Náchodem. Jedná se o nevelkou šestibokou zděnou kapli barokního původu se stanovou střechou zaklenutou klášterní klenbou v interiéru. Dle písemných zmínek byla založena již v roce 1415, avšak z původní středověké kaple se patrně nic nezachovalo. Současná podoba kaple pochází z roku 1777 nebo 1778, kdy byla kaple výrazně přestavěna nebo byla dokonce na stejném místě postavena znovu. Traduje se, že kapli nechal vystavět na své náklady statkář Sýkora z blízkého gruntu u křižovatky čp.39 (dnes čp. 98) krátce po pobytu pruského krále Fridricha II. Velikého. Ten u něj několik dní pobýval s hlavním vojenským stanem za tzv. bramborové války. Přesný důvod stavby však neznáme. Není jisté, zda nechal zbudovat kapli, jako poděkování, že pruské vojsko odešlo bez větších škod a nebo byla starší kaple poškozena pruským vojskem natolik, že musela být vystavěna znovu. Autorství kaple je rovněž neznámé. Nicméně jde o velmi kvalitní příklad přenesení

velké architektury barokního klasicismu do drobného měřítka venkovské kaple s řadou atypických a zajímavých prvků.

Kaple v roce 2020 prošla kompletní obnovou financovanou obcí Kramolna a také z dotačního programu ministerstva kultury na podporu obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností (ve výši 120 000 Kč). Kaple s dožívajícím asfaltovým šindelem na střeše se nacházela v celkově zanedbaném stavu obrostlá keři. Její fasády byly silně zasolené, opatřené tvrdými nepropustnými cementovými omítkami. Interiér kaple s betonovou podlahou byl silně zavlhlý a promáčený až do úrovně dvou metrů. Cílem obnovných prací bylo odstranění těchto závad a navrácení důstojné podoby, která by odpovídala architektonické a kulturněhistorické hodnotě kaple. Ideálem byl návrat ke starší barokní či klasicistní podobě k roku 1777, kdy byla kaple přestavěna. Nicméně k tomuto záměru se nám nepodařilo získat žádné starší obrazové podklady ani fotografie, které by vypovídaly o její podobě před rokem 1934. K dispozici jsme měli pouze fotodokumentaci z 50. a 60. let 20. století, která dokládala podobu kaple pouze k roku 1934, kdy kaple prošla poslední velkou rekonstrukcí a získala svůj charakteristický vzhled – břízolitové omítky a krytinu z eternitu. Pro nedostatek podkladů jsme se proto rozhodli respektovat stávající vzhled fasád. Cementové omítky by byly ovšem nahrazeny vápennými, které by napomohly redukovat vlhkost stavby. Prvotním záměrem bylo zopakování nárožních pilastrů s hladkou štukovanou omítkou, která by kontrastovala „s barokní“ hrubou házenou omítkou v hluboko posazených lizénových rámech. Koncept vycházel z analogických příkladů obdobných kaplí ze stejného období. Nakonec bylo nutné tento záměr kompletně přehodnotit, neboť po odstranění stávajících břízolitových omítek v silné vrstvě bylo odhaleno původní architektonické členění fasád kaple, které bylo zcela odlišné od stávajícího pojetí. Detaily původních profilací říms bylo možné vysledovat z fragmentů profilovaných cihel, které původní omítané prvky vynášely. Architektonické řešení bylo mnohem zdobnější a jemnější, než se původně předpokládalo. Pilíře byly výrazně užší a prolamované na nárožích, zakončené profilovanými hlavicemi, které dále vynášely široké kladí s korunní římsou. V průčelí kaple po obou stranách vchodu byly nalezeny také dvě zazděná kruhová okna. Na základě těchto podkladů tak bylo možné věrně obnovit původní vzhled fasád z období barokního klasicismu, a to včetně kruhových oken. Všechny štukatérské práce byly provedeny na vysoké řemeslné úrovni. Omítky byly míchané z hašeného vzdušného vápna a křemičitých písků dle tradičních poměrů. Štukované prvky byly vytaženy na čisto pomocí hrubšího vápenného štuku a zatřeny tradičními vápennými nátěry. Barevnost fasád byla odvozena z drobných fragmentů nalezených na kapli a zvolený odstín žluté odpovídá barokním nátěrům.

Souběžně s obnovou fasády bylo nutné řešit i problém se silně provlhlým zasoleným zdivem a nevyhovujícím terénem kolem kaple. Zasolené omítky do výše 0,5 m byly odstraněny a terén kolem kaple odkopán a odvodněn pomocí drenáže. Kaple byla doplněna po svém obvodu o nový sokl z pískovcových desek a o nový vyspádovaný okapový chodníček z pískovcových odseků. V interiéru byla nahrazena nepropustná betonová dlažba novou cihelnou dlažbou ve tvaru šestiúhelníků na hutněném loži. Všechny tyto úpravy spolu s nově obnovenými okny by měly přispět k co nejlepšímu odvětrání kaple a ke zmírnění silné vlhkosti základového zdiva.

Střecha byla opatřena novou krytinou z modřínových štípaných šindelů, které byly vybrány záměrně, aby došlo k propojení vzhledu nově opravených fasád se střechou. Jedná se o kontextuální krytinu, která byla na konci 18. století hojně používaná a která byla s největší pravděpodobností na kapli použita. Spolu se střechou byl renovován rovněž kamenný vrchlík, který zakončuje a přitěžuje vrchol celé střechy. Tento pozoruhodný architektonický prvek celé kaple nemá mnoho obdob. Nevíme, proč zde byl osazen a jaký byl jeho původní účel. Jde o velký kruhový kámen z červeného pískovce, který má po stranách vysekané půlkruhové výžlabky svrchu lemované ornamenty a je na něm postavena kamenná piniová šiška s kovaným křížem. Zprvu jsme uvažovali, že by se mohlo jednat o druhotně použitý mlýnský kámen, který mohl symbolizovat myšlenku, že boží mlýny stále melou, ale to se po bližším ohledání vrchlíku nepotvrdilo. Vrchlík působí velmi archaicky a není vyloučeno, že mohl být použit z předchozí stavby. Kaple mohla být na svém vrcholu opatřena ještě malou zvoničkou vynesenou na dřevěných sloupcích, kámen tak mohl tvořit dno této lucerny. Oba kamenné prvky byly odborně kamenicky restaurovány, vyspraveny, očištěny povrchově zpevněny a hydrofobizovány. Kamenná šiška na vrcholu byla doplněna o nový kovaný dvouramenný patriarchální kříž s kouličkou podle původního doloženého řešení.

Akce obnovy byla příkladná. Zejména je nutné ocenit zodpovědný přístup obce v čele se starostkou Jitkou Kropáčkovou a řemeslnou dovednost místního štukatérského mistra MgA. Jana Vítka z Červeného

Kostelce, který všechny výše uvedené práce odborně provedl. Celková obnova byla velmi zdařilá a kaple prošla výraznou vizuální proměnou.

Obnova kláštera Paulánů v Nové Pace
Matěj Kubina

Barokní stavbu paulánského kláštera v Nové Pace nechala nejspíš v roce 1658 postavit hraběnka Marie Eva Alžběta rozená ze Šternberka, na základě povinnosti udělené závětí jejího manžela Rudolfa Teuffenbacha z Tiefenbachu a Masswegu vedle stávajícího kostelíka Panny Marie. Po dobu stavby působili pauláni v nedaleké Chotči a z nejasných důvodů se nastěhovali do kláštera až v roce 1701. Pauláni obývali klášter do roku 1787, kdy byl klášter na základě josefínské reformy zcela zrušen. V roce 1791 byla jižní a západní část kláštera prodána Adamu Votočkovi a severní a východní část u chrámu Panny Marie byla přidělena farnímu úřadu. V této době byl také diagonálně rozdělen ambit kláštera na dvě části. Adam Votočka poté v roce 1793 rozdělil svou část na tři díly svým synům. Ti zde na začátku 19. století zřídili tkalcovnu, barevnu a tiskárnu kartounů, hospodu v refektáři a ve sklepení výrobnu lepenky. Západní polovina dále měnila využití i vlastníky. Jednu dobu zde žilo i 20 rodin. V roce 1858 klášter vyhořel. S ohledem na stav nemovitosti se v roce 1871 naskytla příležitost vykoupit onu soukromou část městem Nová Paka pro zřízení nemocnice. Využití budovy bylo z počátku různé a nemocnice se rozrůstala postupně. Ve 20. letech 20. století však kapacita nemocnice již pomalu nevyhovovala. Muselo dojít k postupným adaptacím objektu. Ve 2. polovině 20. století bylo odebráno farnosti severní křídlo pro potřeby nemocnice a církvi tak zbyla pouze sakristie a východní chodba. Do klenby ambitu byl z tohoto důvodu probourán otvor a vloženo schodiště. Severní křídlo v přízemí i patře bylo potom odděleno tenkou příčkou. Poslední výraznou úpravou bylo vložení výtahu a přístavby do rajského dvora kláštera a přestříkání vnější fasády kláštera cementovou vrstvou. Nemocnice v Nové Pace fungovala do roku 2004, kdy bylo i severní křídlo navráceno římskokatolické farnosti. V roce 2006 odkoupilo od Královéhradeckého kraje historickou polovinu kláštera nezisková organizace Život bez bariér a prováděla na klášteře úpravy spíše drobnějšího charakteru. Nicméně tato polovina kláštera byla doposud nevyužívaná.

Přes pestrost majitelů a využití stavby, požár a četné úpravy, zbylo velké množství cenných detailů, ze kterých lze vyčíst vnější podobu kláštera před požárem a je zachováno i vnitřní dispoziční řešení. Cenné jsou rovněž zachované kletované omítky uvnitř kláštera.

Od roku 2004 dochází postupnými kroky k celkové obnově kláštera. Stejně jako nezisková organizace Život bez bariér, tak i římskokatolická farnost pracují na tomto nelehkém úkolu. Nicméně každý po svém. Na

obnově kláštera se tak setkávají dva přístupy k obnově, přičemž žádný z nich nelze považovat za nevhodný. Polovina římskokatolické farnosti postupuje systémem postupných úprav a oprav. Nezbývá mnoho, aby bylo dílo dovršeno. Nezisková organizace Život bez bariér proti tomu dlouhou dobu chystalo svůj projekt a hledalo vhodnou cestu, jak ho zafinancovat. Úsilí obou stran se konečně vyplácí, neboť do dvou let lze očekávat, že rekonstrukce církevní poloviny bude hotova a polovina občanského sdružení bude mít opravený suterén a přízemí.

Práce na církevní polovině jsou řešeny především účelně s vynaložením financí v rozumné míře, ale přitom při zachování kvality. Jako příklad přístupu lze doložit obnovu dveřních výplní do všech místností severního křídla. Zde se nedochovaly dveře, podle kterých by bylo možné zhotovit nové. Vyšlo se tedy z dochovaných dveří vedoucích do kostela z východního křídla a tyto dveře se ve své profilaci zjednodušily. Pro podporu detailu však byly dveře opatřeny odlitkem kliky ze dveří do kostela. Druhým příkladem je řešení podlahy v ambitu v severním křídle. Zde se historicky uplatňovaly pískovcové dlaždice 45 x 45 cm kladené na koso. Zhotovení nové podlahy v kameni by však římskokatolická farnost stěží zaplatila, a tak se přešlo na kompromis, kdy byla pískovcová dlažba nahrazena režnými cihlami, které jsou doložené v patře kláštera.

Občanské sdružení přistoupilo k obnově razantněji a díky financím snad i velkoryseji. Od roku 2006 probíhala na klášteře předprojektová příprava, kdy byly prováděn stavebněhistorický průzkum, restaurátorský průzkum a průzkumy další. V letech 2010–2011 potom začaly vznikat návrhy na obnovu, které vyústily v roce 2012 v územní studii úprav celého areálu a následně i dokumentace k územnímu a stavebnímu řízení. Tento projekt poté usiloval o poskytnutí dotace z evropských fondů. Podařilo se získat finanční podporu v roce 2017 ve výši 43,5 mil. Kč ve dvou programech. Celková cena rekonstrukce se však šplhá ke 100 mil. Kč. Obnova byla v roce 2020 zahájena firmou MBQ, s. r. o. Původní rozpočet z roku 2016 počítal s celkovou obnovou, ale se současnými cenami je z uvažovaných peněz reálné opravit pouze suterén a přízemí kláštera.

Bude vytěžena část terénu, aby mezi budovu kláštera a blízkou budovu Centra bez bariér mohl být umístěn přízemní spojovací objekt. Jako radikální je považováno zpřístupnění objektu ze suterénu kláštera, kde budou při refektáři, ve dvou místnostech západního křídla, vybourány stropy dvou podlaží a bude sem vloženo schodiště a obslužný výtah. Naproti tomu je velkorysá obnova ambitu, kde mají být klenby obnoveny restaurátorsky v původních kletovaných omítkách, obnovena kamenná dlažba v ambitu nebo doplněny kamenné dlažby v suterénu. Ona radikálnost spočívá i v odlišném využití stavby. Vyšší kumulace uživatelů objektu a umístěná kuchyň sebou nese potřebu dostatečného

odvětrávání, ale refektář a suterén je nutné i adekvátně vytápět. To sebou nese daleko výraznější zásahy do historických konstrukcí.

Při výkopových pracích na rajském dvoře se obnažila kamenná studna i původní dlažba z říčních kamenů v jejím okolí. Dlažba i kamenný prstenec studny je pod úrovní prahů dveří do dvora, a protože má být dvůr obslužný bezbariérově, jako nejvhodnější úprava se jeví vyrovnat kamennou dlažbu dvora na úroveň chodby ambitu a pouze prstenec s historickou dlažbou a studnou nechat odhalený ve své původní pozici. K tomuto prstenci potom povede několik schodišťových stupňů. Vozíčkář se sice ke studni nedostane, ale tento artefakt zůstane zachován.

Zásadní rozpor mezi přístupy obou vlastníků představují oddělující stěny, diagonální předěl ambitu i chodby v patře objektu, které vznikly v roce 1791. Farnost již jednu ze stěn rekonstruovala čistě bílou omítkou. Projekt Života bez bariér počítá s její náhradou za prosklenou stěnu. Opět tedy radikálnější, ale i velkorysejší přístup. Obě řešení jsou však obhajitelná a památku nepoškozují. Skleněná příčka jistě podpoří architekturu stavby – prostorově propojí chodbu, a to i v případě, že by byla z mléčného skla, nic to však nemění na faktu, že zděná příčka je zde 230 let a s historií objektu souvisí. Záleží dnes jen na dohodě obou stran, kterou cestou se vydají.

Budou jistě krásně obnoveny vnitřní části suterénu a přízemí západního a jižního křídla kláštera i okolní parter, ale v rozpočtu projektu Života bez bariér nebylo místo pro obnovu rozpadajících se omítek či odkrytých stěn s kachličkami, ani omítek v rajském dvoře. V tomto je farnost napřed a plánuje obnovu fasád již v roce 2021. Vlastnické rozdělení kláštera tak může mít v tomto případě pozitivní vliv na snahu o dokončení rekonstrukce této novopacké dominanty. Vizuální rozdíl jednotlivých částí totiž bude výrazný. Závažnější než vnější výraz stavby je však poškozená střecha nad částí Života bez bariér, kterou na mnoha místech zatéká. Poškozená střecha tak může do budoucna zapříčinit výrazné problémy. Oprava střechy měla být prvním krokem postupné obnovy, ale financovat takto velkou stavbu není jednoduché, zvláště v případě neziskových organizací je závislá čistě na dotacích.

Kaple Panny Marie v Kačerově
Jan Tlučhoř

Kačerov představuje mimořádně autenticky dochovaný sídelní útvar v podhůří Orlických hor s drobnější rozvolněnou chalupnickou a domkářskou zástavbou. Kromě obytných stavení zde nechybí ani další nezbytné charakteristické stavby vesnického sídla – kostel, mlýn, škola kovárna, několik památek drobné sakrální architektury (kaple, výklenkové kapličky, kamenné kříže, sousoší piety), kamenné klenuté mostky, studánky.

Drobná sakrální stavba kaple Panny Marie byla dle vročení na kamenném portálku vystavěna v roce 1858. V roce 2020 byla vzorně obnovena. Na střechu se vrátila původní krytina z dřevěného štípaného šindele, charakteristická ještě v 19. století zejména v podhorských a horských oblastech našeho kraje. Také byly obnoveny fasády v kombinaci hrubých ploch s hladkými tektonickými prvky a provedeno odvodnění. V interiéru se podařilo odkrýt malbu s křížem a postavami andělů, o které se dosud nevědělo. S jejím restaurováním se počítá v dalších letech. Také byly na hřeben střechy a vrchol zvoničky vráceny dva ocelové kříže, které byly uloženy u místních obyvatel.

Obnovu financovala obec Zdobnice, dotačně přispěl Královéhradecký kraj, ale prvotní impuls vzešel od spolku Údolí Kačerov. Práce výborně řídil Jiří Vomela ze stavební firmy Řemeslné stavby, s.r.o., z Trotinky.

Obloukový most v Hostinném
Jan Tlučhoř

Během roku 2020 byl příkladně obnoven železobetonový obloukový most v Hostinném. Silniční mostní objekt ve středu města převádí pozemní komunikaci přes potok Čistá. Spojuje předměstí s historickým jádrem města. Z architektonického hlediska je mimořádně působivé provedení osvětlení mostu dvojicemi kubizujících sloupů s lucernami. Most je jednou z hlavních dominant města a podílí se na panoramatu a vnějším obrazu historické části města. Je jedním ze základních pilířů identity města, vstupní a symbolickou branou do města.

Stavba mostu byla provedena v roce 1926 a nahradila starší mostní zděnou konstrukci. Projekt vyhotovila v červenci roku 1923 pobočka vídeňské firmy N. Rella und Neffe v Ústí nad Labem a ta poté most i vystavěla. Firma použila mostní konstrukci Emperger, systém tzv. ovinuté litiny, kombinující litinu, beton a podélnou a příčnou betonářskou výztuž. Systém vyvinul berounský rodák Fritz Emperger (1862–1942),

významný betonářský teoretik, profesor vídeňské techniky a zakladatel odborného časopisu Beton und Eisen.

Jedná se o silniční železobetonový obloukový monolitický most se zavěšenou mostovkou. Hlavní nosnou konstrukci tvoří dva monolitické železobetonové oblouky o průřezu 0,50–0,77 x 0,60–0,66 m s táhlem a zavěšenou roštovou mostovkou. Rozpětí oblouků je 17,8 m, vzepětí 3,45 m. Monolitická železobetonová mostovka kombinuje desku silnou 120 mm, podélná žebra o rozměru 150 x 470 mm v osové vzdálenosti 1000 mm a příčníky proměnlivé šířky 360–600 mm v osové vzdálenosti 2300 mm zavěšené na táhlech. V příčném řezu je 7 žeber. Finální kryt mostovky je asfaltový.

Vstup na most zdůrazňuje čtveřice sloupů v kubizujícím stylu s plechovými osmibokými lucernami. Mostu dotváří také svisle členěné ocelové zábradlí rytmizované štíhlými výplněmi s kosoúhlým motivem. Spodní stavbu mostu tvoří nábřežní opěry vyzděné z kamenného kvádrového a kyklopského zdiva. Opěry navazují na zpevněné břehy potoka.

Most se těsně před prohlášením za kulturní památku v roce 2015 stal součástí objízdné trasy s poměrně frekventovanou nákladní dopravou a bylo nutné zvýšit jeho nosnost na 50 t. Bez důkladného průzkumu přes něj bylo položeno ocelové a velmi hlučné provizorium. Plánovala se také rekonstrukce průjezdní komunikace městem včetně mostu a byl opětovně vznesen požadavek na navýšení nosnosti mostu. V té době se také začalo uvažovat o jeho demolici a náhradě novým utilitárním železobetonovým mostem. S tím se NPÚ, ÚOP v Josefově nehodlal smířit a podal návrh na prohlášení za kulturní památku. Poté již nebylo možné most odstranit, byl proveden potřebný diagnostický průzkum. Ukázalo se, že nosná konstrukce není v tak špatném stavebně-technickém stavu, jak se předpokládalo, a že navýšení nosnosti mostu na požadovaných 50 t je možné. Projektanti z firmy MDS projekt z Vysokého Mýta Ing. Jan Bursa a Ing. Martin Roušar navrhli zesílení nábřežních pilířů a provedení spřažené železobetonové desky na stávající mostovku. Nově bylo nutné také vybetonovat konzolové chodníky, na které jako

finální kryt přišla žulová dlažba. Pohledové betonové konstrukce byly sanovány a opatřeny nátěrem. Hodnotné ocelové nýtované zábradlí a měděné plechové lucerny byly repasovány. Stavební práce provedla firma MADOS ze Žamberka, která se na mostní konstrukce specializuje. Na repasi nýtovaného zábradlí si troufl pouze pan Ing. Bohumil Vender z Nového Knína. Dobré dílo se podařilo i díky konstruktivnímu přístupu správce mostu – Údržby silnic Královéhradeckého kraje, a.s. Městu Hostinné tak zůstává zachována jedna z jeho dominant a v našem kraji byl po Tyršově mostu v Jaroměři (2018) opraven další z pěkných prvorepublikových mostů.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV | ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V JOSEFOVĚ

Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově za roky 2019 a 2020
ediční řada Monumenta vivent, sv. 8

1. vydání

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově
Okružní 418, 551 02 Jaroměř - Josefov v roce 2021

Edičně připravila Eva Macková